

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

Elyazması hukukunda

Araz Hüseynov Fədail oğlunun

Rusya-İran İlişkileri

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhtisasın şifresi ve adı:

060213 Uluslararası İlişkiler

İhtisaslaşma:

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi

Tez Danışmanı:

Yüksek Lisans Programının Rehberi:

Dr. Emil Vəliyev

Doç.Dr. Ferruh Tuzcuoğlu

Kafedra müdiri evez:

Öğr.Gör. Yusif Aliyev

BAKÜ 2019

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

Rusya-İran İlişkileri

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

ARAZ HÜSEYİNOV

Tez danışmanı

Dr. EMİL VƏLİYEV

BAKÜ 2019

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

I BÖLÜM.

RUSYA-İRAN TARİHSEL ALANDA İLİŞKİLER

1.1 1917 ve II Dünya savaşı Sovyet-İran ilişkileri.....	4
1.2 II Dünya savaş sonrası ve Şah devrimine kadar Sovyet-İran ilişkileri.....	14
1.3 Şahın devrilmesi sonrası Sovyet-İran ilişkileri.....	15
1.4 Afganistan işgalinin ilişkilere olan etkisi.....	17
1.5 İran-İrak savaşının ilişkilere olan etkisi.....	19

II BÖLÜM.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

2.1 Yeltsin dönemi Rusya-İran ilişkileri	23
2.2 Putin dönemi Rusya-İran ilişkileri (2000-2008).....	28
2.3 Dimitri Medvedev dönemi Rusya-İran ilişkileri.....	34
2.4 Putin üçüncü başkanlık dönemi Rusya-İran ilişkileri.....	36

III BÖLÜM.

RUSYA-İRAN EKONOMİK ASKERİ VE ÖRGÜTSEL ALANDA İLİŞKİLER

3.1 Rusya-İran ekonomik ilişkileri	39
3.1.2 Uluslararası alanda enerjinin rolü.....	48
3.1.3 Rusya'nın Enerji politikası	49
3.1.4 Rusya'nın Enerji görünümü.....	50
3.1.5 İran'ın Enerji politikası.....	53
3.1.6 İran'ın Enerji görünümü.....	55
3.1.7 Rusya-İran Petrol ve Doğalgaz alanında iş birliği	58
3.2 Rusya-İran Askeri ilişkileri.....	62
3.2.1 Rusya-İran nükleer ilişkileri	67
3.2.2 İran P5+1 Görüşmeleri	71
3.3 Şanghay iş birliği örgütü çerçevesinde Rusya-İran ilişkileri	75

SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR.....	82
ÖZET.....	92
ABSTRACT.....	93
KISALTMALAR.....	94

GİRİŞ

İran'ın eski dönemlerde Rusya ve 1917 yılından sonra da Sovyet rejimi ile ilişkileri, hep karışık bir özelliğe sahip olmuştur. İki ülkenin ilişkilerin her zaman yoğun olmasına neden coğrafi sınır komşuluğu olmasıdır. 18.Yüzyıldan başlayarak İran, Rusya ile rekabete içerisinde olmuş, fakat ilk başlarda kaybeden taraf olmuş, yaklaşık bir asır Rusya karşısında zayıf bir tavır sergilemiştir.

Çarlık Dönemi'nin Rusya'da nihayi bulması ve Sovyet rejiminin yaranması ile iki ülkenin ilişkileri düşmanlıktan dostluğa dönüşmüştür. Böyle ki, 1921 yılı taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın 5. ve 6. maddelerine göre, İran'a her hangi bir yabancı müdahale olursa Sovyetler bu durumda İrana askeri yardımda bulunacağına dair yetkiye sahip olmuştu. Bu durum Sovetlerin her zaman İran'ı sömürmesinde demek idi. Bu anlaşma 1927 yılı taraflar arasında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı ile möhkemlendirilse de fakat taraflara arasında hiç bir aman samimi dostluk olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Sovyetlere yardım koridoruna dönüşmüştür. Tabii ki, bu ABD ve İngiltere tarafının razılığı esasında olmuştur. Dönemin İran şahı olan Şah Ahmet Rza buna razılık vermeyince Sovetlerin de katılımı ile Şah devrilmiş ve İngilizler Şahı Güney Afrikaya sürgün etmişler. 1943 yılında Müttefik Devletler arasında Tehran'da anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre taraflar savaş bitenden 6 ay sonra taraflar İran topraklarını boşaltacaklardı. Fakat Sovet tarafı savaş bitdikden sonra anlaşmaya sadık kalmadılar. Fakat ABD ve İngiltere tarafından Sovyet güçlerini İran topraklarını terk etmek zorunda kaldı.

Savaş bittikden sonra ilişkiler anlaşmalar çerçevesinde devam etdi. Bu anlaşmalar daha çok ekonomik alanda olumlu sonuçlara sonuçlanmıştır. 1946 Nisan ayında İran'la Sovetler arasında İran'nın Kuzey petrol yatağının üretime başlatılması için ortak şirketin kurulmasında dair anlaşma imzalanmıştır. Her iki ülkenin ekonomisinin gelişimi için önemli olan sahaların inşasında işbirliği yapılması öngörülmüştür. Örneğin, Aras nehrinde (baraj, su deposu ve iki elektrik santrali) hidro-teknik tesisler, mersin balığı yetiştirme tesisi, tahıl asansörü, melezleme ve

diğerlerini göstermek olar.

Şah'ın devrilmesinden sonra SSCB'nin liderliği, İran'la dostça ve komşuluk ilişkileri geliştirme niyetini ilan etdise de Humeyni hükümeti İran'da olan İran komünist partisinin üyelerine karşı temizlik operasyonlarına başlatması ve diğer olaylar Haziran 1979'dan itibaren taraflar arasında soğukluk yaşanmasına neden olmuştur. Fakat Mikhail Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelmesinden sonra, ilişkiler gelişmeye başladı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra iktidarda olan Yeltsin döneminde Rus dış politikasının Batıcı yaklaşım tutması ilişkilerde soğukluğa neden olmuştur. Fakat 1993 yılının sonundan başlayarak Rusya'da Batıcılık görüşünün aksi olan Avrasiyaçılık görüşünün yaygın olmasından dolayı Rusya'nın ilgisinin tekrar bölgeye çevrilmesi İran'la ilişkilerde yeniden hız kazanmaya neden olmuştur. Soğuk Savaş bitmesinden sonra, Rusya Federasyon'unu, Orta Asya'da kaybettiği üstünlüğü elde etmesinde İran'nın çok önemli stratejik bir yeri olmuştur.

Putin'in iktidar olduğu dönemi, Rusya'nın 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesi ile sembolize edilen Ortadoğu'dan çekilmesi durumunun tam tersine döndüğü bir dönem olarak algılaya bileriz. Putin İran'la ilişkileri Yeltsin zamanında yükselen işbirliği şeklinde sürdürmüştür.

Medvedev dönemine gelindiğinde ise adı geçen Rus dış politikasındaki yoluna bakdığımızda temel anlamda dış politika alanında Putin'in tam bir halefi olduğunu söyleyebiliriz. Putin iktidar döneminde başlatdığı Ortadoğu'ya dönüş politikası Medvedev zamanında da sürdürülmüştür. İran ile ilişkiler bölgesel ve küresel çıkar ve tehditler arasında denge kurmaya çalışma eksininde şekillenmiştir.

Çalışmanın amacı Rusya İran ilişkilerini tarihi ekonomik enerji ve askeri boyutta ele almaktır. Fakat tezin isimi Rusya-İran ilişkileri genel olarak olsa da çalışma Birinci Dünya Savaşından sonra ilişikerden başlamıştır. Bu şekilde başlama sebep her iki tarfta savaştan sonra yeni bir farklı siyasi rejimin kurulması idi. Çalışma giriş ve sonuç hisse haricinde üç bölümden oluşmuştur.

Birici bölümünde 1. Dünya savaşı sonrası ilişkilere tarihsel alanda dokunulmuştur.

İkinci bölümde Soğuk Savaşı sonrası Yeltsin dönemi, Putin 1.2.3. başkanlık dönemi, Medvedev dönemi İranla siyasi alanda ilişkilerden bahs edilmiştir.

Üçüncü en son bölümde taraflar arasında ekonomik, enerji, askeri ve örgötsel alanda ilişkiler ele alınmıştır.

Sonuç hisse ise çalışmanın giriş hissesine uygun olarak tamamlanmıştır.

I. BÖLÜM. RUSYA-İRAN TARİHSEL ALANDA İLİŞKİLER

1.1. 1917 ve II Dünya savaşı yılları Sovyet-İran ilişkileri

1917 yılında kurulan genç Sovyet devletinin ilk uluslararası kararları İran'la ilişkiler üzerinde doğrudan bir etkiye sahipti. 26 Ekim 1917'de, Sovyetler Birliğinin İkinci Rusya Kongresi, tüm eşitsiz anlaşmaların iptal edilmesini ilan eden Barış Kararını kabul etti. 3 Aralık 1917'de, Sovyet hükümetinin “Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslümanları İçin Temyiz” Başvurusu yayınlandı. Bu başvuruda İran'ın bölünmesiyle ilgili Antlaşma'nın (1907'deki Anglo-Rus Sözleşmesi'nin) iptal edildiği, Askeri faaliyetler sona erdiğinde, askerler İran'dan ayrılacağı ve Persler kendi kaderleriyle ilgili özgürce karar verme hakkına sahip olacağı belirtildi. [5,s.12] Bu aşamada Rus tarafının ısrarlı talepleri nedeniyle, Rusya ile Almanya ve müttefikleri arasındaki Brest-Litovsk barış anlaşması omuştur. Anlaşmanın metni, yabancı birliklerin İran'dan çekilmesiyle ilgili hükümleri içeriyordu.

Aynı zamanda, Kafkas Cephesi Genel Merkezine Rus birliklerini İran'dan tahliye etmek için bir emir verildi ve Mart ayı sonunda tahliye sona erdi. Ancak, General Baratov'un başkanlığındaki Rus birliklerinin bir kısmı ve Fars Kazak Tugayı memurları, Sovyet Komutanlığı'na itaat etmeyi red ettiler, İran topraklarında kaldılar ve İngilizlerin askerlik hizmetine katıldılar. Aralık 1917'nin başlarında, yeni yetkililer tarafından açıklanan siyasete katılmayan bütün çarlık diplomatları, Sovyet Rusya'nın diplomatik hizmetinden kovuldu. Sovyet hükümeti tüm diplomatik safları ortadan kaldırdı ve tüm diplomatik temsilcilerin başkanları şimdi RSFSR'nin (Rus Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti) yetkili mercileri olarak tanındı. Fars hükümeti, Aralık 1917'de yeni Sovyet hükümetini tanıdı ve böylece Rusya ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler kurulmağa başladı.

30 Ocak 1918 tarihli RSFSR hükümetinin bir beyanına göre, İran hükümeti ile, “yeni anlaşmalar, konsolosluk sözleşmeleri tüm diplomatik ilişkilerin kurulması için hazır olduklarını” ifade etti. Ancak diplomatik ilişkilerin kurulması gecikti. Buna neden ise 1919'da Pers ile stratejik olarak önemli bir anlaşmayı imzalamayı başaran Büyük Britanya tarafından İran'a uygulanan güçlü baskıdan kaynaklanıyordu. [5,s.92]

İran'da RSFSR'nin diplomatik temsilcisine atanan N.Z.Bravin, Ocak 1918'de Tahran'a geldi. 1918'in ortalarında, İngilizler, İran'de son derece güçlü bir konuma sahip olmuşlardı ve dolayısıyla Sovyet temsilcilerinin Çarlık Elçiliği'nin yerine geçmesine de karşı çıkmışlardır. 1918 yazında, N.Z.Bravin, Afganistan'daki diplomatik misyon başkanlığına getirildi. N.Z.Bravin yerine Kolomiytsev, İran'daki RSFSR'nin daimi temsilcisi olarak atandı. Ancak İran hükümeti Kolomiytsev'in misyonunu tanımadı ve bu nedenle Sovyetler Kolomiytsev geriye çağırdı. Ancak Temmuz 1919'da, RSFSR hükümeti onu tekrar İran'a atadı, ancak İngilizlerin emirlerine göre hareket eden Fars Kazakları tarafından Asurada adasında öldürüldü. [64]

1919 yılın Ağustos ayında Tehran'da imzalanmış ve potensial olarak İranı britaniya protektoruna getirebilecek Anglo-Fars anlaşmasına cevap olarak, Sovyet hükümeti 1919 yılın ağustos ayının sonlarında "İran işçileri ve köylüleri" anlaşması imzaladı. Sovyetler İran'daki İngiliz konumunu zayıflatmayı ve ideolojik düşüncelerden hareket etmeyi (esas olarak proleter devrimin Doğu'ya yayılması fikrine sahip olmayı), Rusya, Trans-Kafkasya ve Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetlerinin önderi Jangali'ye önemli yardımlar sağlamaya başladı. Mirza Kuçek Han'ın hareketi, 8 Ekim 1920 tarihli 107 sayılı RSFSR'nin Revvoensovet Siyasi Bürosu'nun emri ile, "Doğu'daki politik çalışma, RSFSR için en hayati hedefler idi.

Rusya tarafı Kuçek Han'a askeri yardımda bulundu, buna neden ise A.Denikin ve İngiliz askerleri tarafından Anzali'ye götürülen gemilerin iadesiydi. Mayıs 1920'de, Volga-Hazar filosunun gemileri, F. Raskol Nikov'un komutanlığı altında, Anzali'ye ve orada bulunan askerlere yaklaştı. Bundan çok yakın zaman sonra yaratılan Sovyet Azerbaycan'dan bir piyade alayı İran'a girdi. Bu olaydan sonra İran tarafı diplomatik ilişkiler kurmak teklifini Sovyet tarafına bildirdi. İran tarafının hem RSFSR hem de Sovyet Azerbaycan'la diplomatik ilişkiler kurması için sunduğu teklif, İran topraklarına İngiliz müdahalesinin gerçek olasılığının tehlikeye girdiği bir dönemde olmasından dolayı Moskova tarafından memnuniyetle karşılandı.

İran ile ilişkilerin kurulması, böyle bir müdahalenin engellenmesi için açık bir fırsat sağlamıştır. Moskova, 23 Mayıs tarihli diplomatik bir notada, Anzali operasyonunu, askeri komutanın merkezi hükümetle önceden herhangi bir anlaşma yapılmadan gerçekleştirildiğini açıkladı. Hükümet şüphesiz operasyondan haberdar idi. Fakat bu bir diplomatik manevra idi. [110,s.68]

25 Mayıs 1920 yılında, İran'daki durum, RSFSR Merkez Komitesi'nin Siyasi Bürosu'nun toplantısında tartışıldı (Rus Komünist Partisi (Bolşeviklerin)). “Anzali ve bizim elimizde bulunan diğer bölgeler, İran’ın kontrolüne verilmeli, İran’ın içişlerine müdahale edilmemeli, filo bu yerlerden çekilmeli, Kuçek Han'a sürekli yardım sunabilmek için yeterli sayıda filonun bir bölümü polis hizmeti bahanesiyle ancak Azerbaycan bayrağı altında Anzali'de bırakılmalıdır.” diye bir açıklama verdi. [110,s.21]

Rusya'nın devlet çıkarları, İran ile ilişkilerin çok önemli olduğunu belirlediğinden, Moskova hükümeti askerlerini İran'dan tahliye etmekte ısrar etmeye başladı. Kasım 1920 yılında Tehran’da RSFSR’nin yetkilili temsilçisi olarak atanan F. Rotşteyn, İranda eylemlere başlanılması ile dolayı oalarak Lenine mektup yazmış, fakat ilişkilerin pozulmaması gerekçesi ile Lenin buna razılık vermemişti. Buna karşı iki hükümet arasında bir antlaşma gerçekleşti.

26 Şubat 1921'de Moskova'da resmi olarak Sovyet-İran Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya ile, Sovyet hükümeti Çarlık hükümetinin İran'ın çıkarlarına zarar veren antlaşmaları ve Çarlık hükümetinin İran'a verdiği kredileri iptal etdi. Rusya'ya ait tüm tesisler, Demiryolları, telgraf hatları, Anzali'deki liman tesisleri, Urmiya gölü, Rus İndirim-Kredi Bankası ve diğer mülkler İran'a devr edildi. Psurada ve Hazar Denizi'ndeki diğer adalar da İran'a devredilmiştir. Antlaşmanın 11. maddesi, İran'ın, kendi filosunu Hazar Denizi üzerinde kendi bayrağının altında tutma haklarını doğruladı. Anlaşma, iki ülke için transit ticaretin haklarını da şart koştu. Sovyet hükümeti tabii ki, bu tavizleri karşılıksız etmedi. Çarlık Rusya'sının mülkiyetindeki tüm iddiaların redd edilmesi karşılığında, anlaşmaya 5 ve 6. maddeler eklendi. Bu iki madde, herhangi bir ülkenin hükümetinin diğer ülke topraklarında ikamet etmesine

veya faaliyetine karşı silahlı mücadeleye girişmiş olan örgütler veya bireyler olasılığını dışladı (madde 5) ve İran topraklarına Sovyet birliklerinin İran topraklarına her hangi bir tehdit unsuru olması durumunda Sovyet Rusya'ya İran topraklarına ordu sevk etme serbestisi veriyordu. Sovyet Rusya'nın bu girişimleri, özellikle Mirza Küçük Han'ı desteklemesi, bunun karşısında İngiltere'nin desteğini alan Tahran yönetimi, anlaşmanın onaylanmasını 15 Aralık 1921'e kadar geciktirdi. [89,s.131]

Dönemin Hükümeti anlaşmanın meclis tarafından onaylanmasını sağladı. Antlaşma 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran tarafından tek taraflı olarak iptal edilen 5. ve 6. maddeler hariç, bugüne kadar geçerli kalmıştır. Moskova'daki müzakereler sırasında, Rus tarafı (G.Chicherin ve L.Karakhan) Rusya için petrol ve balıkçılık imtiyazlarını korumaya çalıştılar. Moskova, İran ile dostluk ve işbirliği anlaşması yapmasına rağmen İran'ın kuzeyindeki petrol sahalarına ilişkin faaliyetlerinden vazgeçmedi.

1921 yılında İran, Azerbaycan, Gilan, Horasan, Astarabad ve Mazenderan eyaletlerindeki petrolün imtiyazını Amerikan Standard Oil'e verince Moskova, Sovyet Rusya'nın Tahran Büyükelçisi Theodor Rothstein aracılığıyla bu imtiyazlara karşı çıktı. Sebep olarak ise: Moskova vatandaşının haklarını koruma, İkinci dayanak noktası ise bu imtiyazların 26 Şubat 1921 tarihli anlaşmanın on iki ve on üçüncü maddelerine uymaması idi. Londra ve Moskova ABD şirketlerinin Hazar petrol imtiyazını önlemek için devreye girdiler. Rusya, İran'ı ticari işbirliğini kesmek ile tehdit etti. İngiltere de petrolün güzergah noktasının kendi ticaret yolu olduğundan, etkisi altındaki bu arazilerinde kuzey petrolü taşımalarını önleyeceğini açıkladı. Şahensah bankasına, protestodan sonra yardım ve kredi verilmemesi emri verildi. Bu tarihten sonra "Standard Oil" şirketi İran petrolüne hiçbir ilgi göstermedi ve kendisi geri çekildi. [68,s.153]

Antlaşmadan sonra, İran'la ilişkilerin nasıl kurulacağı sorusu, Sovyet hükümetinde tartışmalı bir konu olarak kaldı. Karakhan'ın önerdiği bir alternatif, doğrudan müdahaleyle ve Şah'ın ortadan kaldırılmasıyla İran'ın "Sovyetleşmesini" öngördü. Bu amaçla Karakhan keşif kollarını kullanarak, Anzali'deki Sovyet güçlerini güçlendir-

meyi önerdi. Bu, İngilizlerin İran'dan sınır dışı edilmesine ve Sosyalist-milliyetçi bir hükümetin kurulmasına olanak sağlayacaktır. Ancak bu radikal hedefler takip edilmedi ve bunun yerine İran tarafı ile barışçıl ekonomik önlemler ilişkilerin geliştirilmesi için girişimlerde bulunuldu. [62,s.53]

1923'te, Tahran'da SSCB'nin Ticari Temsilciliği, açıldı ve daha sonra şubeleri Tebriz, Anzali, Mashad ve Babol'da kuruldu. 1923'te Sovyet-İran şirketi (Persian Cotton) organize edildi. Bu şirket, İran pamuğunu 1920'lerin sonunda SSCB'ye ihraç etmekle kalmadı, aynı zamanda tarımsal teknik yardım sağladı ve ham pamukun birincil arıtımı için işletmelerin oluşumuna katıldı.

1923-25'e kadar, her iki ülke devlet ve idari yapılarını pekiştirdi ve iç ayrılıkçı hareketleri ezmeyi başardı. Fakat ana sorunlar ekonomi alanına kaymıştır. Ekonomide SSCB'de, NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ve İran'da şirketlerin oluşumuna teşvik etme politikası yapılmıyordu. [79,s.2]

Bu arada, Sovyetler kendileri için ticaret işlerinde daha fazla özgürlük istedi. Hükümetin ticari seçeneği ve ürünlerin fiyatlarını ticaret temsilcisi ile Tahran'da belirlenmesini istiyorlardı. Ama bunun karşılığında İranlılara buna benzer imtiyazların kullanma hakkı verilmiyordu. Aynı zamanda, Sovyetler ticari faaliyetlerine ek olarak İngiliz politikasına karşı İran ve Afganistan'da açıkça bildiri yayınlıyorlardı. İran Komünist partisini de gizlice örgütleyip, onların çalışmalarına gizli destek veriyordu. Söz konusu olan faaliyetler öyle bir noktaya geldi ki, 8 Mayıs 1923'te İngiliz hükümeti Sovyetler Birliği'ne on günlük ultimatom verdi. Eğer düşmanca propaganda faaliyetleri Ortadoğu'da bitmezse, özellikle, Tahran ve Kabil'de bulunan Sovyet büyükelçilerini geri çağırılmazsa, iki hükümet arasındaki ticari ilişkiler kesilecekti. İngiltere, ultimatomdan sonra Fars körfezine birkaç savaş gemisi gönderdi. İlk olarak Sovyet hükümeti İngiliz ultimatomunu kabul etmedi, ama birkaç mektup ve gizli görüşmelerden sonra Sovyetler, Kabil büyükelçisi Fedor Raskvlneyev'i geri çağırdı ve 1920 yılından beri, İran, Afganistan, Çin'de İngiltere'ye karşı yürüttüğü propagandayı sonlandırdı. [90, s.34] İngilizler, savaş bitdikden sonra İran'ın tüm zengin kaynaklarını başkalarına yem etmemek için içte kendisine tabii

olacak bir askeri diktatör aramaya başladı. Zerdüşt olan Rıza Mirpençe, İngiliz Generali Iron Side'ye tavsiyede bulunuldu. Kısa bir süre içerisinde İran ordusunda subay olan Rıza Mirpençe İngiliz tarafının yardımı ile Kazak Alayları içerisinde makamı yükselterek askeri darbe için hazırlandı. Darbenin siyasi ayağı da Seyyid Ziyaeddin üzerinden yürütüldü, Kaçarların en son şahı olan Ahmed Şah, Avrupa'ya sefer yaptıktan sonra darbe başlatıldı. 1925 yılı darbe sonrası İran'ın tüm ordusu ve taht sahibi Rıza Şah, İngilizlerin İran'daki çıkarlarına uygun faaliyetlerine başladı. Tüm İranlılar'ın atası anlamını veren Pehlevi lakabını alıp İran'ın idaresine başladı. [113.]

Sovyetler artık yeni bir ingilis yönümlü bir rejimle ilişki kurmak zorunda kaldı. Ekim 1927 yılında Rus makamları ile Müşavir Al-Memalik görüşmelerine başlamakla birçok anlaşmanın imzalanmasını sağlamıştırlar. Birinci olarak; Sovyet-İran ortaklığı ile balıkçılık konusunda bir şirket kurulacak, İranlı şahsın, oluşturulan şirketin başında olması gerekli idi. Hazar Denizi'nde balıkçılıktan elde edilen kar ise ikiye bölünecekti. İkincisi; Sovyet-İran arasında güvenlilik ve tarafsız anlaşması imzalandı ve bu anlaşma ile eğer iki ülkeden birisine, bir ülke tarafından saldırı yapılırsa diğer ülke işgalciler ile işbirliği yapmayacaktı ve iki hükümet sıkıntılarını gidermek için barışçıl yollara başvuracaktı. Üçüncüsü; ticari sözleşme imzalandı. Bu sözleşmeye göre, Ruslar İran mallarının girişi için elli milyon ruble eşdeğerinde kota vermişti. Dördüncü; Anzali limanının tesislerinin aktarımı bir anlaşma ile İran'a verildi. Anlaşmanın hükümleri hemen uygulandı ve Sovyetler Birliği'nin küçük savaş gemisi İran kıyılarını terk etmek zorunda kaldı ve bu limanlar Anzali, Bandar Pehlevi limanları olarak adlandırıldı. Sovyet hükümeti, İran Sarayı'na ilk büyükelçisi Jacques Davtian'ı göndermesi ile bu iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirildi. [90,s.39]

1927 yılının sonlarında, Beyaz Ruslar, Fransa ve İspanya'da Sovyet hükümetine karşı çalışan bir grup İran'a geldi ve Sovyetler Birliği'ne karşı İran'daki Ermeniler'in yardımı ile bir plan yapmayı kararlaştırdılar. İran hükümeti Sovyet hükümetinin ısrarlı talebi üzerine, bazı elemanlarının tutuklanması ve sürgün edilmesini ve bir daha kendi topraklarında herhangi bir dış kuvvete Sovyetler

Birliği'ne saldırmak için m¼cadele kampı vermemesine söz verdi.

Fakat buna bakmayarak Sovyetler hayla da, İran'a karşı gizli faaliyetlerini devam ettirerek kom¼nist elemanlarını güçlendiriyordu. Bu da iki ¼lke arasında anlaşılmazlık yarattı. 1929 yılında Tahran'da Ticaret Sendikası idaresinde George Ağabegov adındaki bir çalışan İngiliz elçiliğine sığındı ve İngilizler yardımıyla Avrupa'ya gitti. Orada bir kitap yayınlayıp, bu kitapta İran'daki Sovyetlerin gizli ajan şebekesi çalışmasının yöntemlerini açıkladı. Bu kitap ajan şebekesinin keşfedilmesini sağladı ve İran'da Sovyet ajanların bazılarının tutuklamasına neden oldu. İran H¼k¼meti kom¼nizm faaliyetlerine ve savunucularına karşı sert bir tavır sergiledi. Haziran 1931 Milli Mecliste bir kanun onaylandı. Kanuna göre bu tür faaliyetler yasaklanmıştı ve ihlalciler ağır cezalara çarptırılırdı. Bu olaylar İran ve Sovyetler Birliği arasındaki mevcut ilişkilere şiddetli bir hasar verdi ve Davityan'ın Moskova'ya davet etmesine neden oldu. [90,s.40] Bu tarihten sonra Sovyetler tekraren İran ile dış ticaret çalışmalarında engellerle karşılaştı. Böylece Tahran Ticaret Odası, Sovyetler Birliği ile ticarete ambargo koydu. Fakat bazı tüccarlar bu karara boyun eğmediler. Devlet 1932 yılında dış ticaret tekelliğine karar verip ve bu kararı meclisten geçirdi. Dış ticaret işlerini Sovyetler gibi kendi tekeline aldı. İran'ın Dışişleri bakanı ve kültür adamı Muhammed Ali Foroghi'nin Moskova yolculuğu ve bunun karşılığında da Sovyet dışişleri komiseri yardımcısı Karakhan'in Tahran'a ziyaretinden sonra iki ¼lke arasındaki ticaret ambargosu kaldırıldı ve taraflar arasında anlaşma için uzlaşmaya varıldı. Anlaşma tarafların temsilcileri tarafından Londra'da, 3 Temmuz 1933 tarihinde imzalandı.

İran hük¼meti tarafından 1937 yılında İran'da elli üç üye ve aydınlardan oluşan bir kom¼nist şebekesi, bazı gazete ve dergileri yayınladıkları için yakalanıp tutuklandı ve ağırlaştırılmış hapse mahkum edildi. Bu olay baş verdikten sonra, iki ¼lke arasındaki ilişkiler daha da kötüye doğru gitti ve 1938 yılında Sovyet hük¼meti, buna cevap olarak Kafkasya'da ikamet eden yaklaşık üç bin beş yüz İranlı göçmeni kendi topraklarından sınır dışı etti. Göçmenler arasında çok sayıda şüpheli vardı ve nitekim daha sonra bu şahısların Sovyetler Birliği'nin görevlileri ve ajanları oldukları

ortaya çıktı. [90,s.40]

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra İnan kendi tarafsızlığını ilan etmiş, fakat topraklarının Alman birlikleri tarafından kullanma tehlikesi hayli yüksek kalmıştır. Bunun zerine de 18 Temmuz 1941'de İngiltere ve Sovyetler Birliği devletleri benzer notlar hazırlayıp İnan'a teslim etdiler ve buna ek olarak, onlar Alman bilim adamlarının İnan'daki yaptıkları faaliyetlerinden dolayı kendi rahatsızlıklarını söylediler. İki mtfevik devlet tahminlerine göre İnan'da Alman ajanlık grubu oluşturmuş ve bu da onların çıkarlarının tehdit ediyordu bundan dolayı taraflar onları İnan'dan sınır dışı etmeyi talep ettiler. [90,s.55] İnan hükümeti de Alman uzmanlarının İnan sanayisinin geliştirmesinde önemli hizmetleri olmuştur, diğe iki mtfevik devlete cevap vermiştir. Bu uzmanların İnan'da bulunmalarının gerekli olduğunu söyledi. Alman uzmanlarının yerine başka uzmanlar olmadığını, aynı zamanda sayılarının yeterince fazla olamadığını ve İnan hükümetinin ciddi gözetimi altında faaliyet gösterdiğini açıkladı.

İnan'a saldırı yapılması planı Mtfevikler tarafından daha önceden yapılmışdı. Bununla dolay askeri operasyonların hazırlıkları ile meşgullerdi. İngiliz devleti ilk önceleri Sovyet Birliği Ordusunun İnan topraklarına girmesinde Sovyetlerle hem fikir değillerdi. İngilizler Rıza şah'a tüm gerçekleri olduğu gibi anlatmaya çalıştılar. Devrin İngiltere Dışişleri Bakanı, Anthony Eden, İnan Başbakan temsilcisi Muhammed Ali Moghaddam'a Londra'da kapalı bir şekilde olanları açıkladı. Eğer İngilizlerin silah ve mühimmat aktarımı Rus cephesine gerekleşmerse, bu İnan açısından çok korkunç sonuçla nitelenecek diğe açıklama yapmıştır. Rıza şah, bu uyarıyı dikkate almadı ve Alman-Sovyet Savaşının sonucunu beklemek kararını aldı. [90,s.55]

16 Ağustos 1941'de Sovyetler Birliği ve İngiliz hükümeti İnan hkmetine  bildiri ulaştırdı. Sovyetler Birliği ve İngiliz hükümeti İnan'ın verdiği ilk iki bildiride cevaba ikna olmadıklarını açıkladılar ve İnan'dan Alman vatandaşlarının tahliye edilmesi tekraren şah'dan talep edildi ve olanlara son verilmesi istendi. Aslında İnan Hkmetine bu konuda eskiden bir ültimatom vermişlerdi. Alman hükümeti yani

Hitler tarafından verilen Üçüncü bildiri ise Rıza Şah'a açık bir mesajı idi. Alman lideri mesajında İran'ın Müttefiklere karşı olan tutumlu direnişinden ve tarafsızlık politikasını disiplinli izlemekten dolayı kendi memnuniyetini dile getirmişti. Hitlerin bu tehditlerin ve baskıların uzun süreli olmayacağını kanayetinde olduğunu bildirmişdi.

Rıza Şah çok zor durumda kalmıştır. Rıza Şah eğer Müttefiklerin taleplerini ve baskılarına karşı boyun eğip ve İran'da yaşayan Almanları sınır dışı kararına sıcak bakarak, Rus cephesine silah ve mühimmat geçişine müsaade edilmesi Alman hükümetinin güçlü ordusuna karşı düşmanca bir hareket yapmış olacaktır. Şayet Sovyetler Birliği başarısız olursa kazanan Almanya güçleri olursa İranın cezası büyük olacaktır. [90,s.56]

Atlantik Antlaşması'nın yayınlanmasından sadece on bir gün sonra, yani 25 Ağustos 1941 tarihinde, Churchill ve Roosevelt tüm dünyada ulusları özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı olduğunu dair bir bildiri yayınlamışlardı. Ancak bu bildirin yayımlanmasına rağmen tarafsız bir ülke olan İran kuzey ve güney sahaları saldırıya uğradı, İngiliz ve Sovyet kuvvetleri İran'a saldırıya başladılar. Böylece askeri operasyonlar başladı. İran, Sovyetler ve İngiltere tarafından işgal edildiği zaman Andrei Smirnov ve İngiliz Bakan temsilcisi Sir Reader Bullard, İran Başbakanı Mensor'u saldırıdan haberdar ettiler. Moskova'da Sovyet Dışişleri Büyükelçisi Komiseri Molotov Muhammed Saed, İran elçisine bir not gönderip, 1921 Dostluk Anlaşması'nın 5 ve 6. maddelere dayanarak, Sovyet kuvvetlerinin İran'a geliş ve Almanlar'ın İran'da etkinliğinin Sovyetler Birliği'nin güvenliği için bir tehdit olarak kabul edildiğini açıklamıştır. [90,s.59]

Bu süre içinde, General Vivel'in kendisi Tahrana geldi ve Sovyetler Birliği ve İngiltere büyükelçileriyle ve Müttefik askeri komutanlarla yapılan görüşmeler sonucu 10 Eylül 1941 Müttefikler, İran hükümetine bir ultimatom verdi. Bu ultimatomu göre, eğer 48 saat içinde Alman vatandaşları, taliye edilmezse ve Almanya, İtalya, Romanya ve Macaristan elçilikleri kapatılmazsa, başkent işgal edilecekti. Rıza Ahmet Şah Müttefikler ultimatomuna açık bir cevap vermediği için 16 Eylül günü Sovyet ve

İngiltere'nin kuvvetleri kuzey ve güneyden Tahran'a doğru hareket ettiler. 17 Eylül'de, Sovyet birliği ve İngiltere güçleri Tahran'ı işgal ettiler ve tüm askeri tesisleri ve demiryollarını ele geçirdiler. [90,s.60]

5Aralık 1941 tarihinde Alman ordusu Moskova'dan geri çekilmek zorunda kaldı ve Sovyetler Birliği başkenti tehlikeden kurtuldu. 8 Aralık, Japonların Pearl Harbour'a saldırısıyla Amerika resmen oradaki devletlere karşı savaşa girdi ve böylece Müttefiklerin pozisyonu önemli ölçüde güçlendi. Bu nedenle, üçlü Anlaşmanın imzalanmasını da hızlandırdı. 29 Ocak 1942 tarihinde Sovyet Büyükelçisi Smirnov, İngiliz Büyükelçisi Bullard ve İran Dışişleri Bakanı Ali Soheyli tarafından imzalandı. Anlaşmaya göre İngilizler ve Sovyet hükümeti, İran'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı gösterip, İran hükümetiyle birleşip, İran topraklarına herhangi bir Alman saldırısına karşı İran'ı savunma ve savaşın sona ermesinden altı ay sonra güçlerini ülke dışına çıkarmayı taahhüt ettiler. [90,s.61]

Bununlada Almanların Irana saldırısı 1943 yılı başında çözüldü. İran Başbakanı Saed Maraghehi ve Dışişleri Bakanı Soheyli ile Sovyetler Birliği ve İngiltere Dışişleri Bakanları Molotof ve Eden ve Amerika Cumhurbaşkanı'nın özel danışmanı olan General Patrick Hurley bir araya gelip savaş süresinde İran'ın müttefiklerin lehine yaptığı çabaları müzakere ettiler. Buna göre, 1 Aralık 1943 Churchill, Stalin ve Roosevelt arasında Anlaşma imzalandı. Bu anlaşma Tahran Bildirgesi olarak tarihte bilinmektedir. Bu bildirmede İran'ın savaşta ortak düşmana karşı yardımını, özellikle mühimmat taşıma işlerini kolaylaştırması gibi konular üç ülke liderleri tarafından memnunlukla karşılandı ve İran'ın tutumu onaylandı. Müttefikler, İran'ın ekonomik durumu için yardım etmeleri ve savaş sonrası, ekonomik konular, uluslararası konferanslarda yer almasına dair söz verdiler.[92,s.64]

Sovyetler hemen Amerikalılar ve İngilizler ile hükümetin petrol hakkında müzakereler yaptığı bilgisini aldıktan sonra, onlar da işe başladılar ve Eylül 1944 yılında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Kavtaradze başkanlığı ile Tahran'a yüksek üslu bir heyet gönderildi. Tahran'a giriş yaptıkları zaman Kuzey petrol imtiyazını talep etti. Bu nedenle de İranda bazı iç sorunlar yaşandı. Saed Kasım 1944 tarihinde istifa etti.

Meclis sovetlerin taleplerini red etdi. Bu durum Rusları yoğun öfkesine neden oldu. Birkaç gün sonra Kavtaradze kimseye veda etmeden Tahran'ı terk etti. Sovyetler bu tarihten sonra Kuzey Petrol Projesi için yeni bir plan üzerinde çalıştılar ve bu çalışma Azerbaycan sorununu oluşumunu gündeme getirmiştir. [90,s.69]

1.2. II Dünya savaşı sonrası ve Şah devrimine kadar Sovyet-İran ilişkileri

Savaş bitikten sonra ilişkiler anlaşmalar çerçevesinde devam etdi. Sovyetler Büyükelçi Ivan Sadtchikow Tahran'a geldi. Hemen 4 Nisan 1946 yılında Qavam ile görüşmeler sonucunda bir Anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya ile, bir kaç karara varıldı. Birincisi, Sovyet birlikleri tamamen bir buçuk ay içinde İran'ı tahliye edeceklerdi. İkincisi, Sovyet-İran arasında petrol şirketi kurulacaktı. Sözleşme ve şartları onaylanmak için yedi ay içinde on beşinci parlamentoya sunulacaktı. Üçüncü olarak, Azerbaycan konusu İran'ın iç işleri meselesi olduğu için barışçıl bir yol ile mevcut yasalar reformlar, merkezi hükümet ve Azerbaycan halkı arasında iyi niyet ruhu ile, Azerbaycan ulusunun onayı ile karar verilecekti.

İran ve Sovyetler Birliği arasında protokol imzalandıktan sonra Kuzey petrol yataklarından yararlanmak ve üretime başlamak için kurulan ortaklaşa şirket üzerine, Sovyetler birliği Otuz bin Sovyet birliklerini kademeli olarak İran topraklarından tahliye etti. Sovyetler Birliğinin bu tutumuna karşılık Qavam, İran'ın şikayetini BM Güvenlik Konseyinde işleme girmeden geri çekmeleri için direktif verdi. [90,s.56]

1950 yıllarına geldiğinde her iki taraf ilişkileri geliştirmek için adımlar attılar. Tartışmalı sınırların ve mali sorunların çözülmesi için 1954 yılında bir anlaşma imzalandı. Haziran-Temmuz 1956'da İran Şahı ve Kraliçe Soraya SSCB'yi ziyaret etti. Ancak bu dönemlerde İran ile Birleşik Devletler arasında imzalanan bir askeri anlaşmanın, İran ve Sovyet ilişkileri üzerinde olumsuz bir etkisi oldu.

1959'da İran, saldırmazlık antlaşması için Tehran'da SSCB ile görüşmelere başladı, ancak her seferinde yeni şartlar getirerek müzakereleri erteledi. Sonuç olarak, Sovyet heyeti Tahran'ı terk etti ve iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir krize uğradı. Dış politikasının yeniden yönlendirilmesinde İran, ABD'ye özel bir yönelimle

yönelmiş ve Batı ile Doğu arasında esnek bir manevra taktiğine girmiştir.

15 Eylül 1962 İran hükümeti Sovet hükümetine diplomatik bir yazı iletti, "İran hiç bir devlete İran topraklarından Sovet topraklarına karşı bir saldırıda aracı olmayacak." [77] 1962 sonbaharında, Leonid Brezhnev İran'ı ziyaret etti ve 1965'te Şah, Sovyetler Birliği'ni ziyaret ederek karşılık verdi. 1963'te, savaştan sonar ilk kez, Tahran'da ekonomik ve teknik işbirliği konusunda büyük bir anlaşma imzalandı.

Her iki ülkenin ekonomisinin gelişimi için önemli olan sahaların inşasında işbirliği yapılması öngörülmüştür. Örneğin, Aras nehrinde (baraj, su deposu ve iki elektrik santrali) hidro-teknik tesisler, mersin balığı yetiştirme tesisi, tahıl asansörü, melezleme ve diğerlerini göstermek olar. Ağustos 1964'te, Moskova ile Tahran arasında, Sovyet uçaklarının Tahran üzerinden Asya ülkelerine ve İran uçaklarının Moskova üzerinden Avrupa'ya uçmasına olanak veren bir anlaşma imzalandı. Ocak 1966'da Sovyet-İran arasında sanayi ve diğer tesislerin inşasına dair iş birliği anlaşmasının imzalandı. Bunun sonucu olarak da İsfahan'daki çelik işleri Mart 1973'te başladı. 1970 yılında 1.106 km uzunluğundaki Trans-İran doğalgaz boru hattı devreye alındı. Sovyet tarafında, 500 km'lik kuzey kesimi inşa edildi. İran'da 1979 Devrimi ile ekonomik ilişkilerin daha da genişlemesi ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi kesintiye uğradı. [60,s.75]

1.3. Şahın devrilmesi sonrası Sovyet-İran ilişkileri

Şah döneminde, Sovyet-İran ilişkileri Her ne kadar ekonomik alanda olsa da, gelişme sürecine girmişse de bu Şah'ın ABD'nin kendi adamı olduğu gerçeğine halel getirmiyordu. [103, s.169] Fakat onlara rağmen Sovyetler 1978 yılında şah rejimine karşı başlayan muhalifet hareketlerinin devrime dönüşmesi karşısında son derece uyumlu tutum sergilemeli görülmektedir. Bunun bir kaç nedenleri var idi. İlki şahı devirilib, devirilmeyeceyi konusunda şüphe içerisinde idiler. İkincisi İran Sovyetlere en çok doğal gaz satan devlet idi. Diğer bir neden ise olaylara Amerika müdahilesi endişesi idi. Sovyetler devrim konusunda son derece dikkatli oldular, sonu belli olmaya yola girmekten kaçındılar. Olaylar sırasında Mookova karışıklıklar içerisinde

idi. Sovyetlerin tutumu ABD gizli raporlarında net bir şekilde gösterilmektedir.

Fakat Brejnev dış müdahale olması durumunda, 18 Kasım'da 1921 Anlaşması ile İrana ihtiyac halinde asker gönderme haklarının olduğunu ve eğer böyle bir hal yaşanarsa sükunet içerisinde kalmayacaklarını bildirdi. Tüm olanlarla yanaşı, Sovyetler Şahla ilişkileri Şahın devrilmesine kadar sürdürdüler ve bunu bazı net davranışlarla gösterdiler. 31 Ocak 1978'de Pravda Gazetesi'nde İran'ın Ulusal Bağımsızlık Günü nedeniyle, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Leonid Brejnev'in bir konuşması dikkatleri çekti. Brejnev kendi mesajında, İran'la dostluk ilişkilerinin yapılmasına dair bildiri yapıyor ve İran'ın bu kutlu günden dolayı tebrik ediyordu. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi kendi cevabında, geçmişte taraflar arasında imzalanmış olan anlaşmalarda yer alan "dostluk ve iyi komşuluk" ibarelerini yeniden kullanmış onu devirmeye yönelik muhalefete desteklemesini taktir etmişti. [102,s.165] 1978 yılı başlayan darbe girişimi 1979 yılı Şahın ülkeyi terk etmesi ile sonuçlandı. Sonuçta 1 Şubat 1979 yılı Humeyni Paristen uçan bir uçakla İranan eniş yaptı. Sovyetlerin Şaha karşı saldırıları Şah'ın devrilmesinden sonra ülkeyi terk etmesiyle birlikte başladı. Sovyetler basında Şah'ın kötülüklerini sadalarkenken, İran'ın geleneksel olarak Şii mezhebine olan bağlılığı ile ilgili, neredeyse, övgüyle söz ediliyordu.

Sovyetler İran da islami bir sistemde devlet kurulacağını da kabulleniyordu. Sovyetler bununla yeni rejime yakınlığını göstermek istiyordu. [103,s.166] Her kesin merak ettiği gibi Sovyetlerin de ihtimam ettikleri bir konu var idi. Devrim sonrası İran'da hangi rejimin kurulacaktı. Çünkü Sovyetlerin İran'la olan ilişkilerini bu yeni kurulan rejimin nitelikleri belirleyecekti. Bu nedenle, Sovyetlerin daha çok ilgi alanı İran'daki İslami Rejimin kurulması idi. Humeyni'ni İran'a vardığı zaman geçici Başbakanlığa Mehdi Bazargan Hükümeti'ni tayin etti ve Sovyetler bu hükümeti tanıdı. Hatta Sovyetler Humeyni'nin, 25 Şubat 1979'da, Tahran'daki mitingine Sovyet Büyükelçisi M. Vinogradov'u gönderdi. Mitingde M. Vinogradov'dan başka yabancı diplomat yok idi. İslam Devrimi'nden sonra Ayetullah Humeyni İran, dış politikasının ana eğiliminin "ne Doğu ne de Batı" olduğunu ilan etmiştir. Devrimden sonra

Humey'nin kabul etdiği ilk yabancı elçi SSCB elçisi oldu. SSCB liderliği Şah'ın devrilmesinden sonra, İran'la dostça ve komşuluk ilişkilerinin daim geliştirme niyetinde olduklarını ilan etti. Sovyetler devrimi ilk önceleri demokratik ve küçük bir burjuva devrimi olarak algıladılar. Fakat sonra, Sovyetler devrimden gözledikleri beklentiler boşa çıktı. Devrim sonrası Humeyni hükümeti İran'da olan İran komünist partisinin üyelerine karşı temizlik operasyonlarına başladı.[61] Yeni rejim ile Sovyetler arasındaki ilişkilerde başlamış olan samimiyyetden uzak olan balayı dönemi çok da devam etmedi. Taraflar arasında ilişkiler, Haziran 1979 yılından başlayarak soğukluk yaşamağa başladı. Böyle ki, İran, BM'e 1921 Antlaşmasınının 5. ve 6. maddelerini feshetme çağrısında bulundu ve ardından SSCB'ye tedarik edilen doğal gazda fiyat artışı olduğunu açıkladı. [85] Temmuz 1979 yılı Muhafazakarların Tudeh'in yayın organı olan Mardom'un basması, hareketi kanun dışı ilan etmesi ve Sovyetlere gaz taşıyan bir boru hattının iptal edilmesi Sovyetlerin büyük tepkisine neden olmuştur. Buna ek olarak da, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi de ilişkilere olumsuz etki verdi. [102,s.170]

1.4. Afganistan işgalinin ilişkilere olan etkisi

Sovyet birlikleri Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal ettiğinde İran-Sovyet ilişkileri de önemli bir gerileme yaşadı. ABD gibi, Sovyetler Birliği de “Şeytan” devletleri sırasına koyuldu. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde İran, Sovyet işgalini kınamış, geri çekilmesini talep etmiş hatta İran'da dini lider olan Ayetullah Şeriatmedari Afganları Afganistan'da komünist hükümet sayılan Muhammed Teraki hükümetine karşı cihada seslenmiştir. Haziran ayı 1979 yılı Humeyni Sovyetlerin Büyükelçisi Vinogradov'u Afganistan Hükümetinin iç işlerine karıştığı, İran'daki Kürtleri ve Beluçlerin ayaklanmasına destek verdiği için kınamıştır. Hatta İran tarafı sovyetlerin Afganistan'ı işgal ettikten sonra İran'ı parçalayıp Hind okeanusuna çıkış yapmasına dair ittihamda bulunmuşdular. Fakat Moskova tarafı böyle bir şeyin olmadığını açıklamışlar. İran tarafı ise bu açıklamalarla tedirginliği gitmemiştir. SSSR başkanı Brejnev tedirginliyi kaldırmak için Humeyni'ye tebrik mektubu

göndermiş. Humeyni ise cevap mektubunda Sovyetlerin Afganistan işgalini katii olarak pislemiştir.

Ancak Tahran Moskova ile kendi ilişkilerini düşman seviyesine düşürmemek için ihtiyatlı davrandı. Böyle ki, İran, Sovyet işgaline karşı bir cephe devleti olmayı, Afgan direnişini finanse eden ve yöneten “Washington-İslamabad-Riyad” eksenine katılmayı reddetti. İran, Sovyetler Birliği'ni her ne kadar bir şeytan devlet adlandırsa da Sovetleri bölgedeki ABD etkisine karşı bir denge olarak görüyordu. Dahada irelisi, 1982 yılı taraflar arasında eekonomik anlaşma varılması ilk yumuşama adımları demek idi.[70] Sovyet-İran ilişkilerinde Afganistan'ın işgalinin yartdığı bir kaç sorunlar var idi. Bu sorunlar içerisinde en önemlisi Mültecilerin İran'a akın yapması idi. İşgal başladıktan sonra bir kaç sayıda Afganlı, Pakistan ve İran'a doğru göç etmişti. Pakistan'a sığınan- lar daha çok sayıda olsalar da İran'a iltica edenlerin sayısında da fazlalık görülüyordu. Devrin isttistik açıklamalarına göre mültecilerin sayısı 500.000'den ziyade idi. Bir yandan mültecilerin ilk günden itibaren 936 km. lik sınırdan İran topraklarına girmesi, bir yandan Şah Döneminden kalan sorunlar, diğer yandan da Irakla devam eden savaş nedeniyle İran'ı çok zor durumda bırakmıştı.

Fakat Sovyet zülmünden iltica eden Müslümanlara arka durmak hisleri Sovyet İmpariyasının İran tarafına reaksiyon göstermesine izin veriyordu. Öte yandan da şu yıllarda Pakistan ve İran tarafı iltica eden mülteci sorunundan dolayı tarafları benzer sorunla karşı karşıya koyduğundan ilişkilerin daha da olumlu yönde ilerilemesine fayda sağlıyordu. Bu mülteci sorunundan zaman-zaman Sovyet tarafı kullanmıştır. Böyle ki, Sovyetler sarhadda mülteci sorununu hall etmek için İran sarhadlarına koşun yeritmiş ve bu da taraflar arasında ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. [102,s.177]

1.5. İran-İrak savaşının ilişkilere olan etkisi

Sovyetler Birliği Eylöl 1980'de İran-İrak savaşının patlak vermesi ile önemli bir rahatlama yaşamakta idi. Sovyetlerin Afganistan'a yaptığı işgalci savaşdan dolayı yaşadığı uluslararası yalnızlığın bir aynısını da şimdiki durumda, Irak'la harp yapan İran yaşamakta idi. Irak tarafından Amerika Birleşik Devletleri, Tüm Batı Ülkeleri ve bazı İşlam ülkerinin yer alması İran tarafının Sovyetlerin onları destekleyeceği umudunu yaratmıştı. Fakat İran, bir hayal kırıklığına uğradı. [26,s.211]

Sovetler savaşın ilk aşamalarında mesafeli bir politika yürüdüyordu. Bu da İran tarafını endişelendiriyordu. İran ABD ile karşılaştığı sorunlar, hass olarak da İran'nın ABD vatandaşlarına yaptığı rehin sorunundan dolayı ABD ve Batı ülkelerinden elde etdiyi malii yardımlardan tamamen mahrum kalmış idi. Bu da İranın kötüleşmesine doğru yapılan planlamalar idi. Kaldı ki, Sovyetler, savaş sırasında tarafsızlık politikası- na gitmediler aksine Irak'a silah tedarükünü devam ettiriler. Sovyetlerin bu cür politika sergilemesi İran-Sovyet ilişkilerinin kötüleşmesinin en büyük nedenlerden oldu. Moskova savaş başlamazdan önceler de Irak tarafına tutarlı miktarda silah satışı yapıyordu.1958 yılı gerçekteşen Askeri Darbe nedeni ile Batı'dan uzaklaşan Irak SSSR'ye yaklaşmış ve Sosyalist Baas Partisi'nin iktidarda olması, taraflar arasındaki ilişkilerin hız kazanmasına neden olmuştur. 1972'deki Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Sovyet-İrak arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerilemesine neden oldu. [102,s.174]

İran-İrak Savaşı'nın başlangıcında, Irak saldırganlık yaparken, Sovyetler Birliği 18 ay boyunca Irak'a tüm açık ve gizli silah sevkiyatlarını durdurdu. Savaşın başlarında İranın zaferleri Sovetleri endişelendirdi. Bu da 1982 yazından Sovyet politikasında bir değişikliğe yol açtı. İlişkiler,1982'de İran-İrak savaşının zirvesinde Irak'a Sovyet silahlarının tedarik edilmesi, Tudeh partisinin bastırılması ve daha sonra bazı önde gelen üyelerinin televizyonda denemelerinin gösterilmesinden olumsuz yönde etkilendi. Sovyetler, İran'ın zaferlerinden rahatsız oldular ve Tehran'ın dünyanın başka yerlerinde İşlami devrimi ihraç etmesinden korktu. Bu nedenlerden dolayı, resmi olarak hala tarafsız olmasına rağmen, SSCB Saddam'ın çöküşünü

durdurmak için Irak'a ekonomik ve askeri desteği kademeli olarak artırdı. Sovyetler ayrıca, Saddam'a askeri yardımını artırma yoluyla, Batı ile dostluk ilişkilerini artırmak hedefinde idi.

1986-87'de Sovyetler Birliği Irak'ı açık bir şekilde desteklemeye başladı. 1980 ile 1988 arasında İran-İrak savaşı sırasında, Sovyetler Birliği (SSCB) Irak'a her cür askeri teçhizat ve malzeme satışında bulundu. Aynı zamanda askeri danışmanlar sağladı. Tabii ki, İran tarafının da kendi tepkileri oldu. Sovyetler'le doğalgaz fiyatlarındaki anlaşmazlıktan dolayı, İran gazının Sovyetler Birliği dışında bir piyasası olmamasına rağmen, Sovyetlerin Şubat 1980'de İran gazına olan arzını kesti. 1983'te, Sovyet Elçiliğinde çalışan bir grup insan İran'dan tahliye edildi ve 1984-85'de Büyükelçiliğin Sovyet Diplomatik Kolordusu sayısı azaldı. Tahran'daki Sovyet-İran Kültür Merkezi kapatıldı ve Sovyet vatandaşlarının İran'a giriş vizesi almaları son derece zorlaştı. Sovyetlere karşı ülkenin pek çok bölgesinde gösteriler düzenlendi. 1988 yılı 7 Mart,tarihinde Tahran'da yapılan gösterilerde Sovyet elçiliği karşısında düzenlemeler yapılmış elçiliğe taş ve Molotof kokteylleriyle saldırı düzenlenmiş elçilik binası ve tüm elçiliyin perso- neli hayati tehlike durumunda kalmıştı. Aynı olay Isfahan'da yerleşen Sovyet konsolosluğuna yapılmış ve konsolosluk bir kaç gün kendi faaliyetini dayandırmıştı. [70]

Sovyetler her şeyi göze alarak İran'ın zor durumunda kalması zamanı Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri iyileştirmesi gibi tahminleri ihmal etmedi. Bu nedenden dolayı bir taraftan Irak'a destekde bulunmuş, diğer tarafta ise İran'ı da tam olarak kenara koymamıştır. Sovyet Cephesinde İrangate Skandalını bir benzeri yaşandı. Sovyetler ABD'nin yaptığı gibi Libya, Suriye, Lübnan ve Kuzey Kore üzerinden Tehran'a silah yardımında bulundular. Silahların bir kısmını doğrudan Sovyet-İran sınırından gecirilmişti. Polonya ve Romanya başta olmakla bazı Doğu Bloku Ülkeleri üzerinden de İran'a savaş ve diğer zaruri ihtiyaçları karşılayacak malzemeleri ulaştırdı. İki devlet arasındaki ilişkiler Mikhail Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelmesinden sonra, gelişmeye başladı. İran-İrak savaşı sırasında, İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Moamedmad Javad Larijani, Moskova'yı ziyaret etti ve

“İran İslam Cumhuriyeti Başkanı Ali Hamaney'den SSCB ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye hazırık” diye bir mesaj verdi. Şubat 1988'de SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı, V.F.Petrovskii, İslam Devrimi'nin 9.yıldönümü kutlamalarına katıldı. İran Başbakanı Mir Aynosayn Musavi ile birlikte, büyük ölçekli işbirliğini yenilemekle ilgili soruları ele aldılar. Transit Antlaşması imzalandı ve SSCB, Tahran'daki uluslararası ticaret fuarlarında düzenli bir katılımcı oldu. 1988 yılında iki ülke Aras Nehri üzerindeki Koda-Afarin ve Kız Kala'deki hidro-teknik birimlerin inşası ve işletilmesi için işbirliği anlaşması imzaladı.

İlişkilerin geliştirilmesinde yeni bir aşama, SSCB'de perestroika döneminin başlangıcı ve Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi ile bağlantılıdır. 1 Ocak 1989'da Ayetullah Humeyni Mihail Gorbaçov'a, İslam'ı öğrenmenin gerekli olduğunu, komünizmin siyasi tarih müzelerinde aranacağını ve İran'ın iyi bir komşu olma prensibini izlediği mesajını verdi.[70] İlişkiler, bu dönemlerde karşılıklı üst görevlerin ziyaretleri ve tarafları razı salacak anlaşmalarla ilerlemişti. Bu yıllarda Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Sevardnadze'nin 1989 Şubat ayında İran'a ziyarette bulundu. Humeyni ile görüşme yapması ile ortaya çıkan Moskova-Tahran arasında güvenli temellere dayanan ilişkiler, İran'ın kuzey komşusundan olaganüstü bir tehdit gözlemediğini; Sovyet tarafında İran'ın İslam dininden kullanımda bölgedeki islamcıların Sovyetlerin zıddına yapılacak girişimlerde bulunacağı konusunda tedirgin olmadığını beyan etdi. [58,s.35]

İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Haziran 1989'da Moskova ziyaret yapması ile taraflar ikili ilişkileri, imzalanmış bir sıra mühim anlaşmalar ve en önemlisi de askeri iş birliği anlaşmaları ile daha da iğiyileştirdiler.[92] MİG-29 ve Su-24 olmak üzere Rusya üretimi olan askeri teknolojilerin İran'a satılması konusunda taraflar anlaşma imzaladılar. On iki adet Su-24MK savaş uçağı, iki adet S-200 ve füze savunma sistemi ve “Varşavyanka” model denizaltılar satmayı; Bununlara ek olarak İran tarafı 1000 T-72S tankı ve 1500 BMP-2 gibi zırhlı piyade aracı üretimi zamanı teknik yardımda bulunacağına dair vaatda bulundu. İran, 1989 yılında da Gorbaçov yönetimi ile aparılan konuşmalar sonucu nükleer alanda iş birliği

yapacakları konusuna dair karar almışlardı ancak bu karar SSCB'nin dağılması nedeniyle ertelenmiştir. [95]

II BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

2.1. Yeltsin dönemi Rusya-İran ilişkileri

Sovyetler sona erdikden sonra iktidara gelen Yeltsin zamanında Rus dış politikasına önemli şekilde etki yapan iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. İlk yaklaşım, Batıcı yaklaşım; ikincisi ise, Yeni Avrasyacılık yaklaşımı olmuştur. [96]

Gorbaçov döneminde gelişen “yeni düşünce” adlı politika 1991-1993 yılları boyunca izlenen ve hakim olan dış politika (Batıcı yaklaşım) devamı niteliğinde olmuştur. Bu zaman içerisinde RF esas olarak ekonomik daha sonra ise siyasi ve kültürel olmak üzere tüm sahalarda Batı tarzı politika sürme sürecine girmiştir. Federasyonun demokratik idari edilmesi ve ekonomide serbest piyasaya geçiş için gayret yapılmıştır. Sözü geçen yıllarda Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde ilerleme yaşaması, Moskova-Tehran ilişkilerini olumsuz yönden etkilemiştir. [27, s.116]

Sovyetler dağıldıktan sonra iktidarda olan Yeltsin tarafından kabul edilen Batıcılık yaklaşımı, Soğuk Savaş dönemleri Avrasya bölgesinde elde edilen nüfuzun Rusya Federasyonu'nun 1990-2000 yıllarında kayb etmesine, iç politikaya daha öncelik vermesine, dış politikada çarpıcı bir uğurlar elde edebilmesine neden olmuş; bu da ABD'nin uluslararası jeopolitik alanda daha da serbest hareket etmesine ve tek kutuplu politikasında ilerlemesine yol açmıştır. [104,s.61]

Rus dış politikasına 1993 yılı sonrası baktığımızda yeni bir dönemin şahidi oluruz. Bu yeni dönemin adı Yeni Avrasyacılık idi. Yaklaşımın temel unsurları topraklarının ulusal çıkarlar doğrultusunda, Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu'nda itirilmiş nüfuzunun geriye kaytarılması idi. Eski SSCB'nin toprakları Rusya Federasyonu için önemli stratejik bir alan olarak tanımlanmış ve RF'nin en önemli dış politikalarından biri BDT'nin güçlendirilmesi önceliği olmuştur. RF yavaş yavaş 1993 yılı sonrasında başlayarak tek biçimli ve Batı yönümlü yapıdan, kendisi için bölgesel ve ulusal çıkarlar açısından daha da fayda sağlayan muhafazakar bir yapıya dönüşmüştür. Bununla da RF dış politikasında değişikliklere varmıştı. 1993 yılı 23 Nisan tarihindeki dış politika doktrini ve Kasım

1993'de yayınlanan askeri doktrin ile bunları net bir şekilde ortaya koydu. [28,s.118]

Bu yılın sonundan itibaren Rusya kendi ilgisinin tekraren Orta Doğuya çevirmesi İran'la ilişkilerin yeniden hız kazanmasına neden olmuştur. Rafsancani 1995 yılında Rusya ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve nükleer teknolojilerinin satın alınmasından dolayı CNN'e verdiği açıklamada “Şimdiye kadar Moskova tarafı Tehranla anlaşmasında çok ciddidir. Karşı tarafın ABD'nin faydasız görüşlerine teslim olmaları için bir neden bulamıyoruz” diye şunları ifade etmiştir. [58,s.32]

Dünya nizamında tek kutupluluk olmak isteği ile çırpınan ABD, Sovyetler dağıldıktan sonra Avrasya bölgesine ilgisini artırması, RF'nu rahatsız ettiği kadar, bölgede Rusya kadar önem sahibi olan İran ve Çin gibi devletlerini de rahatsız etmiştir. Bu durumdan dolayı RF, 1990 sonrasında İran ile temel olarak güvenlik alanında olan ilişkileri iyileştirme zorunda kalmıştı. Tarafların her ikisinin de temel amacı kendi ülkesinin bölgesel ve uluslararası alanda güvenliklerinin geleceğiyle ilgili olarak, ABD'nin uluslararası sistemde kurmak istediği kendi güç yapısında tek kutuplu oluşumunu engellemek ve bunun yerine çok kutuplu bir sistemin kurulmasına çalışmak olmuştur. RF bu temel stratejik amacın hayata geçirilmesinde İran tarafının ne kadar önem taşıdığını kavramıştı. [71]

İran, RF için Avrasyacılık yaklaşımında önemli bir bölgesel güç faktörüne sahip olması görüşünü Aleksandr Dugin belirtmiştir. Eğer Moskova açısından, Avrasya'nın güney istikametinde stratejik, ekonomik, ideolojik ve kültürel açılardan anti-Amerikancı bir eğilim oluşması sağlayabilecekse kıtasal ittifak oluşumlarına nail ola bilecektir. RF İran'ın jeopolitik konumunun sağladığı avantajlardan kendi lehine kullanmağı bacara bilmelidir. İhtimal edilen Rusya İran ittifakı, Rusya Federasyon'un asırlardır en önemli hedefi olan sıcak denizlere çıkmak imkanını sağlayabilecektir. Moskova Tahran eksenine, Avrasya jeopolitik projesinin esasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, İran sınırlarının tehlikesiz ve güven karantisinde olması, ABD'nin Avrasya'da hakim durumda olmasını engelleyebilecektir. Dugin, hem de İran'ın Orta Asya'da ve bölgede hiç bir zaman sözünü geçirebilecek kadar güç konumuna sahip olmaması görüşünü benimsemişti. [28,s.73]

Soğuk Savaş bitdikden sonra İran, RF'nun, zamanında Orta Asya'da itirdiği kendi hegomoniasını geri kaytarmasında önemli röle sahiplenmiştir.[50,s.35] SSCB sona erdikden sonra, RF'nun güney sınırlarında altı yeni Müslüman devleti yaranması, bölgede İslam dinin yeniden hızlanmasına neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı başta İran olmakla Orta Doğu'da yerleşen İslamcıların bu bölgeye kesin köç edeceği endişesi ile yaşayan Moskova, Orta Doğu politikasında İran'a öncelik tanımıştır. [56]

Rusya, 1992 yılında Orta Doğu sorunlarında Washington'la İran haric tüm konularda hemfikir idi. Bu yıllarda Rusya İran'a silah satması konusunda uyuşmazlığa girdi. Bu yıllar iki ülkenin balayı yılı gibi değerlendiriliyordu. Suriye'nin silah satın almak için nakit paraya ihtiyacı olduğu ve Rusya'ya on milyar dolar borçlu bulunduğu bir dönemde Irak ve Libya'ya Birleşmiş Milletler yaptırımı uygulanmaktaydı. Aksine, İran ise nakit paraya ihtiyacı olan Rusya'nın bu ihtiyacını karşılaya bilmiştir. Bundan dolayı Rusya, 1993'te İran'a çok sayıda savaş aracı satmaga başlamıştır. İran tarafında Rusya'ya olan kaçınılmaz ihtiyaçları her iki tarafı stratejik işbirliğine sürüklemiştir. Bu ihtiyaç kendini silah alanında daha kabarık şekilde göstermiştir. İran Irak'la sekiz yıl süren savaş sırasında büyük itkiler vermişti ve savaş sırasında kullandığı silahlar ABD'den aldığı silahlar idi ki, bu silahlar da pek çoku yararsız durumda kalmıştı.Malum sebeplerden dolayı da İran ABD'den silah karşılaya bilmiyordu. Bu durumda da İran, hava filosu için çaresiz bir şekilde Sovyet askeri teçhizatına ihtiyaç duymuştur.[81,s.362]

1990-91 Körfez Savaşı bitme arefelerinde İran'ın Moskova'ya askeri bağımlılığı artmıştır. İran'ın en büyük düşmanı olan ABD, bazı Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ile yaptığı savunma anlaşmaları ile bölgede en büyük güç haline gelmiştir. Buna ek olarak da İran'ın en büyük İslami alternatifi olan Suudi Arabistan, önemli miktarda ABD silahı tedarik etmiştir. Ayrıca, savaş Irak'a büyük zarar verdiği için, eğer yaptırımlar kaldırılmış olsaydı, ülkenin petrol serveti hızlı bir askeri iyileşme sağlayabilirdi. [81,s.361] 1995 yazıyla birlikte Rusya ve İran, Rusya Büyükelçisi'nin ifade ettiği stratejik işbirliği için girişimde bulundular. Önce Çeçenistan Savaşı'nın dinmesi sonrası Rus milliyetçileri, Washington'un NATO'nun

Doğuya doğru genişlemesi konusundaki kararından dolayı İran'la karşılıklı tutumlara dayanan daha yakın bir işbirliği yapılmasının taraftarı olmuştur. Mayıs 1995 'de Segodnya gazetesinde yazılan bir makalede şu ifade geçmiştir: "İran'la yapılan işbirliği, Rus atom endüstrisinin durumu ve serveti için önemli yer tutuyor".

Rusya tarafını endişelendiren en önemli mesele İran'ın islamcılara destek vermesi idi. Böyle ki, İran tarafı, eğer Müslüman isyancılara silah, para ve gönüllü askerlerle desteklese, bu Rusya için Kuzey Kafkasya ve Tacikistan'da birçok olumsuz olaylara neden olacaktır.[81,s.363] Diğer tarfdan da Rusya'nın, İran'la dostca ilişki kurması gelecekte Rusya için ekonomik ve stratejik alanda kar elde etmesi demek idi. Tarflar kendi aralarında yapılan tüm stratejik işbirliğini değerlendirerek bölgede yeni bir düzenin olması gerekliliğini anlıyorlar.

Bu yıllarda, Rusya NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden dolayı kendisine uyumlu olan bazı devletlerle stratejik ittifak kurmaya yönelik düşüncelere vardı. İran, Rusya için bu konuda uyumlu taraf sayılırdı. Böyle ki, İran Batı ve Amerikan karşıtı bir rejime sahip olan devlet idi. İran, en son teknoloji deniz mayını, torpido ve gemi aleyhine füzeleri içeren Rus silahları ile silahlandığı için zor durumlarda kibirli Batı'yı, Hürmüz Geçidi'den geçen tankerlerinin geçmesinin karşısını alarak zayıf duruma sala bilirdi. Ulusal bir kriz diğe nitelendire bileceğimiz bu krizde, eğer Amerika İran'a saldırı düzenlerse İran'ı ,Rus savaş uçakları ve uçaksavar füze ekipmanları gemileri ve seyir füzelerinin misilleme saldırılarından korursa, çok maliyetle sonuçlanacak savaş patlak vermeden körfezi açmak oldukça zor olurdu. [81,s.364]

Mart 1996 yılındada İran Dış işleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, Moskova'ya ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret esnasında, taraflar arasındaki ilişkilerinin son dönemde en yüksek zirvelerde olduğunu dile getirmişti. Moskova'da sefer esnasında İran Dış işleri Bakanı Primakov'un NATO'nun doğuya doğru genişlemesi programına karşı olan yaklaşımına destek vermiş, İran tarafının her iki ülkenin güvenliğine olumlu katkı sağlayacak Tacikistan'daki süren ateşkes ve Hazar'ın petrol bölgesinde işbirliği yapılması ile ilgili olarak kendi isteklerinin olduğunu bildirmişti.

1997-2007 yılları arasında Rusya ve İran arasındaki askeri ve ekonomik ilişkiler Rusya'nın İran ekonomisinin düşük olması nedeniyle İran'ın mali yükümlülüklerini kaldırılmasına yardım etmesi, raporlarda gösterilmiş dört milyar dolarlık askeri teçhizat satışının yapılması gibi gelişmelerle devam etmiştir. [81,s.364]

Taliban güçlerinin Afganistan'da Eylül 1996'da gözlenilmez olan bir müddetlik askeri zaferi, Rusya-İran ilişkilerinin daha ilerlemesine neden olmuştur. Buna neden ise Taliban'daki sünnilerin Afganistan'daki İran'ın destek verdiği şiiilerin düşmanı olması ve Taliban'ın İran'ın liderliğine engel olması idi. Bu gerekçe ile Primakov 1996 tarihli Tahran'a ziyaret etdikde Afganistandaki son durum, en önemli meselelerden biri olmuştu. Afganistan'ki olaylar, Tacikistan'a da etki göstermişti.

SSCB nihai bulduktan sonra Tacikistan, Rusya için İslami tehlike ocağı olarak değerlendirilmişti. Tacikistan'daki iç savaş, ilk olarak iktidarı ele geçirmeye çalışan bir İslamcı gurupların darbe girişimi ile değil, ülkenin Garm ve Pamir adlı doğu bölgelerinde başlayan Batı yönlü demokratlar ve ılımlı İslamcılarının ittifakıyla başlatılmıştı. Komünistler, Özbek ve Sovyet desteği ile yeniden iktidara geldiklerinde, birçok İslamcılar Afganistan sınırlarına doğru kaçmışlar ve daha sonra buradan Tacikistan sınırlarında saldırılara başlamışlardır. Bu süreç içerisinde Tacikistan sınırındaki bazı muhafız askerler öldürülmüş ve Rusya savaşa sürüklenmiştir. Bu durum Orta Asya'da Afganistan örneğindeki gibi başka bir savaşla karşılaşmak istemeyen Rus liderlere ciddi bir problem olarak gözükmiştir. Bu şartlar altında, her ne kadar Rusya Savunma Bakanlığı'nda olan bazı şahıslar Afganistan savaşında İslamcı gruplara karşı Rusya'nın acı yeniltisinin intikamını almak için savaşı üstünlük veriyor gibi gözükseler de, Yeltsin için en önemli hedef Tacikistan'daki savaşı diplomatik yolla çözmek olmuştur. [81,s.365]

Hazar Denzinde enerji projeleri konusundaki işbirliğine gelince ise ilk aşamalarda görüşler bakımından taraflar arasında ayrılıklar olmuştu da fakat bölgede baş veren olaylardan dolayı, taraflar bu konuda da yakınlaşma olmuştu. Hazar kıyısında petrol rezervi az olan İran, Rusya ve Kazakistan'ın Hazar'ı kısmen

bölen Temmuz 1998 tarihli anlaşmalarına karşı çıkmıştır. ABD'nin Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ve Trans Hazar doğal gaz boru hattının yapımı için çaba sarf etmesi ve AGİT'in 18 Kasım 1999 tarihli İstanbul zirvesinde Bakü-Ceyhan'ın inşasına önceliğin verileceğine dair kararın bu projeyi güçlendirmesi, Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO ile yakın ilişki geliştirme isteklerinden endişe duyan Rusya ve İran'ı birbirine yakınlaştırmıştır. [81,s.368]

Adı geçen toplantıda Moskova ve Tehran'ı endişelendiren diğer olay taşımaçılık konusunda idi. Böyle ki, Türkmenistan Bakü ve Türkiye arasında imzalanan deklarasyon ona göre Türkmenistan kendi gazını Bakü'ye, oradan da Türkiye'ye taşınması ile Trans-Hazar gaz boru hattının inşa edilecekti. İran tarafı Türkiye'nin gaza olan ihtiyacını kendi arazisinden geçen boru hattıyla, Rusya ise "Mavi Akım" boru hattıyla tedarik etmek istemiştir. İran, sadece olarak Hazar'da olan petrol ve doğalgazın dış pazarlara kendi bölgesinden çıkarılmasını istememiş, aynı zamanda bu iki dev projenin Azerbaycan tarafından takviye edilmesinden de rahatsız olmuştu.

İran ve Rusya'nın, Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar boru hattı projelerine engelleme konusundaki uyumlu fikirlere sahip olsalarda, her iki ülkenin Hazar'ın enerji kaynaklarına ait olan görüşlerde farklılık göstermektedir. Moskova, Hazar'ın enerji kaynaklarının taşınırken, taşıma rotasının Orta Asya ve Güney Kafkasya devletleri'nin kontrol edilmesine yardımcı olacak şekilde geçmesini istemektedir. Diğer yandan İran, bazı petrol ve gaz şirketlerinin de desteğiyle, Hazar petrol ve doğalgazının taşınması için en ucuz ve güvenli rotayı sağlayacağını açıkça söylemeye devam etmektedir. [81,s.369]

2.2. Vladimir Putin dönemi Rusya-İran ilişkileri (2000-2008)

Aralık 1999'da Yeltsin kendi görevinden ayrılması ardından devlet başkanlığını vekaleten Vladimir Putin devam ettirmişti. Putin, 26 Mart 2000 yılında yapılan seçimlerde kazanandığı %53 oyla 5 Mayıs'ta resmi olarak Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçilmiştir.

Putin, iktidara geldiği zaman ekonomik, siyasi ve toplumsal bakımdan geriye kalmış Rusya'nı zaman-zaman içerisinde ayağa kalkmasını sağlayabilmiştir. Çeçen silahlılarının başlatdığı savaşı, güç kullansa da bastırabilmişti. O zamanlar Rusya'da baş kaldıran milyarlar sahibi olan zengin oligarklara, Rusya'nın sahibi benim diye tanıtmış ve iktidarını güçlendirmiştir. Rusya'yı uluslararası arenada bölgesel super güç ve enerji gücü haline getirmeye çalışan Putin yönetimi, Rusya'nın 'yakınçevre', Balkanlar, Uzak Doğu ve diğer bölgelere yönelik politikasını yeniden belirlemiştir.

Putin yönetimi selefleri olan Gorbaçov-Yeltsin yönetiminin aksine olarak Batıyla ilişkileri ortaklık yerine pragmatizm ekseninde yürütmeye çalışmıştır. Farklı bir çizgi takip eden Putin yönetimi, Rusya'nın yeni dış politikasına Batıcılık, Aşırı Avrasyacılık ve Rus Milliyetçiliği gibi akımların tam aksine olarak ılımlı ve ya pragmatist Avrasyacılık, demokratik devletçilik (statizm) ve uzlaşmacı/uzlaştırıcı jeopolitik akım gibi tanımlamalar yapmışlardır. [92]

Putin başkan seçildiği hemen yılda ilan ettiği askeri doktrin ile dünya nizamında çok kutuplu sistemin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu doktrinden Rusya'nın artık aktif bir dış politika izleyeceği ve dış politikada bağımsız hareket edeceğini ve bununlada dünyanın tüm bölgesinde güç merkezine çevrilme tezini savunduğu anlaşılmaktadır. Buna bakmayarak Putin'in, ilk dönemlerdeki dış politikasını analiz ettiğimizde "savunmacı" bir politika izlediğini söyleyebiliriz. Putin'in ilk iktidar döneminden konuşuyorsak, üç esas temelden söz edebiliriz: İlk önce, Rusya'nın kayb edilmiş nüfuzunu yeniden kaytarmak ve ABD'nin dünyayı tek kutuplu sistemle idare etmesini manii olmak; ikincisi, Rusya'nın uluslararası bir güç haline gelmesi için ekonomisini dirçeltmek; üçüncüsü, Çeçenistan isyancılarına Müslüman dünyasından, özellikle Ortadoğu'dan yapılan tüm yardımları kesmek. Putin'in iktidara geldiğinde Ortadoğu bölgesi ile ilgili politikasına bakıldığımızda Rusya'nın 1989 yılında Afganistan savaşından yenilmesinden dolayı, Ortadoğu'dan çekilmesi durumunun tersine olarak döndüğünü söyleyebiliriz. Bu dönüş örneği olarak, Rusya'nın Arap kamuoyu ile etkili iletişim kurma amacıyla 2007 yılı 4 Mayıs tarihinde her gün Arap dilinde yayın yapan Rusiya El-Yevm kanalı

yayına başlamasıdır. Ayrıca olarak Putin kendi iktidarı zamanında Nisan 2005 yılı Mısır, İsrail ve Filistin'e; Mart 2006 yılı Cezayir'e; Eylül 2007 yılı tarihinde ise Birleşik Arap Emirlikleri ve Ekim 16 İran'a ziyaretlerde bulundu. 2005 yılında ise İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci statüsü ile üye olması bölgede Rusya'nın artan maraklarının tezahürüdür. [111]

Putin İran ile ilişkileri Yeltsin döneminde yükselen işbirliği ile devam ettirmiştir. İran Rusya'nın toprak bütünlüğüne tanımış, yakın çevre hassasiyetlerine değer vermiş ve bunları dikkate alan politikalar izlemiştir. Bu da Rusya'nın işbirliğine olan hevesinin artmasına neden olmuştur. Fakat Putin, görevine ilk başladığında İran'la küçük bir sorunla karşı karşıya kaldı. Sorun, Moskova tarafının Moskova'dan bağımsızlıklarını talep eden Çeçenlere karşı katliam kararının vermesiydi. Çeçenistan, Rusya Federasyonu'nun ağırlıklı olarak Müslüman bir cumhuriyettir ve bu olayda Rus ordusu "teröristler" olarak adlandırdığı çok sayıda Müslüman Çeçen'e karşı katliam başlatmıştır. İslam Konferansı'nın o zamanki lideri olan, İran, Çeçenistan'da müslümanların öldürülmesinden dolayı, Moskova ile yazlı sözleşme sorun yaşadı. Tahran'da devlet çıkarları, İslami ideolojiden daha öncelikte olduğu için dini lider Ayetullah Hamaney'in ve Cumhurbaşkanı Khatemi, olayı Rusya'nın "iç" sorunu olarak nitelen- dirmişti. Bu duruma neden öncelikle, İran Rusya'yanı sofistike silahlar ile temin eden güvenli bir kaynak olarak görmesi, ikincisi ise Rusya'ya ABD'ye karşı diplomatik ağırlık olarak ihtiyaç duyması idi.

Putin İran'ın Çeçenistan'daki düşük tutumuna ödül olarak, 2000 yılının Kasım ayında, taraflar arasında bir numaralı sorun olan 30 Haziran 1995'te 1999 Aralık ayına kadar tüm askeri satışları sona erdireceği Gore-Çernomyrdin anlaşmasını iptal etti. Bu kararlar, Rusya kendisini ABD'nin IMF'nin Rus borçlarını yeniden düzenlenmesi yönündeki baskısına ve Amerika'nın yaptırımları ile karşı-karşıya kalması riskine neden oldu.[84,s.6] Ancak 2001 yılı başında Rus-İran ilişkilerinde yeni sorunlar yaşanmağa başlanmıştır. İlk sorun kendini Hazar Denizi kaynaklarının paylaşımı konusunda göstermiştir. Putin giderek artan Rus ekonomisine yardım etmeye odaklanan dış politik yaklaşımıyla petrol üretimini hızlandırmak ve Hazar

Deniz'den gelen karı artırmak için Azerbaycan ile ilişkileri ilerletmeye başladı. Bu nedenlerden dolayı 1998 yılı tarihinde Rusya'nın devlet başkanı Putin'in Kazakistan ile imzaladığı Hazar'ı ulusal bölümlere bölen anlaşmanın benzerini 2001 yılında Bakü'ye yaptığı ziyaret zamanı Azerbaycan tarafı ile de imzaladı. Bu da tabii ki, İran'ın endişesine neden olmuştur. Buna ek olarak da Putin'in ziyareti zamanı Hazar'da askeri gösteriler yapılması da rahatsızlığın daha da artmasına nedenlerden olmuştur. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin 2001 yılı Mart ayındaki Moskova ziyaretinin temel konuları, bu rahatsızlıklara neden olan olaylar olmuştur. [82,s.77]

Hatemi'nin ziyareti esnasında “ taraflardan birinin bir devletin saldırganlığına maruz kalması halinde, diğer tarafın herhangi bir müdahilede bulunmaması gerektiğini” belirleyen bir antlaşma imzalandı. Bu, karşılıklı bir savunma anlaşmasından uzaktı ve bir gün ABD'nin İran'a saldırması halinde Moskova'nın kenara müdahilede bulunmamasına izin verecek bir antlaşma idi. Bu da Rusya'nın kendisini zor durumdan sığortalaması idi. [82,s.77] Putin'in 11 Eylül'den sonra ABD'ye yaklaşma kararı Tahran'ın çokda iyi karşılamadığı bir karardı. Bunun üzerine 18 Aralık ABD'nin Afganistan'daki askeri zaferinin ardından, İran Radyosu, “ABD'nin bölgedeki diplomatik faaliyetlerinin amacının Orta Asya ve Kafkasya'da etki alanını genişletmek olduğunu, bununda Rusya'nın bölgedeki geleneksel etkisini azaltacağını ” açıklamasında bulundu [82,s.79]

11 Eylül sonrası Rus-İran ilişkilerinde Hazar Denizi sorununda,yeniden canlanma yaşanmıştı. Hazar Deniz'inde sorun kendini üç şekilde göstermiştir. Birincisi; İran Hazar'ın en az %20'e zorunlu sahip olması yönündeki duruşunu koruduğu halde, bunun aksine olarak Rusya tarafı 2002 Mayıs ayında Hazar'daki petrol sahalarını ortak işlemeyi öngören anlaşmanın Kazakistan ile imzalaması idi. İkincisi; Ağustos 2002 yılı Rusya tarafının Hazar'da altmış gemi ve on bin askerle donanma tatbikatı gerçekleştirmesidir. Ve en sonda Eylül 2002 yılında Azerbaycan ve Rusya'nın Hazar'ın deniz yatağını bölen ve suyu ortak ilan eden bir anlaşma imzalaması idi. [82,s.79]

Bütün bu olanlara rağmen Tehran tarafı, Moskova ile yaptığı silah ticaretine halez getirmemiştir. 2002 yılının sonlarına doğru İran'ın Buşehr reaktörüne ek olarak yeni nükleer reaktörü, Natanz şehri yakınlarında bir santrifüj, Arak şehri yakınlarında bir ağır su tesisi inşa ettiğini gösteren uydu fotoğrafları ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Rusya Minatom Müdürü Alexander Rumantsev çekilen fotoğraflarının hakikat göstermediğini ve Rusya'nın durumla hiçbir ilgisi olmadığını belirterek gelişmeyi küçümseyen bir açıklamada bulundu.

Mart 2003 yılında, IAEA ekibi ile iki fabrikayı ziyaret eden Rumantsev "Rusya'nın İran'ın nükleer santralini (Bushehr'de) inşa etmesine yardım etdiyini fakat Rusya'nın İran tarafından hayata geçirilen tüm projelerden bilgilendirilmediğini" söyledi. Bu gelişmeler karşılığında Rusya İran'la ilişkileri kötüleştirmekten kaçınmıştır. Ancak Mayıs 2003'te Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov Rusya'nın tüm nükleer programının Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) gözetimi altında olmasını zorunluluğunu bildirmiştir. [82,s.81] ABD Rusya tarafına İran'ın nükleer silahi elde etme konusunda yaptığı yardımın dayandırmasını ve İran'ın UAEK ile razılığa gelmediği sürece bu ülkeye nükleer yakıtını durdurmasını talep etmiştir. İran'a kendi nükleer programı hakkında Rusya'nın da üyesi olduğu, UAEK'a tüm bilgilerin verilmesi gösterilmiştir ve UAEK tarafından nihayi gün 31 Ekim günü belirtilmiştir. Moskova tarafı ABD'den bu çekişmeyi yumuşatmayı istemiştir. ABD tarafı ise Rusya'nı İran'a silah satdığı için silah şirketlerini yaptırımlara maruz koymuştur. Putin İranla yaptığı askeri işbirliğinden dolayı Rusya'nın uluslararası baskılara maruz kaldığından, Haziran 2004'te İran'a UAEK'nın isteklerine uygun olarak davranmaz ve bilgi saklamaya devam ederse Rusya'nın Buşehrde inşa edilen nükleer santralin erteleceğini beyan etmiştir. Putin Rusya'nın diğer ülkelerin nükleer silahi sahiplenmesine, sahip olan ülkelerin de nükleer silah sayının artırması aleyhine olduğunu ve bu ülkeler içerisinde İran'ın da dahil olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte İran BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı yaptığı yaptırımların hayata geçeceğini taktirde bölgede istikrarsızlık yaşanabileceğini ABD'ye söylemiş ve hiçbir zaman da uranyum zenginleştirmesine

dair çabalarını durdurmayaacağını belirtmiştir.

ABD, BM güvenlik Konseyi tarafından, İran'a yaptığı yaptırımlar uygulamaya çalıştığı anda Putin Rusya'nın Buşehr'deki reaktör faaliyetlerini dayandırmıştır. Ancak tüm bunlara bakmayarak Rusya tarafı İran'la Kasım ayı 2005 yılında kısa menzilli sofistike füze satışı ile ilgili olarak bir anlaşma imzalamıştır. Tüm bunlar Rusya'nın İran'la nükleer ilişkilerinde dengeli bir politika sürdürdüğünün göstergisidir. Putin'in İran politikası bir çeşit kazan-kazan politikasına dönüşmüştür. Eğer Rusya İran'ı herhangi bir saldırıdan koruya bilecekse bölgede güç sahibi gibi görünecek ve bununlada önemli bir ortak kazanacak; bunları yapabilmeme karşılığında ise istikrar bozulacak ve artan petrol fiyatları yinede Rusya'nın ekonomisinin kar elde etmesine fayda sağlayacaktır. [92]

Taraflar her ne kadar kendi aralarındaki ilişkilerde gelişmeye ulaşıyorlar da tarafların bir birlerine karşı bazı endişeleri vardır. Rusya'nın endişelenmesine bir çok nedenler vardır. Örnek olarak, 2005 yılı Ocak ayında Moskova'da İran'ın nükleer çalışmalarının tartışıldığı bir seminerde, İran Dışişleri Bakanlığı Bilimsel-Araştırma Enstitüsü'nden bir üst düzey temsilçi, "İran, hep kendine lazım olan her bir şeyi meşru yollarla nakid almıştır. Amma, İran kendi varlığı için bir tehlike olduğunda bazı şeyleri karaborsadan da elde etmiştir" beyanını yapmıştı. İşini çok iyi bilen bir diplomatın kullandığı bu kelimeler orada bulunan Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı temsilcilerini, Buşehr'deki inşaatı sürdüren "Atomstroyeksport" yöneticilerini ve Rusya'dan yapılan her türlü teknoloji ihracını sıkı kontrol altında tutan Rusya Federal Teknoloji ve İhracat Kontrol Servisi temsilcisini sükunet içerisine kapatmıştır. Hatta, Federal Teknoloji ve İhracat Kontrol Servisi temsilcisi, tercümanın tercüme zamanı hataya yol verdiği zann ettiği için yeniden çevirmesini rica etmiş, fakat İranlı diplomatın sözlerini aynen tekrarlamıştı. [51]

Ekim 16 2007 yılı tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin Hazar'ın Kıyısı olan ülkelerin toplantısında bulunmak için İran'a resmi seferde bulundu. 1943 yılı Josef Stalinin ziyaretinden bu yılı kadar hiç bir Rus lideri İranı ziyaretde bulunmamıştı. İrandan ise en üst düzeyde olan ziyaret 1956da Rza Şahın ziyareti ile gerçekleşmiştir.

Putin İran'la ilişkilerde hep mesafeli politika yürütmüş ve İran'a uyarılarda bulunmuştu. 10 Şubat 2007 tarihinde Münih'teki konuşmasında Putin, ABD'nin dünyada tek kutuplu bir sistem kurmasına dıddına sert kelimeler kullanmış, konuşma sonrası soru-cevap hissesinde İran ile ilişkileri konusuna da değinmişti. Putin, Rusya olarak İran'ın kendisini düşmanlar tarafından sarılıb tek kalan kedi gibi hiss etmemsi, İran'nın kendisinin güvenebileceği yakın dostlarının varlığını anlaması için İran ile işbirliği yaptıklarını vurguladı. Putin buna ek olarak, "İran tarafının bizleri kavramasını ve işaretlerimizi anlamasını çok arzu ediyoruz" diyerek diğer bir anlamda İran'a ultimatum veriyordu.[98]

2.3 Dmitri Medvedev dönemi Rusya-İran ilişkiler (2008-2012)

Mart 2008 tarihinde D. Medvedev kazandığı %70 oy oranı ile başkan seçilmiştir ve iki ay sonra görev faaliyyetine başlamıştır. Analistler Medvedev'in temel anlamda dış politikadaki esas hedeflerinde Putin'in yolu ile gitdiğini bildirmişler. Medvedev iktidarı dönemi 15 Temmuz 2008 yılı tarihinde beyan edilen Dış Politika Konseptinde, Rusya Federasyonu'nun ideolojik deyil, gerçek ve öngörülebilir pragmatik bir dış politika izleyeceğini belirtilmiştir. Ayrıca Konsept, RF'nın beraberlik, tüm tarfların karşılıklı çıkarlara ve karşılıklı yararlar temellerinde uluslararası işbirliği geliştireceğini öne çıkartmaktadır. Bu Konsept Primakov zamanından bu yana tekrar edilen tek kutupluluğa karşı olmağa da vurgu yapmaktadır. Bunun haricinde Medvedev, başkanlık faaliyetinin başlanğıçında düzenlenen Büyükelçiler Toplantısın'da BM'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünün iyileştirilmesi tarafında olduğunu belirtmiştir. Medvedev S.Petersburg'daki Uluslararası Ekonomi Forumun'da yaptığı beyanatında da "Rusya zamanımızda güçlü bir ülkedir. İçinde yaşadığımız dünyada tüm sorumluluklar hakkında bilgimiz olmalı ve bu sorumluluklardan üstlenmemiz gerekli olmalıdır. Küresel ekonominin oyun kurallarının saptanmasına katılmak istiyoruz. Sözde imparatorluk hissleri ile hareket etmek değil, Rusya'nın sahip olduğu kabiliyet ve zengin kaynaklardan dolayı bunun faaliyetlerimizde göstermeliyiz" sözleriyle görev zamanında uygulamak

istediği dış politikanın siqnallerini ötülmüştür. Rusya kendi imparatorluk gücünü Ağustos 2008 yılında Gürcistan'a ettiği müdahale ile göstermiş oldu. [112,s.7]

Medvedev Putin zamanında Ortadoğu'ya başlatılan geriye kayıdış politikasının benzerini kendi görev zamanında devam ettirmişti. Temel ünsür RF'nu Ortadoğu'ya yaklaştırmak ama bunu SSCB zamanındakinin aynısı olan ideolojik olmayan; ekonomik ve kültürel araçlarla yapmak idi. Medvedev yaşan tüm sorunların çok taraflı yaklaşımla ve uluslararası hukuka dayalı olan güçlü bir işbirliği yolu ile hall edilmesini bildirmiştir.

Medvedev dönemi İran ile ilişkilere baktığımızda bölgesel ve küresel çıkar ve tehditler arasında denge kurmaya çalışan bir politika yürüttüğünü göre biliriz. Böyle ki, 2009 yılı Kasım ayında Rusya tarafı Buşehrde inşa edilen nükleer santralinin tamamlan- masını yeniden erteleyen karar kabul etmiştir. Buna neden ise İran'a yapılan yaptırımlar idi. İran tarafı ise bu durumdan pek memnun kalmamıştır. Ayrıca buna ek olarak İran tarafına vaatde buldukları SAM-300 füzelerinin gönderilmesi de taraflar arasındaki ilişkilere bir bulanıklık getirmiştir. Rusya bir yandan İran'a yapılan yaptırımların hayata geçirilmesini engellemeye çalışırken, diğer yandan da İran'ı haberdarlıklar ederek dengeli bir politika sürmeye çalışmıştır. Eylül 2009 yılı Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov İran aleyhine güç kullanmayı ihtiva eden her hansısa bir yaptırım yapılması zararlı sonuçlanacağı vurgusunu yapmıştır. Buna ek olarak Medvedev, pratik onu gösteriyor ki, bazı kaçınılmaz istisnai haller haricinde, her hansısa bir devlete yapılan yaptırımlar nadiren sonuç vermiştir. Ayrıca olarak Medvedev'in dengeli politika yapmasına bir diğer örnek Kasım 2009 yılında yaptığı açıklamasını göstermek olar. "İran'ın Kum bölgesinde bulunan nükleer tesislerinin Batı tarafında askeri amaçlara yönelik olmasına dair şüphelerinden rahatsızlık ve Eğer İran tarafı barışçıl amaçlarla, uluslararası hukuk çerçevesinden uranyun zenginleştirme programı uygulayarsa biz buna memnunun olacağız." [83.s.40] Rusya İran'a nükleer konusunda diplomatik alanda destek vermiş ancak şartsız olarak destek olmamıştır. Hatta Rusya İran'a karşı Kum'daki gizli nükleer tesislerinden konusundan dolayı UAEK tarafından kınama kararına taraf

olması buna net bir örnektir. [33]

2.4. Vladimir Putin üçüncü Cumhurbaşkanlığı dönemi Rusya-İran ilişkileri (2012-2018)

Putin Üçüncü Cumhurbaşkanlığı dönemi Rusya-İran ilişkileri, 2012 yılından bu güne kadar olumlu taraftan önemli bir şekilde değişim yaşamıştır. Taraflar temel hedefler olarak 2012 yılından itibaren geride kalan yılların aksine, ikili diyalog için sağlam zeminler üretmeyi amaçlamışlardır. Tüm bunlar, Rusya'nın İran ile olan ilişkilerinde ciddi önemli bir ilerileyişlere sebep olmuştur.

Putin'in Mayıs 2012 yılında Kremlin'e dönmesi, Rusya'da yeniden Devlet Başkanı seçilmesi, Moskova-Tehran ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş; Medvedev zamanında gerileyen Rusya-İran ilişkileri, gelişmeye başlamıştır. Putin, Cumhurbaşkanı seçilmesinden birkaç ay sonra, Temmuz 2012'de, İran'ın o zamanki Cumhurbaşkanı Ahmedî Nejad ile bir görüşme yapmış, her iki tarafı ilgilendiren önemli alanlara dokunulmuştur. Cumhurbaşkanı Putin görüş esnasında Moskova'nın Tehran ile ilişkilerini güçlendirmek istediğini İranlı mevkidaş Cumhurbaşkanı Ahmedî Nejad'a net bir şekilde bildiri yapmıştır. Bu görüşmede, taraflar arasındaki yapılan ticaret ve yatırım hacmindeki enişin nedenleri, nükleer ve petrol-doğalgaz alanlarında işbirliği, Rusya'nın İran'a yaptığı askeri teçhizatların ihrac edilmesi konularına dokunulmuştur. [73]

Cumhurbaşkanı Ahmedî Nejad tuttuğu makamını 2013 yılında Ruhani'ye devr etdi. Ruhani cumhurbaşkanı seçilmesi ile Rusya ile olan ilişkilerin geleceği önemli bir şekilde tartışma mevzusu olmuştu. Buna nedenlerden birisi Ruhani'nin Rusya karşıtı reformcularla ittifak yapması idi. Böyle ki, reformcular 2009 yılında baş veren "Yeşil Hareketi'nin" yatırılmasında Rusların etkili olduğu kanaetinde idiler. Hatta, "Yeşil Hareketi" zamanı İran sokaklarında "Rusya'ya ölüm" sloganları atılıyordu. Diğer bir neden ise Ruhani'nin nükleer konusunda Batı yönlu bir politika sürmesi ile taraflar arasındaki ilişkilerinin gelecekde nasıl olacağı söz konusu idi. Fakat gözlenilerlerin tam aksi olarak, Hesin Ruhani zamanında Moskova-Tehran ilişkileri,

olumlu taraftan beklenilmeyecek düzeyde işbirliğine ulaştı. Bu beklenilmeyecek olayların bir kaç hasıl olma nedenler vardır. Ruhani, Orta doğu bölgesinde hususen de Suriye'deki baş veren krizleri tek kendisi çöze bilmeyeceğini anlamıştı. İran dahilinde yaşadığı ekonomik iflasa ek olarak, Türkiye, başta Suudi Arabistan gelmekle Sünni Arap ülkeleriyle ilişkileri pek iyi diyildi. İran'ın karşısına Yemen'den Irak'a kadar uzanan geniş çapta bir çatışma alanı oluşmuştu. [34]

Ruhani' başkan seçilmesi ile birlikde, Batı ile ilişkileri iyileştirme politikası yürütse de 'doğuya yöneliş' siyasetinden geriye dönmedi. Ruhani, cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk yurtdışı seferini Şangay İşbirliği Örgütü Zirvesi'nde bulunmak için 2013 Eylül ayında Bişkek'e yaptı. Ruhani, 2014 yılı başlarında "İran Rusya ile ilişkilerinde yeni bir düzen içerisinde olacaktır" söyleminde bulundu. Bu konuşmadan kısa bir zaman sonrası Tehran ile Moskova arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirildi. Ağustos 2014 yılında taraflar enerji alanında anlaşma imzaladılar. Anlaşmaya göre Rusya, İran'dan günlük 500 bin varil petrol alıp Çin-Hindistan olmalık Asya-Pasifik ülkelerine satacak, bunun karşılığında alınan bu petrolün değeri kadar malı İran'a verecektir. Bu yaptırımlardan sonra taraflar arasında 20 milyar dolarlık bir ürün karşılığında petrol anlaşması idi. Taraflar aralarındaki ilişkilerin ekonomik konularla sınırlandırmadılar. Tehran, Kasım 2014'te Buşehr'de iki yeni nükleer santralinin inşa edilmesini için Rusya ile anlaşmaya vardı. Rus Savunma Bakanı on beş yıl aradan sonra ilk defa Ocak 2015'te Tahran'a resmi ziyarette bulundu. [37,s.24]

Rusya 2014 yılı Şubat ayında Kırım'ı Ukraynadan 'ilhak' etmesi ile ABD ve AB'nin yaptırımlarına maruz kalması, aynı anda benzer olayla İran'nın üzleşmesi ki -İran nükleer santralinin inşasından dolayı da yaptırımlara maruz kalmışdır- nedeni ile ilişkilerde bu kadar yakınlaşma görülmektedir. Bu olaylar, her iki tarafın yakınlaşma- sından da öte, Moskova-Tehran ilişkilerinin 'stratejik ortaklığa' dönüşmesinin giden yolları açtı. Cumhurbaşkanı Putin 23 Kasım 2015 yılında Gaz İhracatçısı Ülkeler Forumu (GECF) 3. Liderler Toplantısı'na katılmak için Tahran'a ziyarette bulundu. Ziyaret zamanı İran Lideri Ayetullah Hamanei ile görüşme yaptı.

Bu hükümetler arasındaki stratejik ortaklığın bir nişanesi idi. [37,s.24] Rusya Devlet Başkanı, Hamaney'i'e sandıkta el yazması bir Kuran'ı Kerim hediye etti. Böylece, Hamaney Rusya'daki en eski Kuran'ı Kerim'e sahip oldu. Ziyaret sırasında, İran cumhur başkanı Ruhaninin Moskova ilk resmi ziyareti kararlaştırıldı. Ağustos 2016 yılı Bakü'de, Azerbaycan Rusya ve İran cumhur başkanları bir araya geldiler. Zirvede taraflar enerji, ekonomik , terörle mücadele gibi konuları ele aldılar. Mart 2017 yılı İran Cumhur Başkanı Ruhani, Rusya'ya ilk resmi seferini yaptı. Ruhani Putin ile görüşünde, önemli açıklamalarda bulundu. “Uluslararası terör ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı iyi mücadele sahibiz. Amacımız, bölgede barış ve istikrarı sağlamaktır”, diye açıklama yaptı. Putin de “İranı, komşu bir ülke ve iyi bir partner olarak gördüğünü” kayd etti. Kasım 2017'de Üçlü Zirve görüşün devamı İran'ın başkenti Tehran'da yapıldı. Görüşde, taraflar enerji, enerji ulaştırması, ekonomik, uluslararası terörle mücadele ve Hazar Deniz'inin hukuki statüsü gibi konularda bildiri imzaladılar.[78] Daha sonra taraflar Suriye sorunun çözümü konusunda, Türkiye'in de katılımı ile 22 Kasım 2017 yılı Soçi'de, 4 Nisan 2018yılı Ankara ve 7 Eylül 2018 yılı Tehran'da ve en son olarakda 14 Şubat 2019 yılında Soçi'de Üçlü Zirve görüşlerinde bir araya gelmişlerdi.

III BÖLÜM: RUSYA-İRAN EKONOMİK, ASKERİ VE ÖRGÜTSEL ALANINDA İLİŞKİLER

3.1. Rusya-İran ekonomik ilişkileri

Günümüzde Uluslararası politika ve ekonomi gibi kavramlar bir-birlerine bağlı bir konumdadır. İki Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve ekonomik kriz gibi tarihi olayların birbirini etkilemesi, 1991 sonrasında güvenlik ile ekonomik çıkarlar hakkında bahs edilirken, bu konuların bir arada konuşulması bu bağlılığı bizlere göstermektedir. [106,s.397]

Soğuk Savaş sonrası tarafların ekonomik ilişkilerine baktığımızda, dış ticaret hacimlerinin her geçen yıl arttığını görebiliriz. 1979'da İran devriminden sonra kesilen Rusya-İran ilişkileri, 1986 yılında 1,5 milyar dolarlık bir anlaşma ve tüm seviyelerde resmi ziyaretlerle devam etdirildi. [31,s.15]

Moskova'nın İran ile ekonomik işbirliğinin güçlendirmesine neden, Batılı devlet-lerin Rusya'ya yaptıkları ekonomik yaptırımlar idi. Taraflar arasındaki ekonomik ilişkilere baksak, Batılı devletlerin İran'a uyguladığı ekonomik yaptırımlar, Rusya-İran ilişkilerine zara vere bilmemiştir. Rusya Batı tarafının İran'a uyguladığı banka yaptırım- ları, taraflar arasındaki ticaret ilişkilerinde zorluk yaratsa da, taraflar kendi aralarındaki yaptıkları mal mübadelesi yolu ile ekonomik ilişkilerini sürdürmekteydi. [49,s.2]

Ekonomik ilişkililer, 1995 yılı Almanya ve Ukranya'nın ABD ve İsrail'in tepkisi ile geri çekilmesi, Buşehr nükleer santrelinin Moskova tarafından kurulmasından sonra başlamış ve santrellerin sayı növbeti aşamada 3, en sonda ise sayı dokuza kaldırılacaktı. Nükleer santrelinin tesisine dair razılıklara gelinmesi, ilişkileri daha da ilerilemesine neden olmuştur. Özellikle 1995 yılı tarihinde her iki tarafın üst düzey yetkilerinin görüşmesi, Moskova ve Tehran arasında petrol ve doğalgaz, nükleer, ulaştırma ve haberleşme, imalat sanayi-inşaat ve Hazar'daki kaynakların ortak kullanımı gibi ekonomik alanlarda stratejik ortaklık kurulması temelleri atılmıştır.[15] 2012-2016 yılları arası Rusya ve İran ilişkilerinin belki de en iyi zamanını yaşıyordu. Böyle ki, İran petrol ve doğalgaz pazarında, Rusya'nın

pazardaki payına ziyan vurmamış, Batı aleyhine olan politikada Rusya ve Çin ile benzer fikir sahibi olmuş ve kendine, yapılan yaptırımlar sonucu yaşanan ekonomik zarardan çıkmak için Güney Kafkasya ve Türkistan'ın güney batısında kendi etki alanını artırmak için hiç bir faaliyetde bulunmamıştır. [17]

İran'a yapılan yaptırımlar kalkarsa bu Rusya ekonomisi için derin iz burakacaktır. Eğer yaptırımlar İran üzerinden komple kaldırılırsa, o zaman İran pazarı, önemli yatırımlar yapa bilecek ülkelerin üzüne açılacaktır. Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin İran pazarında yer almaları, Rusya'nın İran ekonomisine olan etkisinin azalma tehlikesi demektir. Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri Moskova'nın Batı kıtasındaki doğalgaz üzerinde olan hegemonyasını zayıflatmak için İran ile olan ekonomi ilişkileri ilerletmek istemektedir. Özellikle Batı ülkeleri içerisinde Almanya eski zamandan İran'la iyi ilişkiler yapmıştır. Almanya 2004 yılında İran'a 5,9 milyar dolarlık bir yatırım yapmış, fakat daha sonra ekonomik yaptırımlardan dolayı yatırımlar hayata geçmemiş ve ticaret alanındaki ilişkiler iniş yaparak 2010'da 4,71 milyar Euro'ya düşmüştür. 2014 yılında ise bu rakamlar 2,68 milyar Euroya kadar düşüş yapmıştır. Almanya Ticaret ve Sanayi Odası verdiği bilgilere göre, eğer yaptırımlar tamamen kalkarsa tarflar arasındaki ticaret hacmi yıllık olarak 13,4 milyar Euro'ya kalkması tahmin ediliyor.

Rusya ekonomisi için diğer bir zarar alanı ise Çin-İran ilişkileri ile ilgilidir. Böyle ki, 2012'de Çin, İran'a yaptırımlar nedeni ile İran petrolündeki idhalatın %50'sini sahiplenmekte idi. İran tarafı eğer yaptırımlar kaldkarsa üretim kapasitemizi artırmak isteyindeyiz diye vurgu yapmışlardı.

İrana karşı yapılan yaptırımların sıkıştırılmasından bir yıl önce, günlük petrol üretimi 4 milyon varil idise, bu rakam 2010 yılında 3 milyon varil miktarına ulaşmıştır. Nisan 2015'te İran Devlet Petrol Şirketi (NIOC) ve Çin'in Unipeç, Sinopec ve Zhuhai Zhenrong şirketleri arasında imzalanmış anlaşma ile Çin'e yapılacak petrol ve kondensat gaz ihracatında ve Pekin hükümetinin İran'ın petrol ve doğalgaz sektörüne yapılacak yatırımlarının artırılması konusunda karar alınmıştır. İran ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler, çoğunlukla Rus yapımı üzerine, askeri

silahlar ve nükleer reaktörler inşa etmek için teknolojik işbirliği üzerine yoğunlaşmış. 2000 yılında Rusya'da bir iç ekonomik toparlanma, Rus üreticilerin ürünlerini yurt dışına ihraç etme kapasitelerini artırdı. Bununla birlikte, bu iki ülke arasındaki ticaret defalar kez artım ve azalma ile müşahade olunmuştur. İndirgemenin başlıca nedeni, İran'a karşı yaptırımlar olmuştur. [49,s.3]

İki devlet bazı ekonomik iş birliği yoluyla ticaret cirosunu geliştirmek için anlaşmalar yapmışlardır. Örnek olarak 2009'da tarım anlaşması, 2008'de telekomünikasyon sözleşmesi, 2010 yılında enerji sektörlerinde işbirliğini artırmak için anlaşma, 2014 yılında ortak ticaret komisyonu toplantısı, hemçinin bankacılık sistemleri arasındaki finansal işlemlerin iyileştirilmesi için ortak düzenleyici bir yapı oluşturulması, 2015 yılı Aralık ayı ekonomik işbirliğini kolaylaştırmak için her iki tarafın ulusal paralarını ticaret borsasında kullanmayı kabul etmeleri, takas ticaretinin artırılması için sözleşmeler, ortak bir İslam bankasının açılmasını dair görüşmeleri göstermek olar. Çok sayıda ekonomik işbirliği ve bu iki ülke arasındaki ticaret çoğunlukla Zarubezhneft, Tatneft, Stroytansgaz, Rus Demiryolları, Kamaz, İran Petrol Şirketi, İran İslam Cumhuriyeti Demiryolları gibi Ulusal devlet şirketleri üzerinden yapılmıştır.[18]

Rusya-İran 2014 yılı tarihinde kendi aralarında ekonomik iş birliğinin geliştirmesine dair bir memorandum imzadılar. Anlaşma ile Rusya yıllık olarak İran tarafından yaklaşık 2,35 milyar dolar değerinde petrol ve petrol ürünü alıp kendi adı altında dünya piyasasını sunacak; buna karşılık olarak ise İran Rusya'dan tahıl (İran Rusya'dan yıllık olarak 5-7 milyon ton tahıl ürününü idhal ediyor ki, bu da yıllık idhalatın %15-20-i demektir.), makine ürünleri, ağır kamyonlar gibi ürünleri alacaktır. [49.s.2] İran'ın 2011 yılındaki yaklaşık 137,421 milyar dolar olan genel ihracatı, 2016 yılına kadar sürekli gerilemiştir. 2016 yılında İran genel ihracatı %39,41 gerileyerek 83,148 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise %22.89 gerileme ile 62,703 milyar dolar kaydedilmiştir. (Tablo3.1)

*Tablo3.1: İran'nun toplam ihracat ve ithalatının listesi
(2011-2017 milyar dolar)*

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	137,421481	132,713014	92,1228,00	90,328135	60,040642	83,148194	62,703291
İthalat	57,487546	51,457 988	48,431895	52,249795	40,043150	42,702118	51,114309

Kaynak: İran İslam Cumhuriyeti Gümrük İdaresi (IRICA) (Trademap) 2017

2010 yılında 55,729 milyar dolar değerinde olan İran'ın genel ithalatı, dalgalı bir seyir izlemiş, 2011 yılında %3.6 artım olmuşsa da 2012 yılında %10,5 azalan ithalat, 2013 yılında ise daha %5,8 gerilemiş, 2014 yılında %8.3 artış yaşayan ithalat, 2016 yılında 2014 yılı ile kıyasda % 19.2-le (42.7 milyar dolar)gerileme yaşamıştır. 2017 yılında ise %21.4 artımla 51,114 milyar dolar pay kayd edilmiştir. İran'ın en fazla ithal ettiği ürün grubu, 7 milyar dolar ithalat değeri ve toplam ithalattan aldığı %16,1 pay ile yer alan makine, nükleer reaktör ve kazanlardır. [57]

2011 yılında 516,992 milyar dolar olmuş Rusya'nın genel ihracatı, 2013 yılına kadar (527,265 milyar dolar)artım yaşamıştır. 2016 yılında ihracatda, 2013 yılı ile kıyasda %45.9 (285,491) gerileme baş vermiştir. 2017 yılında ise bir önceki yıla kıyasda %25.9 (359,151) artım yaşanmıştır. (Tablo3.2)

*Tablo 3.2: Rusya Federasyonu toplam ihracat ve ithalatının listesi
(2011-2017 milyar dolar)*

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	516,992618	524,766421	527,265919	497,833529	343,907652	285,491052	359,1517
İthalt	306,091490	316,192918	314,945095	286,648777	182,781965	1822616,56	228,2125

Kaynak: BM Comtrade Veri Tabanı . (Trademap) 2017

2010 yılı 228,911milyar dolar olan Rusya ithalatı, 2012 yılına kadar (316,192 milyar.dol) artım yaşamıştır. 2017 yılında 228,212milyar dolar kayd edilen Rusya ithalatı 2013 (314,945) yılı ile kıyasda %27.3 oranında gerileme yaşamıştır. Rusya'nın 2013 yılı ihracat gelirlerinin % 68'ini petrol ve doğal gaz satışlarından elde

ettiği gelir oluşturmaktadır. [40]

2007 yılında İran İslam Cumhuriyeti Gümrük İdaresi'nin 2001'den 2017'e kadar verdiği resmi statistik belgelere göre, Rusya'nın İran'a yaptığı ihracat 2004, 2006, 2010 yıllarında olumsuz bir yönde değişmişti. Bu büyük düşüşün temel nedenleri, İran'a karşı çeşitli yaptırımlar ve bu iki ülke tarafından ticaret bariyerini çözmek için, ciddi bir girişimde bulunulmaması idi. 2011 yılından başlayarak olumlu değişimleri göre bileriz. 2011-2017 yılları arasında her iki ülkenin kendi idhal ve ihracat oranlarından başka da tarafların kendi aralarındaki ticaret payının gözden geçirilmeside fayda olardı.

Geçtiğimiz 20 yıla baktığımızda, İran'ın Rusya'dan olan ithalat oranı İran'ın toplam ithalatının 1994' yılında % 2.2, 2013 yılında %2.4, 2016 yılında %4.4, 2017 yılında %2.6 olmuştur. İran'nın toplam ithalatı 2001 yılında 16,173 milyar olduğu halde 2017 yılında 51.114 milyar dolara yükselmiştir.

Öte yandan, İran'ın Rusya'ya yaptığı ihracat 2013' yılında 432,921 milyon dolarla İran'ın toplam ihracat hacminin (bak.Tablo1) % 0.46 oranında olurken, 2016 yılında ise 302,550 milyar dolarla %0.36, 2017 yılında 389,421 milyon dolarla %0.62 oranında olmuştur.

Bu ise Rusya'nın 2013 yılında toplam ihracatının (bak.Tablo2) %0,22 iken, 2016 yılında i %0.65, 2017 yılında ise % 0.36, toplam ithalatının 2013 yılında %0.89, 2016 yılında %0.16, 2017 yılında ise %0.7 oranında olması demektir.[38] Önemli bir kıyaslanma yapmak faydalı olur, böyle ki, 2016 yılı ile 2013 yılı Rusya'nın toplam ihracatında İran'ın payı faiz oranı ile ölçüldükde rakamlarda düşüşün yaşanması göre bilerik. Bu Rusya'nın İran'a olan ihracatının azalması demek deyildir. Aksine ihracatda baya bir artım yaşanmıştır. Sadce olarak Rusya'nın genel ihracatında azalma olmuştur. (bak.Tablo 3.2) Tablo 3.3-de Rusya' nın İrana olan ihracatı 2013 yılında 1,168616 milyar dolar, 2016 yılında 1,881772 milyar dolar olduğunu göre bileriz.

Tablo 3.3: Rusya Federasyon'unun İran ile 2011-2017 Yılları Arasındaki Ticaret Rakamları (milyar dolar)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	3,277140	1,900387	1,168616	1,325514	1,017214	1,881772	1,314796
İthalat	351,439	428,460	432,921	355,129	261,386	302,550	389,421

Kaynak: BM Comtrade Veri Tabanı . (Trademap) 2017

İran'ın ithalat yaptığı başlıca ülkelere baktığımızda Rusya 1,314796 dolarla İtalya'dan sonra 9-cü sıradadır. 2013 yılı ile 2017 yılı İran'ın Rusya'dan yaptığı ithalat kıyaslan- dıkda %11.2 oranında artım yaşanmıştır. (bak.Tabalo 3.5)

Tablo 3.5 : İran'ın ithalat yaptığı başlıca ülkelere

Ülke	2013	2014	2015	2016	2017
Birleşik Arap Emirlikleri	11129,499	112078,99	108142,81	5689,198	
Çin Halk Cumhuriyeti	97720,11	127188,97	177701,07	106963,26	186420,27
Kore	39423,00	44167,72	37590,73	34600,89	40269,24
Hindistan	43093,64	3,7825,52	31268,69	19550,62	1980,8,14
Türkiye	36050,82	38732,93	36642,28	27245,42	32599,95
Almanya	22936,80	24544,90	23306,71	25335,02	34103,28
İtalya	838,712	10935,28	1325,00	12268,41	19526,30
Brezilya	429,483	337,843	1,666,1,85	1,208,3,25	25596,57
RF	11686,16	13255,14	10172,14	10172,14	13147,96

Kaynak: İran İslam Cumhuriyeti Gümrük İdaresi (IRICA) (Trademap) 2017

İran, İslam Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki ikili ticarete hangi ürünlerin daha çok satıldığına bakmamızda da fayda olur. İran'ın Rusya'ya ihracat yaptığı ürünler içerisinde esas olarak gıda ürünleri ve işlenmiş ürünlerdir: sebze, tahıl, kakao, kakao ürünleri, şeker, şeker ürünleri, süt, doğal bal, yenilebilir sebzeler, nişasta, pastane ürünleri ,tuz, fındık ve diğerleri. Rusya'nın İrana olan ihracatı içerisinde demir ve çelik, kağıt hamuru, odun, odun kömürü, makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon, demiryolu ve

ya tramvay loko- motifleri, vagonlar, gemiler, tekneler ve yüzer yapılar, plastik ve plastik ürünleri, cevherler diğerlerini göstermek olar.

2015 yılında Rusya'dan İran'a ihraç edilen tahıl ve tahıl ürünlerinde satış önceki ve sonraki yıllarla kıyasda daha pik zirveye çatmıştır. Sebeb ise Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi nedeni ile ona yapılan ambargolardır. 2014 yılında Rusya'dan ilk defa tahıl tedariki metal ihracatını geçmiştir. Tablo-3.6 ve 3.7'de biz bunları genel şekilde göre bileriz.

Tablo 3.6: Rusya'nın İran'dan ithal ettiği ürünler

Tüm ürünler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun kabuğu	184,639	160,134	103,264	82,884	110,151	120,505
Yenilebilir sebzeler, belirli kökler	99,604	115,309	117,414	106,931	103,984	119,923
Kahve, çay, baharatlar	2,912	2,762	2,219	2,881	933	815
Plastikler ve bunların ürünleri	17,164	14,968	19,044	12,552	10,869	20,162
Sebze, meyve, fındık	16,166	23,178	23,857	9,586	10,474	13,749
Tuz; sülfür; toprak ve taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	29,651	48,815	42,211	13,445	2,880	6,406
Tahıl, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastane ürünleri	71	126	126	451	266	1,309

Kaynak: BM Comtrade Veri Tabanı . (Trademap) 2017

Tablo 3.7 :Rusya'nın İran'a ihrac ettiği ürünler

Tüm ürünler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tahıl	484,769	304,400	532,817	437,062	314,920	355,107
Demir ve çelik	863,103	363,860	396,524	207,343	278,730	279,154
Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve yemeklik yağlar;	29,167	38,246	42,090	32,271	89,563	146,429
Odun ve ağaç ürünleri; odun kömürü	208,108	166,191	130,010	120,294	97,704	125,702
Makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler; bunların parçaları	35,769	25,395	15,240	69,058	67,052	93,402
Elektrikli makine; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon. .	64,033	78,088	52,625	22,232	437,729	42,282
Demiryolu veya tramvay lokomotifleri, vagonlar ve bunların parçaları; demiryolu veya tramvay hatt armatürleri.	2,990	2,503	1,416	3,164	26,076	1,309

Kaynak: BM Comtrade Veri Tabanı . (Trademap) 2017

Taraflar arasında turizm sektöründe de ilişkiler yapılmıştır. 2016 yılı Rusya'nın Rus Turizm ajanslığı başkanı Oleg Safonov ile İran kültürel miras, el sanayi ve turizm teşkilatı başkan yardımcısı, Murtaza Muvahhid Rahmani Tahran'da yapılan görüşmede, 2016-2018 yılları için ortak eylem planı da dahil, vize prosedürlerini düzene koymak için turizm dalında bir takım iş birliği anlaşması imzalandı. Bu

yıllarada Rublenin değer kaybetmesiyle, Rusya'ya gelen İrani turistlerin sayısı da arttı. Yaklaşık 67 bin İrani turist, 2016 yılında bir önceki yıla göre% 72'lik bir büyüme oranıyla Rusya'yı ziyaret etti. İrani'ı ziyarete gelen Rus turistlerin sayısı ise 25 bin olmuştur. Ruslar, 2018 yılında 100 bin ziyaretçi geçeceğini bekliyorlardı. Mart 2017 yılı İrani devlet başkanı Ruhani, Moskova'ya yaptığı ziyaret zamanı Putinle görüşmesinde, Moskova ve Tehran her iki tarafın turist grupları seyahat yaparken karşılıklı olarak vize sistemi tatpik edilmeden, yapabilmesini öngören anlaşmayı da imzaladılar. [86]

3.1.2. Uluslararası sistemde Enerjinin rolü

Ülkelerin gelişmesinde önem rol oynayan enerji, son zamanlarda uluslararası sistemde en önemli stratejik bir araç haline dönüşmüştür. Enerji politikaları kısa vadede enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara güvenli biçimde ulaşmasını, arz ve fiyatlandırma gibi konuları ele alırken, uzun vadede ise gelişme planlamalarını ve politikalarını içermektedir. Günümüzde devletler dış politikalarında üstünlük verdikleri konular arasında enerji kaynaklarına sahiplenmek, enerji üretimini sağlamak ve üretilmiş enerjini uluslararası pazara ulaştıracak magistral yolları kontrol altında tutmaktır. [63]

Uluslararası düzende ekonomi ve askeri alanda büyük olan ülkelerin profillerine baktığımızda, enerji kaynaklarına sahip olmanın gelirlerini net bir şekilde göre biliriz. Bunun yanında, yeni düzende enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler kadar, bu kaynakların enerjide kaynak yoksunu olan ülkelere transferi de bir o kadar önem taşımaktadır. Tehran ve Moskova, ister uluslararası, isterse de bölgesel olsun birçok konuda aynı safta yer alamaktadırlar. Bu durumun hasıl olmasına neden, birbirleriyle ikili ilişkilerinde tarafların siyasi ekonomiyi önceleyen yaklaşımlara sahip olmalarıdır. Her iki ülkenin yeterince petrol ve doğalgaza sahip olması, bu kaynakların farklı amaçlarla kullanma isteği, taraflar arasında iş birliği yapmasına zemin yaratsada, enerji taraflar arasında rekabet konusu olmuştur.[94] Enerji kaynaklarına sahip olan her bir ülke bu kaynakları baskı aracı gibi kullanamaz.

Fakat doğru enerji politikası yürütmekle kendi ülkesini uluslararası arenada güçlendirebilir.[44,s.28]

3.1.3. Rusya'nın Enerji Politikası

Sovyetler, çökmesi ile birlikte Rusya, ekonomisinde önemli yer olan enerji alanını geliştirilmiştir. Bu doğrultuda 1992 yılında yayınlanan "Yeni ekonomik koşullar altında enerji politikası Konsepti" belgesi Rusya'nın sağlam bir üretimi olmasını, Rusya Federasyonu'nun güvenliğinin sağlanmasını ve enerji ihracatının artırılmasına dayalı politikaları belirlemiştir. [67,s.27]

7 Mayıs 1995'te Boris Yeltsin "2010'a Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji politikası ile Yakıt ve Enerji Sanayisinin Yapılanmasında Temel Hükümler" adlı kabul ettiği belge ile Rusya Federasyonu'nun ilk enerji stratejisi kabul edildi. Rusya aynı zamanda 1995 yılında yayınlanan belgeye ek olarak 1998 yılında Devlet Enerji Stratejisi Enstitüsü tesis etmiştir. Enstitü, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına dayalı incelemeler yapılması ile sorumlu tutulmuştur.

Putin ilk başkanlığı döneminde ise 2003 yılında "2020 yılına Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" belgesi yayınlamıştır. [104] Vladimir Putin, kendi doktora tezinde doğal kaynakların Rusya'nın eski gücüne kavuşmasındaki rolünü incelemiştir. Tezde Vladimir Putin RF'nun dış politikasında enerji kaynaklarından koz kartı gibi kullanılmasını vacib olduğu vurgulamış ve jeopolitik rekabette Rusya eski gücüne dönmesi için sahip olduğu ekonomik gücünden faydalanılmasının gerekli olduğunu savunmuştur.[72,s.1] Rusya Federasyonu'nun uzun vadeli devlet enerji siyasetini hayata geçirilmesini iki evrede amaçlanmıştır. "Birinci evre: i) birleşik normatif bir yasal yapının oluşturulması, adil ve rekabete dayanan ticaret yaradılması için enerji piyasasında tüm engellerin kaldırılması, ii) ekonominin birbirine yakın sektörlerinin dönüşümünün tamamlanması ve enerji etkinliği seviyesine yerleştirilmesi, iii) petrol ve doğal gaz kaynaklarının üretimi ve ihracatı gerçekleştiren enerji şirketlerinin edilgen rolden aktif bir role geçmesini sağlanması planlanmıştır. Daha sonraki evrede ise RF'nin

yakıt ve enerji sanayisinin oluşumu meselesine değinilmiştir: i) piyasa altyapısı çerçevesinde enerji piyasalarının açık ve rekabet edebilir bir duruma getiril-mesi, ii) RF'nin tüm enerji kaynaklarının gelecekte avantajlı kullanılması için önemli projelerin hazırlanması ve uygulanması, iii) enerji sektöründe kullanılan en son tüm malzemelerin techiz edilmesi. [67,s.29]

3.1.4. Rusya'nın Enerji Görünümü

a) Petrol Sektörü

Rusya, önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. 106.2 milyar varil ile dünyanın altıncı en büyük petrol rezervlerine sahiptir. (bak.4.4.1 Tablo)

Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu petrol rezervlerinin esası Batı Sibirya, Ural dağları ve Sibirya platosunda yer almaktadır. Rusya'nın petrol üretimine geldikde ise 11.257 milyon varil/gün ile Suudi Arabistanından sonra ikinci sıradadır. Rusya'nın petrol üretimi 2011-2017 yılı İran'dan farklı olarak hep artım içerisinde olmuştur. Rusya İmparatorluğ'da, ilk petrol üretimi 1825'de günlük 3500 ton civarında yapılmıştır. 20. yüzyıllığın başında Rusya petrol üretimini yarıdan çoğunu Apşeron yarımadasından götürüyordu.

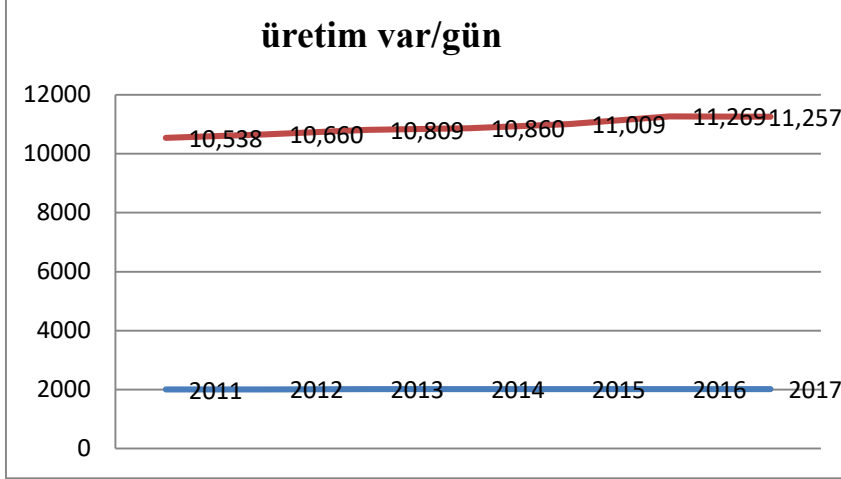
(Tablo 4.4.1) Petrol Üreten Ülkelerin Rezervleri ve Üretimleri – 2017

Ükle	Toplam Rezervler (milyar varil)	Dünyadaki toplamPayı (%)	Üretim (milyon varil/gün)	Dünyadaki toplamPayı (%)
Venezüela	303.2	17.9%	2.110	2.3%
Suudi Arabistan	266.2	15.7%	11.951	12.9%
Kanada	168.9	10.0%	4.831	5.2%
İran	157.2	9.3%	4.982	5.4%
Irak	148.8	8.8%	4.520	4.9%
Rusya	106.2	6.3%	11.257	12.2%
Kuveyt	101.5	6.9%	3.025	3.3%
BAE	97.8	5.8%	3.935	4.2%

BP Statistical Review of World Energy 2017.

2011 yılı ile 2017 yılı Rusya'nın petrol üretimi kıyaslandıkda %6.8 oranında artış yaşanmıştır. (bak.4.4.2) Tüketimine geldikde ise 3203 mbl/gün Yaponiyadan sonra 6. sırada yer almıştır. Bu ise küresel tüketimin 3.3% demektir. [46,s.12]

(Tablo 4.4.2) Rusya 'ın küresel petrol üretimindeki payı

BP Statistical Review of World Energy 2017.

b) Doğalgaz

21. yüzyılda Doğalgazın, en önemli yakıt olmaya aday olması söz konusudur. Uluslar- arası Enerji Ajansının, verdiği verilere göre 2020'de doğal gaz dünyada enerji tüketimin- de ilk ölçükde yer alan kömürü geçerek, petrolden sonra ikinci sıraya geçeceyi tahmin edilmektedir. Bu, toplam olarak dünyadaki enerji tüketiminde % 21'lik pay sahibi olan doğalgazın, 2020 yılında ise % 24'lük pay sahibi olması demektir. [43,s.26]

(Tablo 4.4.3)2017 yılı Doğal Gaz Sahip Ülkelerin Toplam Rezervleri ve Üretimi

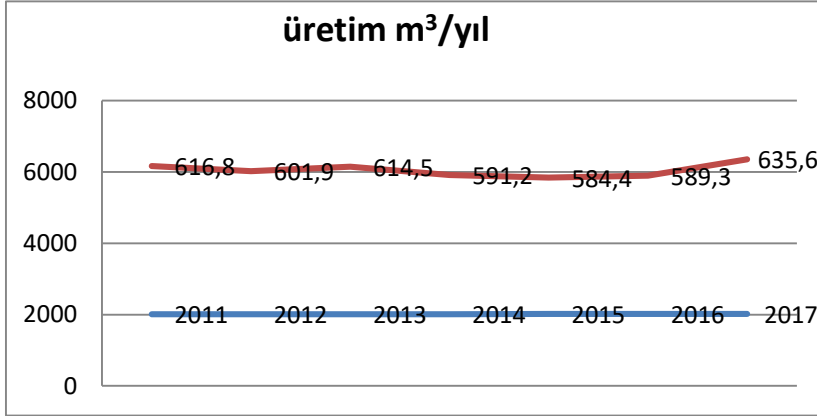
Ükle	Toplam Rezervler (tm ³)	Dünyadaki Payı (%)	Yıllık Üretim (milyar m ³ /yıl)	Dünyadaki Payı (%)
Rusya	35.0	18.0%	635.4	17.3%
İran	33.2	17.2%	223.9	6.1%
Qatar	24.9	12.9%	175.7	4.8%
Türkmenistan	19.5	10.1%	62.0	1.7%
Suudi Arabistan	8.0	4.2%	111.4	3.0%

BP Statistical Review of World Energy 2017.

RF, doğal gaz rezervlerine göre 17.2% ile dünya toplam enerji rezervlerinin yaklaşık beşte birine sahip bulunmaktadır. Tüm bu verilere dayanarak Rusya'nın, doğalgaz rezervlerine göre dünyada ilk sırada yer almasını söyleye biliriz. Rusya'nın sahiplendiği doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %74.6'sı Batı Sibirya'daki Yamburg, Urengoy ve Medvej'deki doğalgaz yataklarında, %16.1'i Yamal Yarımadası ve Shtokman Adasında, %9.3'ü ise Doğu Sibirya'da bulunmaktadır. Rusya Federasyonu, doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın dev bir ülkesidir. Rusya'nın doğalgaz üretimindeki verileri, Rusya'nın 80 yıl yetecek kadar doğal gaz kaynaklarına sahip olduğunu gösteriyor. Rusya Federasyonu küresel doğalgaz üretimine göre 635.6 milyar m³/yıl ile Amerika Birleşik Devlet'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Rusya'nın 2011-2017 yılı doğalgaz üretimini incelediğimizde düşümlü ve artımlı bir yol geçdiğini göre biliriz. (bak.Tablo 4.4.4)

(Tablo 4.4.4) Rusya'nın küresel doğal gaz üretimindeki payı

Rusya Federasyonu, doğalgaz gücünü Gazprom aracılığıyla yönetmektedir. Gazprom Rusya için en önemli şirketlerdendir. Rusya, Gazprom'un idaresini merkezden yapıyor ve Gazprom dış politikada bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Neden ise Gazprom'un hisse sahiplerinin % 51'i devletin elindedir ve Rusya ülkede toplanan vergilerin % 25 Gazprom'dan karşılıyor. Gazprom'un sahiplendiği boru hatlarının uzunluğu 153 000 kilometre ve bu boru hatlarının kapasitesi 600 milyar m³'tür. Gazprom, RF'ü sınırları dahilinde 68 bölgeye gaz teslim ediyor. Orta Asya ülkeleri hariç olmak ise toplam 28 ülkeye gaz ihracatında bulunmaktadır. [103]

3.1.5. İran'ın Enerji Politikası

İran enerji politikası, uzun ve kısa vade içeren iki temel unsuru kendinde ihtiva ediyor. Kısa vadede, enerjiden elde edilen para ile ekonominin güçlendirilmesi, uzun vadeli hedefi ise enerji ihracatı zamanı elde ettiği siyasi yararlarından İran'ın dış politikasında bir silah aracı olarak kullanmayı istemektedir. İran'ın, Türkmenistan ve Türkiye ile yaptığı doğalgaz ticaretinde kullandığı politika kısa bir zamanda, kendine yakın olan çevresine elektrik enerjisi ihracatçısına çevrilme hedefi, bu durumu kanıtlayan örnektir. [93.s.11] İran'ın dev hidrokarbona sahip olması, onun uluslararası siyasi bir söz sahibi olmasını sağlıyor. İran, enerjini dış politikasında bir silah aracı olarak kullanıp daha da etkin hale çevrilmeyi hedefliyor. Bunun için İran enerji sektörünü büyütmek ve enerji alanında yapılan yatırımları kendi ülkesine çekmek istemektedir. İran'ın 2016 yılında Pakistan'a doğal gaz ulaştırılması için bir boru hattının inşasına başlamasını buna örnek olarak göstermek olur.

Diğer bir taraftan da, İran kendi petrol ve doğalgaz sanayesini milli teknolojiye dayalı olarak dahada ileriletmek istemektedir. Özellikle de doğalgazın ihracatı için çekilen boru hatlarının inşasında milli teknolojilerinden kullanmıştır. Tüm bunlarla rağmen bir çok enerji uzmanları İran'ın bu yönlü enerji politikası devam ettirmesi halinde enerji ithalatçısına dönüşeceği görüşünde olmuşlardır. Buna neden olarak ise İran tarafı, kendi petrol ve doğal gaz üretimindeki artım ile paralel olarak diğer bir taraftan da milli harcamalarını artırmaktadır. Bu konuya hakim olmak için aşağıdakılara hususların kavranılması gereklidir:

- İran mevcut durumla ilgili olarak ona yapılan yaptırımlardan dolayı kendi petrol üretimindeki artırma potansiyelini koruyor olması,
- Doğal gaz üretilirken ve onu kullanırken, bunların planlı şekilde yapılması,
- Enerji tüketimi zamanı yarana bilecek artış riskinin karşılaya bilmek için enerji verimliliği konusunda duyarlı olmak. [72,s.4]

Küresel enerji piyasası bakımından Tehran'ın önem taşımasının nedenleri iki temel ana başlıkta toplanabilir. Birincisi, İran petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip zengin bir ülkedir. Dünyadaki petrol rezervlerinin yaklaşık %10'i ve doğalgaz rezervlerinin ise %17'i İran'da bulunur. Bu rakamlarla İran, dünyada petrol rezervlerine göre 4. Doğalgaz rezervlerine göre ise 2.yerde bulunmaktadır. OPEC içinde ise üretime göre ikinci yerde bulunmaktadır. İkinci olarak ise ülke, jeopolitik konumuna göre, dünyadaki tüm enerji pazarları için açık bir tehdit ve ya fırsat yaratmak gücündedir. Konuyu tehdit bakımından ele aldığımızda İran, hem deniz yoluyla ulaştırılan petrolün %30'unun geçtiği bir enerji darboğazı (energy chokepoint) olan Hürmüz boğazını, hem de Türkistan enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınabileceği, Hazar denizi gibi güzergahları istikrarsızlaştıra bilme yeteneğine sahiptir.[25] Fırsatlar bakımından ise Tehran, dev enerji ithalatçıları ile yakın çevrede yaşadığı için, hem Avrupa ve Türkiye ile batı yönlü, hem de Çin, Pakistanve Hindistan ile doğu yönünde işbirliği yapma gücündedir. Mövcut durum gelecekte uluslararası piyasada petrol idhal eden devletlerin petrole olan talep eğiliminin

aratcağını bizlere işaret ediyor. Tüm bunlara karşılık olarak İran gelecekte petrol üretimindeki kapasitesini ve petrole olan iç talebini dikkate almalıdır. Böyle ki, İran'ın petrol sahalarının gelecekte yıllık olarak kapasitesinin %8 oranında tükenmesi, dünya ortalamasından (%5-6) da daha fazla bir rakamdır. İran'da bulunana yeni petrol sahalarının bulunması ile artan petrol üretimin, gelecekte de devamlı olması için İran tarafı, yeni yatırımlar yapılması ve son model teknolojiler kullanmakla bu devamiyete ulaşabilir. İran 5. Beş yıllık Kalkınma planında ülkenin enerji sektörüne 155 milyar dolarlık bir yatırımın yapılmasını hedeflemektedir. Bu 155 milyarın 50 milyarını kendi hesabına kalan 100 milyar ise yabancı sermayecilerin hesabına yapılmasına çalışmaktadır. İran petrol üretimindeki kapasitesini artırmak için Azadegan ve Yadavaran petrol sahalarının geliştirmek istemektedir. Kuzey ve Güney olarak iki bölümden oluşan Azadegan petrol sahası, 1999'da bulunmuştur. Bu İran'ın son 30 yıllık keşflerinin en büyüğü olmuştur. İran hükümeti, petrol sahasının 26 milyar varil rezerve sahip olduğunu açıklamıştır. [100,s.71]

3.1.6. İran'ın Enerji Görünümü

c)Petrol Sektörü

İran'da ilk petrol 1908 yılında Kuzistan bölgesinde keşf edilmiştir. İki savaş boyunca bu petrolün %5'i İngiltere'nin kalan kısmı ise günümüzde British Petroleum (BP) adı ile tanınan şirketinin kurucusu olan William Knox'a ait olan İngiliz-Fars Petrol Şirketi (APOC) sahip idi.[47]

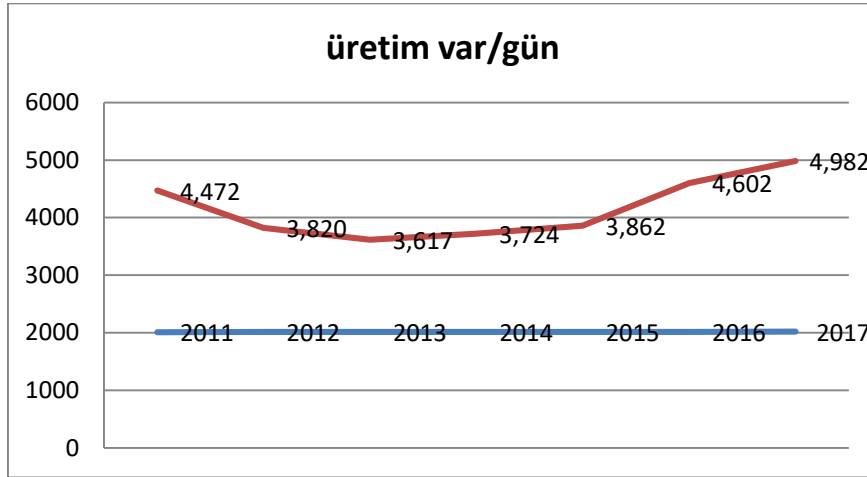
İran,157.2 milyar varillik (bbl) petrol rezervi ile ki, bu da dünya petrol rezervlerinin %9,3 dur. Bu veri ile İran, Venezuela, Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra dünyada dördüncü en büyük petrol rezervine sahip olan ülkedir. Oysa bu 1996 yılında 92.6 milyar varil (bbl) olmuştur.

İran büyük rezervlere sahip olsa da küresel üretim payı açısından geri sırada kalmaktadır. Bunun böyle olmasına temel neden ise, İran'a yapılan uluslararası yaptırımlardır ki, bu yaptırımlar da 2012 yılında daha da sıkılaştırılmaya başlanıl-

mıştır. 2011-2017 yılları arası İran'ın yıllık petrol üretimi incelendiğinde, bu durumu biz daha da net bir şekilde göre biliriz.

2012 yılında İran, küresel petrol üretimindeki payı 3.8 milyon varil idise, 2015 yılı İranla P5+1 ülkelerinin arasındaki anlaşmadan sonra yapılan yaptırımların yumuşaltılması sonucunda artan üretim, 2017 yılı 2012 yılı ile kıyasla ne az ne çok %30.4 artım ile 4.9 milyon varile neden olmuştur. (bak. Tablo 4.6.1) [42,s.16]

(Tablo 4.6.1) İran'ın küresel petrol üretimindeki payı

BP, *Statistical Review of World Energy*, 2017

2012 yılından beri daha sert bir şekilde devam eden yaptırımlar sonucunda, İran'ın petrol üretimi ve ihracatı, azalma göstermiştir. Bunun böyle olmasına iki ana faktör neden olmaktadır ve her ikisi de uluslararası yaptırımlarla yakından ilişkilidir: İran'a yapılan yaptırımlarda, yaptırımlar içerisinde teknoloji ve yatırım azlığı gibi alanlar olduğu için enerji sektörüne dayalı olan teknolojilerin, İran'a ihracatına yasak koyuldu. Bununla da İran, petrol endüstrisi için ihtiyaç duyduğu yeni teknolojileri transfer yolu ile ithal edilemedi. Yatırım meselesinde geldikçe ise dev enerji şirketleri, ABD ve AB tarafından cezaya çarptılmak korkusundan, İran'a yatırım yapmak riskinden kaçındılar. [45,s.21]

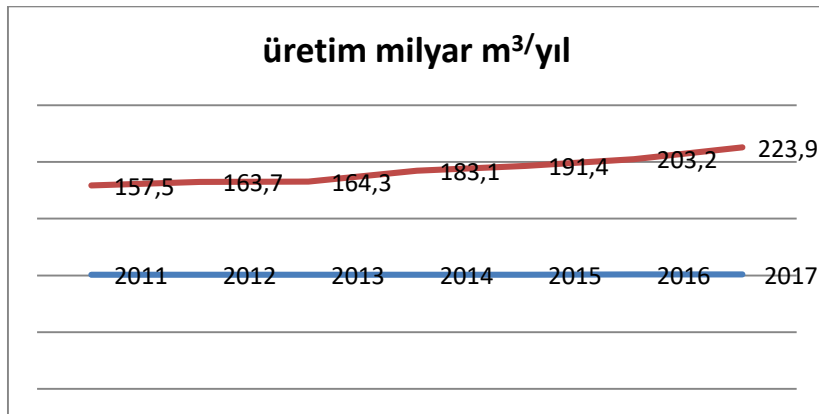
d) Doğal Gaz sektörü

İran Doğalgaz rezervlerine göre 33.2 t m³ %17.2 ile dünyada Rusya'dan sonra ikinci

sırada yer almaktadır.(bak.Tablo) Üretimine geldikde ise 223.9 milyar m³, %6.1 oranla Rusya'dan sonra sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Yaptırımlar zamanı İran, doğalgaz üretiminde ne bir büyük düşüş, ne de büyük bir artış yaşamadı. İran doğalgaz üretiminde 2010 yılı OPECde birinci sırada yer almıştır. Yaptırımların sıkılaştırıldığı 2012 yılında küçük bir azalma yaşayansa da ancak 2014'te yavaş-yavaş görülecek seviyyede artış yaşanmıştır. İran'ın, en önemli ve en büyük doğalgaz sahaları Kiş, Güney ve Kuzey Pars, Kangan Nar sahalarıdır. İran'ın bu zamana kadar daha çok doğalgaz ihraç edebilmesinin önündeki en büyük engellerden iki tanesi, uluslararası yaptırımlar ve İran'ın kendi yüksek iç tüketimi olmuştur. Uluslararası yaptırımlar, İran'ın doğalgaz üretimini artırmak için ihtiyaç duyduğu finansa ki -yatırım yapılacak idi -ve teknolojiye erişimini engelleyerek, ülkenin doğalgaz üretimini artıma manii olmuştur. Bu yaptırımlar, etkin şekilde İran'ın doğalgaz üretimini azaltmasa da, üretimde nispi olarak zayıflamaya neden olmuştur. İranın 2016 yılı doğal gaz tüketimi 200.8 milyar m³ olmuştur. Aynı yılda üretimin 2024 milyar m³ olması tüketimle üretim arasında ne kadar az fark olduğunu görebiliriz.

İran'nın Petrol üretiminden farklı olarak doğal gaz üretiminde 2011-2017 yılı kıyaslandıkda hayati olmasa da hep artım göre bileriz. [44. s.28] (bak. Tablo 4.6.2)

(Tablo 4.6.2) İran'ın küresel doğal gaz üretimindeki payı

BP, *Statistical Review of World Energy*, 2017

İran'ın en büyük doğalgaz projesi Güney Pars sahasıdır. Güney Pars sahası, İran doğalgaz üretimini artırması için bir oyun kartıdır. İran, Katar ile ortak kullandığı oldukları Güney Pars sahasında, atıl parselleri geliştirmekle doğalgaz üretimindeki hacmi yükseltmek istemektedir. Güney Pars sahası İran'ın, doğalgaz üretiminin yarısından fazlasını karşılıyor. Güney Pars sahasının İran tarafı, 24 parselden oluşmaktadır. Fakat bunlardan ancak yarısı, 1. ile 10.cu arası parselleri geliştirilmiştir. 2012'de yaptırımların sıkılaştırılması nedeni uluslararası enerji şirketleri Güney Pars sahasının terk etmiş ve 15. ve 16. parsellerin geliştirilmesinin İranlı şirketlere devr edilmiştir. Tüm bunlar İran'ı milli kabiliyetini yansıtan bir gösterge haline dönüştürdü.

Colombia Üniversitesi'nin seçkin sosyoloji profesörü Wallerstein İranın enerji kaynaklarından danışarken demiştir.[93,s.27] Dünyada petrol kaynaklarının büyüklüğüne göre dördüncü, doğalgaz kaynaklarına göre ise ikinci sırada yer alan İran günümüzde bele yeni ve büyük kaynaklar keşf ediyor.

Tüm bu çerçeveler içinde, İran'ın tüm uluslararası sermaye birikimini etkilemek ve uluslararası konumunu yükselte bilme kapasitesine sahip olması iddia edilebilir. Bir devletin güç hiyerarşisi içindeki konumu, biriken sermayenin diğer devletlere kıyasla bir devletin sınırları içinde ne kadar yoğunlaştığı çerçevesinde belirlenmesine rağmen, İran'ın geçmişte ve günümüzde enerji konusunda elinde bulunan potansiyelin ne kadarını kullanabileceğini sadece enerji kaynakları ve üretimi konusundaki kapasitesi ile belirlemek mümkün değildir. Merkez-çevre ilişkileri bir baskı ve sömürü düzeni olduğundan, merkez dışında bir ülkenin güç hiyerarşisi içindeki konumunu arttırabilmesi çok da kolay değildir. Bu bağlamda, İran'ın enerji arzı konusundaki kapasitesi, diğer devletlerle olan etkileşimi çerçevesinde değerlendirildiği zaman bu hiyerarşik düzen içindeki konumu hususunda bir fikir sahibi olabiliriz. [100,s.72]

3.1.7 Rusya-İran Petrol ve Doğalgaz alanında İş birliği

İran İslam Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun enerji alanında yaptıkları işbirliği, dünya piyasalarında belirleyici ve stratejik bir adım sayılıyor. Tehran ve Moskova dünya enerji konumuna nedeni ile önemli aktörler hesap ediliyor. İran OPEC üyesi ve Rusya ise OPEC haricinde bağımsız olarak petrol üretiyorlar. Her iki ülke zengin enerji kaynaklarına sahip olma ve bu kaynakların üretimine göre dünyada öncül yerlerde oldukları için dünyadaki enerji piyasalarının düzenlenmesinde önemli rol oynuyorlar. Günümüzde Rusya'nın doğal gaz şirketi olan Gazprom, Avrupa'nın doğalgaza olan ihtiyacının %25 kadarını tek başına karşılıyor. Bu şartlarda, Rusya'nın Gazprom firmasının, dünyanın ikinci en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan İran ile işbirliği yapması her iki tarafa yeterince avantaj sağlayabilir. Bu alanda, Rusya İran'la LNG alanında işbirliği yapmak ve İran'da üretilen LNG'nin başka ülkelere transfer edilmesinde rol oynamak istiyor. Gazprom firması dünyada kazandığı nüfuz nedeni ile İran gazını ihraç etmekte ortak olmak istiyor. Gerçi, İran petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene'nin belirttiğine göre bu önemli işbirliğinin gerçekleşmesi iki tarafın yürüt- tükleri müzakerelerin sonucuna bağlıdır.

Büyük doğalgaz kaynakları ile zengin olan İran Avrupa kıtasına doğalgaz ihraç edebilecek güçtedir. Hatta yapılan araştırmalara göre Avrupa kıtasına edilecek doğalgaz ihracının milyar metreküpünü karşılayabilir. Bahs ettiğimiz tüm olanlar, günümüzde Avrupa'nın doğalgaza olan ihtiyacının ödenilmesinde önemli yer tutan Rusya'nın Gazprom firması ile İran doğalgaz milli firması arasındaki işbirliğinin önemini ikiye katlıyor. İki taraf arasında imzalanan doğalgaz işbirliği yol haritası anlaşmasını, bu çerçevede değerlendirmek gerekir. [12]

Moskova ve Tehran enerji sektöründeki iş birlikleri iki boyutta gelişmiştir. İlk boyut olarak İran topraklarında yerleşen petrol ve gaz sahalarının geliştirmek. İkinci olarak ise Hazar'da yeni petrol ve doğal gaz sahalarının keşfi ve geliştirilmesi olmuştur. Rusya, İran'ın doğal gaz ve petrol ulaştırma, taşımacılık ve rafiner alanlarına da uygun zaman gördüğünde yatırım yapmak istemektedir. [72,s.6] Ayrıca olara, Rusya ve İran arasında önemli anlaşmalar yer almaktadır. Bu anlaşmalardan

birisi, RF İran'nın kuzey sahasına doğalgaz ulaştırmak karşılığında İran tarafı kendi güneyinde Rusya müşterilerine petrol ulaştırmalı ve İran ise petrol karşılığında Rusya'dan mal almalıdır. Rusya tarafının İran ile enerji sektöründe yaptığı iş birliği kamu ve özel şirketleri açısından çok önemli bir potansiyel yaratmıştır.

Taraflar arasında ilk enerji ilişkisi Eylül ayı 1997 yılı Gazprom'un, İran pazarına giriş yapması ile başlamıştır. 1997 yılında Güney Pars Sahası'nda geliştirilme işleri yapmak için Gazprom şirketi, Fransa ve Malezya firmaları ile birlikte İran ile anlaşma yapmışlardır. Buna ek olarak, Gazprom, İran ile farklı projelerin geliştirilmesi için 20 yılı içeren bir iş birliği anlaşması da imzalandı. Gazprom'un bu girişiminden hemen sonra Yukos, Energomashoexportö ve Energomash Stroitelni gibi diğer Rus şirketleri de İran piyasalarına giriş yaptılar. İran piyasalarına giriş yapan Rusya şirketleri, İran tarafı ile yapılan ekonomik iş birliğinin devamlı olması için ciddi girişimlerde bulundular ve Rusya-İran Ekonomik İşbirliği Konsorsiyomu kuruldu. Nisan 1999'da, petrol ve doğalgaz alanında taraflar arasında ilişkilerin geliştirilmesini ön gören bir iş birliği anlaşması imzalandı. Adı geçen anlaşma kapsamında 11 alanda iş birliği yapılması öngörülmüştür.

2001'de Tehran ve Moskova arasında İran'nın hammadde sanayisini modernizesi için anlaşma yapıldı. Bu imzalanan anlaşma çerçevesinde İran'da yeni petrol boru hat- tının inşa edilmesi için Transneft, Kazak petrol firması KazTrans Oil firmasıyla beraber incelemeler başlatdı. Projede asl amacı Hazar'da çıkarılan petrolün İran'a taşınması karşılığında İran ile petrol mübadilesi yapılmasıydı.

İran tarafı 2002'de Rusya'nın petrol şirketlerini Katar ile Güney Pars'da ortak şekilde kullandığı doğal gaz sahasına davetde bulundu. Bundan bir yıl sonra Mart 2003 yılında, taraflar arasında Hazar'da İran'ın sahip olduğu doğal gaz yataklarında geliştir- ilme işleri ve İran gazının dünya pazarına ulaştırmasını öngören ikitarafli girişim anlaşması imzalandı.[72,s.7-8] Ekim ayı 2009 yılında, Rusya'nın önderlik yaptığı, İran ve Katar'ın da katıldığı doğalgaz sektöründe OPEC'e benzer bir örgütün kurulmasına teşebbüs gösteren anlaşma imzalanmıştır. Gazprom 2012 yılının başlarında İran ve Pakistan arasında Barış Boru Hattı gibide bilinen Doğal Gaz Boru

hattına destek vermek için davetde bulunması da taraflar arasındaki enerji iş birliğinin gelişmesine neden olmuştur. [31,s.21] 5 Ağustos 2014 yılı tarihinde Rusya Federasyonu'nun Enerji Bakanlığının resmi olarak "tarafların enerji bakanlarının arasında enerji alanında imzalanan anlaşmanın, her iki taraf arasındaki iş birliğinin ilerlemesine önemli katkı sağlayacağını" beyan eden açıklamada bulundu. Söz konusu anlaşma ile, Rusya Federasyonu'nu İran petrolünün yaklaşık beş yıllık satışında yardımcı bulunmalı ve her iki taraf petrol ve doğal gaz alanında iş birliği yapmalı, ayrıca Rusya'nın İran'daki yeni elektrik santrallerinin inşasını kendisi üstlemesi karara alınmıştır. [21]

15 Kasım 2017 yılı Rusya Cumhurbaşkanı Putin İran'a ziyaret yapmış,ziyaret esnasında İran Uluslararası İşler Petrol Bakan Yardımcısı Emir Hüseyin Zamaninia ile bir araya gelmiş ve taraflar arasında değeri 30 milyar dolar olan petrol ve doğal gaz alanında işbirliği yapılması için anlaşma imzalamışlar.[11] Mart 2018'de Rusya'nın devlet şirketi, Zarubejneft ile İran'nın özel şirketi Dana Enerji arasında, Irak sınırları yakınlarında İlam vilayetinde yerleşen Aban ve Paydar sahalarında, üretimin günlük 36 bin varilden 48 bin varile yükseltilmesi için 742 milyon dolarlık yeni bir anlaşma imzalandı. İran Petrol Bakanı Bijen Namadar Zengene İmza törenindeki açıklamasında ise Aban ve Paydar sahasındaki üretimde yükselişin, gelecek yıllarda İran'a 4 milyar dolar kar kazandıracığını söyledi. [14]

Taraflar arasında ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine rağmen, İran'a yapılan yaptırımların kaldırılmasından sonra, ilişkilere hanel getirebilecek üç temel sorun bulunmaktadır. İlk sorun, Avrupa için petrol piyasası olabilme ihtimalidir. Buna ilk sebep olarak, Rusya'nın en önemli petrol ihracı olan Ural petrolüne en çok benzeyen karışımın İran petrolü olmasıdır. 2012 yılı tarihinde AB, İran'dan petrol ihracatını yapmayı yasaklayan kararın kabul edilmesi ile İran kendi petrolünü pazara çıkarabilmiş, bununlada pazarın büyük hissesi Rusya'nın kontrolüne geçmiş ve Rusya, bu yaptırımlarından en çok kazanan ülkelerden biri olmuştu. Faka şimdi, İran Petrol Bakanı Zanganeh'in söylediği gibi, yaptırımlar kalkarsa İran yönetimi, derhal 'kaybettiği' pazar geri iade etmek için her bir şeyi yapacaktır. [30]

İkinci sorun alanı, gelecekte Çin doğal gaz idhalında Rusya doğalgazının yerine İran doğalgazına üstünlük vermesi ihtimalidir. Moskova ve Pekin tarafı 2018 yılında Power of Siberia doğalgaz boru hattının yüzde 93'ü tamamladı. İran kısa zamanda LNG ve uzun zaman içerisinde ise boru hatları ile Çin tarafına doğalgaz ulaştırma bilme potansiyalına sahip olması ihtimali, Rusya'nın Çin'e doğal gaz ihracında baya azalmasına neden ola biler. Diğer bir deyişle İran doğalgazı, Türkistan doğalgazı gibi, Çin'in doğalgaz ihracatçıları sırasında başda yer almaktadır ve bununla da uzun zaman içerisinde kazanılan İran kazancı, Rusya'nın nispi kaybına neden olacaktır.

Üçüncü sonuncu sorun alanı ise, İran yaptırımlar kalktıktan sonra, Güney Kafkasya ve Güney Batı Türkistan bölgelerinde, etkisini artırmak için yoğun çaba sarf edeceğidir. Erivan ve Tehran tarafları arasında bir doğalgaz-elektrik mübadilesi anlaşması vardır. İran Ermenistan'a satdığı her bir metreküp doğalgaz karşılığında Ermenistan tarafında İran'a üç kilovat saat (KWh) elektrik ulaştırmaktadır. Fakat 2015 yılı sonlarından itibaren Rusya'nın Gazprom şirketi, Ermenistan'a ulaştırılan İran doğalgazının 41 kilometre uzunluğundaki boru hattını devralarak, adeta İran ve Ermenistan arasındaki enerji ilişkilerini kontrolünü el almış oldu. Rusya'nın, nükleer anlaşmasının ardından böyle bir olayı etmesi, yaptırımların kaldırılması ile İran'ın bölgedeki arta bilecek gücünün karşısını ala bilmek muradı şeklinde yorumlaya bileriz. [93,s.41]

3.2. Rusya-İran Askeri ilişkileri

Rusya-İran tarafları arasında askeri-teknik ilişkiler tarihine baktığımızda beş yüzyıl bundan önceye yani 16. yüzyıla gedib çıkıyor. 1521 yılı tarihinde İran tarafı Rusya ile ilişkilerini geliştirmek için elçilik kadrosunu Moskova'ya göndermiştir. Kırım Hanı, Kanuni Sultan Süleyman'a sözü geden ziyaretin belgeleri hakkında ulaştırdığı hisabatında, Ruslar'ın gönderilmiş İran elçileri kadrosuna “bir kaç top, usta ve zırhlar” dan oluşan askeri malzemelerin verilmesinden bahs etmiştir. 1569 yılında, IV. İvan'ın emri ile Hoznikovun başçılığı altında bir Rus elçilik kadrosu İran'a

ulaşmıştır. Ruslar, İran tarafına Osmanlılarla savaşta kullanması için “100 top ve 500 tüfeği” askeri yardım olarak teslim etmiştir.

2. Dünya Savaşı bitdikden sonra ABD, kendi nüfuzunu yavaş yavaş İran’da artırmaya başlatdı. ABD’nin İran’daki nüfuz alanının artmasına rağmen, Sovetler, İran tarafı ile ister ekonomik, politik isterse de askeri alanlardaki ilişkileri geliştirmek için 1960 yılların sonuna doğru tüm girişimlere baş vurdukları görülmektedir. İran 13 Ocak 1966 yılında Sovyetlerle anlaşma vardı. Anlaşmaya ile SSCB İran’da demir-çelik, otomobil gibi fabrikalar ve doğalgaz boru hatlarından oluşan dev projeler hayata geçirdi. Bu yıllar içerisinde Sovyetler İran’a bazı askeri malzemeler satışına başladı. [99]

SSCB döneminde İran’la askeri ilişkiler ilerlemiş, Moskova kendi askeri malzeme ve teknolojilerini İran’a pazarlamakla yetinmemiş; bir de zırhlı araç fabrikasının inşası konusunda anlaşmaya varılmıştır. Rusya’nın Çin ve Hindistan’dan sonra üçüncü olarak en çok silah ihrac ettiği ülke İrandır. [49,s.2] 1980 yılların sonlarında Moskova ile Tehran askeri ilişkilerinde canlanma yaşandı. Rusya-İran askeri alandaki anlaşmaları özellikle Sovyetler Birliği’nin son denemlerini 1989-1991 yılları arasında imzalanmıştır.

SSCB, 1980-1988 yılları arasında baş veren İran-Irak Savaşında ilk zamanlarda Irak’ı desteklemiştir. 1987 yılında Moskova ani bir karar değişikliği ile İran’dan yana tavır almış ve 1989’ta taraflar kendi aralarında anlaşma imzalamışlardı. Anlaşmaya ile Rusya tarafı, İran’la 1990-1994 yıllarında 1,3 milyar dolarlık silah pazarlığı yapmıştır. Bu pazarlık 2 adet hava savunma füze sistemi S-200BE (SA-5), 20 adet MiG-29 (Fulcrum) saldırı uçağı, 4 adet eğitim amaçlı MiG-29UB, 12 adet Su-24MK (Fencer) saldırı uçağı, 350 adet R-27r füzesi ve 670 adet R-60MK hava-hava füzesi sistemlerini kendinde ihtiva ediyor. 1990’lı yıllardan itibaren İran’ın Rus askeri teknolojisine olan bağımlılığı artmış, Rus silahlarının ithali konusunda taraflar arasında yeni anlaşmalar imzalanmıştır. 1990 Mayıs ve 1991 Nisan ayında Moskova-Tahran arasında 1,6 milyar dolarlık silah ticareti anlaşmaları yapılmışdı. Antlaşmalarla, Rusya İran’a üç adet 877EKM sınıfı dizel-elektrik denizaltısı teslim

edilmesini ve bu denizaltılar için ise altı adet tesis kurulmasını içeriyordu. Ancak bu tesislerin hiç biri ABD'nin tepkisi nedeni ile inşa edilmedi.

Taraflar arasında 1990 yılların başlarında ilerleyen askeri-teknik ilişkiler 1995 yılı Mayıs ayında ABD'nin Cumhurbaşkanı Bill Clinton'un Moskova'ya ziyareti sonrası zayıflamağa başladı. Yeltsin 10 Mayıs 1995 tarihinde Clinton ile yaptığı görüşme sonucunda Tehran'a yaptığı uranyum zenginleştirici santrifüj satışını iptal etmişti. Görüşme sonrası Rusya'nın Tehran tarafı ile 1999 yılına kadar imzaladığı askeri anlaşmaları icra etmemesi, bu yıldan sonra ise hiç bir askeri alanda anlaşmaya varılmaması hakkada taraflar arasında anlaşma yapılması karar alındı. Clinton yönetimine verilen bu taviz, 30 Haziran 1995 tarihinde hayata geçmiş ve tarihe Gore-Çernomırdin Anlaşması gibi geçmiştir. Böylece Moskova, söz konusu anlaşma uyarınca Tehran ile yeni bir silah kontratı yapmama konusunda yükümlülük altına girmiştir. Ayrıca ABD ile yakınlaşma çabası, Buşehr Nükleer Santrali'nin yapımı konusundaki çalışmalarını yavaşlatma kararı almıştır. Rusya, bu addımı ile İran'nın tepkisine neden olmuştur. Tabii ki, Rusya bununla silah ticaretinde büyük pazar kaybı etmiştir. Rusya'nın 4 milyar dolarlık kaybı olduğu ihtimal edilmektedir. [3]

Fakat 2000'de ABD Başkanlık seçimlerine adaylığını ileri süren Albert Gore' Cumhuriyetçilerin ifşasına maruz kaldı. Seçimlerde gizlilik ortadan kalktıktan sonra 2000 yılında Putin ilk cumhurbaşkanı olduğu zaman, Rusya tarafı bu anlaşmanı ifsad etmiş ve Rosoboroneksport şirketine, İran tarafı ile önceden imzalanan anlaşmaların tüm şartların yerine getirilmesine ve yeni memorandolar imzalanmasına izin vermiştir. Putin'in bu pozisyonunu, İran'ın Savunma Bakanı, memnuniyetle karşıladıklarını beyan etdi. Moskova'daki İran Büyükelçisi Mehdi Safari, "Biz her zaman ilişkilerimizdeki "Gore-Çernomırdin sorununu" aradan kalkması ile memnun olacağımızı açıkladık. Şu anda bu olaydan dolayı oldukça memnunuz" beyanında bulundu. [2]

İran'ın Savunma Bakanı Ali Şamhani Ekim ayı 2001 yılında Moskova'ni ziyaret etmesiyle Rusya-İran askeri ilişkilerinin ilerilemesinde yeni bir sayfa açmış oldu. İran ile Rusya arasındaki silah transfer anlaşmalarının değeri 1998 ile 2001

yılları arasında 300 milyon dolar iken 2002 ve 2005 yılları arasında 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşti.[59] 2001 yılı Nisan ayı taraflar arasında askeri anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma ile Rusya 2002-2006 yılları arasında 33 adet Mi-171 ve Mi-171Sh helikopteri, 6 adet SU-25UBK saldırı uçakları ve 3 adet Mi-17B-5 helikopterini İran'a ihraç etmiştir. Rusya, 2005 yılının sonunda İran'a 1,2 milyar dolar değerinde 29 adet Tor-M 1 adlı füze radar sistemleri gibi savunma niteliği taşıyan teknolojiler satmış, teslimat ise 2007 yılında olmuştur. Toplam olarak 2000-2007 yıllarında Rusya-İran arasında 2 milyar dolarlık konvansiyonel silah satışı hayata geçirilmişti; bu o zaman için Rusya'nın toplam olarak savunma sanayisindeki ihracatın %5,4'i demek idise, İran'ın toplam silah ithalatında ise Rus konvansiyonel silah payının %85 demek idi. [59]

27 Ekim 2005'de İran kendi casus uydusunu Sinah-1'i Plesesk Uzay Üssü'nden havaya uçurmuştur. 8 milyon dolara Rus Omsk KB Polet fabrikasının ürettiği Sinah-1' uydusu uzaya kaldırılması 1,6 milyon dolara başa gelmiştir. Diğer yandan İran, Rusya'nın yardımı ile kendisine ait olan adı geçen uydunu, kendi orbitine yerleştirmesinde de başarılı olmuştur. Bu olay İsrail tarafının rahatsızlığına neden olmuştur. İran'ın üzerinde çaba serf ettiği diğer en önemli hedeflerinden biri ise Şahap-4 füzelerini uzaya fırlamak ve diğer uyduları da Şahap füzeleriyle yollaya bilmektir. İran'ın coğrafyi durumu, en azı 20 sahada nükleer tesislerin olması, bunlarının bir kısmının yer altında bulunması ve derinliği, Moskova'dan satın aldığı Tor M-1 füzesavar sistemleri aracılığıyla kuvvetli bir hava savunma sistemine kavuşmuş olması, bu ülkeye yapılabilecek saldırı zorlaştırmaktadır.[4]

2007 yılı tarihinde Moskova trafi 800 milyon dolar değerinde S-300 silahının Tehrana satması hakkında anlaşmaya vardı. Fakat 2010 yılında dönemin cumhurbaşkanı Dmitry Medvedev, Batı tarafının Moskova'ya baskıları ve İran'a nükleer programından dolayı Birleşmiş Milletler'in (BM) uyguladığı yaptırımları nedeni ile S-300 silahının İran'a teslimini ertelemiştir . Bunun üzerine İran Savunma Bakanlığı ve Uzay Endüstri Kurumu, Rusya silah ihraç şirketi Rosoboronexport aleyhine Cenevre Tahkim Mahkemesi'nde Nisan 2011'de 4 milyar dolarlık dava

açtı.[20] Tahkim Mahkemesi, Rusya aleyhine karar verdiği takdirde, Rusya satış iptalinden dolayı, uğradığı kayıptan daha büyük zarara uğrayacaktır.[56] İran tarafı S-300 füzelerinin, savunma teknolojilerine dahil olmasını esas getirerek, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a silah satışı ile ilgili alınan ambargo kararının savunma teknolojilerine ait olmadığını bildirmiştir. Bu görüşü aslında bazı Rus yetkilileri ve uzmanlar da kabul etmektedirler. Bu nedenle yetkililer Dönemin Cumhurbaşkanı Dmitriy Medvedev'in İran'a S-300 füzelerinin teslim etmekten vazgeçtiği için eleştirmişler. Rusya tarafı S-300 füzeleri karşılığında, Tehran'a Antey-2500 füze sistemlerini teslim etmeği teklif etmiştir. Tahran'ın durumla razı kalmaması halinde ise Moskov'a S-400'lerin ihracatını yapacağını bildirmişti. 13 Nisan 2015 yılında Devletbakanı Putin, İran'ın cevabını gözlemeden S-300 füzelerinin satışı ile bağlı yasağın kaldırılması kararını almıştır. 2016 yılından başlayarak füzelerin İran'a teslimatı başladı. Bu kararın, Yemendeki olaylardan dolayı Arap devletleri ile İran arasında yaşanan anlaşmazlığın baş verdiği bir zamanda alınması da dikkat çekicidir.

2010 yılı başlayan Suriye olaylarının da taraflar arasındaki ikili askeri ilişkilerin, daha da derinleşmesine neden olmuştur. Böyleki, merkezi Washington'da yerleşen Amerikan Girişimcilik Enstitüsü'ne (American Enterprise Institute) bağlı olan "Hassas Tehditler" adlı bir çalışma grubu, "Suriye'deki Moskova-Tehran askeri birlikleri daha da ireliğe gidebilir" başlıklı analiz yayımında bulundu. Grup, İran tarafının, Rusya'nın askeri uçaklarına kolaylık sağladığı iddiasında bulundu. [49,s.4] Frederick Kagan, Marie Donovan ve Paul Bucala taraflar arasında Suriye'de olan bu işbirliğinin, yakın dönemler de daha derin bir askeri işbirliğinin yaranmasına neden olacaktır analizini yapmışlardı.

"Aviationist" adlı internet sitesine dayalı olan bir haber analizinde 2015 Kasım ayı Rusya'nın Tu-95MS Bear, Tu-160 Blackjack ve Tu-22M Backfire tipli savaş uçaklarının, İran'ın hava alanından, İran savaş uçaklarının eşliği ile geçiş yaptığı vurgulandı. Buna ek olarak, Rusya'nın Su-34 "Fullback" tipi saldırı uçağının 2015 yılı 23 Kasım tarihinde Shahid Nojeh askeri üssüne iniş yaptığı ve bundan 2 gün sonra yeniden havaya kalktığı hakkında haberler yayınlandı. Aynı günlerde Il-76

"Candid" kargo uçağının da aynı üsse baş veren teknik bir sorunun hall edilmesi için iniş yapması ihtimaller içerisinde. Hatta 22 Ağustos tarihinde İran, Suriye'deki askeri operasyonlardan dolayı Hamedan Askeri Üssü'nü ve hava sahasını Rusya tarafına açtı. Bu iki ülke açısından da tarihi bir adım idi. 15 Temmuz 2017 yılı Hazar Deniz'inde İran ile Rusya kendi aralarında ortak deniz tatbikatının yapılması ile bağlı bir araya geldiler. Edinilen bilgilere göre, İran'ın kuzeyinde yapılan iki ülkenin filoları arasındaki tatbikatta, karşılıklı askeri olanaklarla deneyimlerden faydalanmaya çalışıldı.

3.2.1.Rusya-İran Nükleer ilişkileri

Muhammed Musaddık devrilmesinden sonra yeniden devreye giren Rza Şah dönemi İran ABD ilişkileri hızla ilerledi ve bölgede en önemli müttefik haline geldi. Muhammed Rza Şah Pehlevi'nin rejimi ile idari edilen İran 1955'de SSCB'nin aleyhine olan Bağdat Paketi'ne katılmış, ordusu ABD tarafından modernize edilmiş ve İran'ı Batıdan aldığı yardım ile bölgesel lider olmasını istemiştir. 15 Nisan 1957'de Vaşington ve Tehran tarafları nükleerden sivil ve barışçıl kullanımına dair iş birliği anlaşmasına imza atmış ve 1958 yılı İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na üye olmuştur. [66,s.266]

ABD ve diğer Batı ülkeleri 1971 yılında İran'a nükleer enerji için yatırımlar yapmaya başladılar. Tehran, 1973'de petrol fiyatlarının dört kat artması sonucunda büyük bir gelirin akışına sahiplenmiştir. Şah Rıza Pehlevi, arz edilen teklifler sonucunda bir beyanda bulunarak "gelecek 20 yılda yirmi bin megavatlık nükleer enerji sahiplenmeği" hedeflediğini açıklamış ve bu alanda Avrupa ve Amerikalı firmalarla ortak projeler yürütmüştür. [35,s.109] Batı Almanya şirketi Kraftwerk ile 1974 yılında Buşehr'de 2 reaktörlük anlaşma yapılmıştır. 1974 yılı Fransa firması Framatome ile Darhovin'de 950 MW-lık 2 reaktörün inşaatının yapılmasını ön gören anlaşma yapılmıştır. Bundan sonra bu anlaşmanı Paris-Tehran arasındaki 5 reaktör inşası için 10 yıllığı içeren işbirliği çerçevesindeki anlaşma izlemiştir. Adı geçen anlaşmayla Fransa, İran'ın en önemli sanayi ortağı haline dönüşmüştür. Ancak, Almanya 1985 yılında savaşı bahane ederek yapımı durdurmuş, bir daha da

başlamamıştır. [35]

Şah 1979 yılında, Ayetullah Humeyni taraftarları tarafından iktidardan atılmış ve İran'ı terk etmişti. Şah'ın İran'dan uzaklaşması ile İran'ın bölgede rolü değişikliğe uğramıştı. Bu zaman içerisinde İran ABD ile olan ilişkileri olumsuz yönde değişmiş, İsrail'i kendine düşman bir devlet ilan etmiş, adeta bölgede dışlanmış hale dönmüştü. [107,s.29] İran nükleer çalışmaları, devrim sonrası değişen iç ve dış politikalarından dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. Haziran 1989 yılı İran tarafı, Sovyetlerle nükleer yardımları ve teknoloji transferleri için anlaşmaya vardı. İran nükleer programı 1990 yıllarının ortasından başlayarak Rusya Federasyonu tarafından şekillendirilmeye başlanmıştır. Böyle ki, yarım kalan projeler ve Buşehr nükleer santralının tamamlanması için 1990'lı yıllarda Rusya devreye girdi ve İran'la yapılan görüşmelerden sonra Rusya, Buşehr'in bitirilmesini üstlendi. Rusya ile İran, Buşehr Nükleer Santralının tamamlanması için 800 milyon dolarlık bir anlaşmaya vardı. Moskova ve Tehran arasında 25 Ağustos 1992 yılında, nükleerden sivil kullanıma dair bir iş birliğinin yapılması ve İran bölgesinde yeni bir nükleer enerji santralının inşası öngörüldü.[29]

İran, Rusya ile 8 Ocak 1995 yılında Buşehr nükleer enerji tesisinde 1000 mw'lık güç ünitesine sahip bir sistem kurmak, her yıl içerisinde İranlı öğrencilerden yirmisinin nükleer fiziği ve nükleer mühendisliği alanlarında doktora yapmak için Moskova Üniversitesi'nde eğitim görmesi, öğrencilerin nükleer teknoloji hakkında yeni bilgiler elde edilmesi için Rusya'nın teknoloji enstitülerine daha çok sayıda öğrenci kabul edilmesi, Rusya'nın İran'ı nükleer alanında teknolojik teçhizatlar sağlaması için anlaşma imzaladılar. Anlaşmada Rusya Buşehr nükleer santralini 1999'da teslim etme vaadinde bulundu. Fakat santralin yapımı, ABD ve müttefiklerinin Moskova üzerindeki "baskılarının ve diğer uluslararası dengelerin" etkisiyle zamanında tamamlanamadı, Rusya yönetimi ise gecikmeyi ekonomik ve teknik sorunlara bağlıyordu. [69,s.177]

Ağustos 1995 yılında 10 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya istinaden Rusya, 2000MT (Metrik Ton) uranyum için anlaşmıştır. Fakat daha

sonradan, anlaşmanın bu kısmı iptal edilerek, sınır ortadan kaldırılmıştır. [48,s.102] 28 Şubat 2002 tarihinde Rusya ve İran, İran'ın ilk nükleer santraline nükleer yakıtın verilmesi ve kullanılan yakıtın Rusya'ya geri alınması şartlarını içeren anlaşmayı Moskova'da imzaladılar. Projeye göre toplam tutarı 8,5 milyar dolar olan 6 adet nükleer santral bloku inşa edilmesi kabul edilmekteydi. Öncelikle Buşehr nükleer santralinin "Buşehr-1" ve "Buşehr-2" blokları inşa edilecek ve daha sonra aynı nükleer santrale daha 2 adet blok eklenecektir. Projedeki geri kalan 2 blokun ise Ahvaz'da inşa edilmesi planlanmıştır. Ancak, sözkonusu proje ABD yönetiminin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. [52,s.188-189]

Tahran rejiminin muhaliflerinden Alireza Cafarzade, 2002 yılında İran'ın Natanz ve Arak'taki iki gizli nükleer tesisini ifşa etti. 2002 yılı Eylül ayında İran kendi bölgesinde uranyum zenginleştirilmesi için tesisler kurdu. Ancak bundan ne Rusya'nın ne ABD'nin ne de UAEK'ın bilgisi olmadığı ortaya çıktı. Sözü geçen tesislerin Kuzey Kore veya Pakistan'ın yardımıyla inşa edilmiş olabileceği tahminleri yapıldı. A.G.Arbatov'a göre, İran Natanz'daki uranyum zenginleştirme için kurduğu tesisin teknolojisini muhtemelen Pakistan'dan, Pakistan'ın atom bombasının babası sayılan Abdul Kadir Han'dan almış olmalıydı. Gizlilik ortaya çıkmasından sonra ABD, Tehran'ı nükleer silahı elde etmeğe teşebbüsde suçladı ve bununla da nükleer krizi dönemi de başladı. İran'daki tesislerin varlığı açıklandıktan sonra, 2003 yılının Şubat ayında UEAK başkanı Baradey tarafından İran ziyaret edilerek tesislerin varlığı onaylanmıştır. Buna istinaden de İran'dan nükleer faaliyet raporu ve sahip olduğu materyaller hakkından bilgi vermesi talep edilmiş, fakat Haziran ayına kadar herhangi bir açıklamada bulunulmayınca, tekrardan bilgi talebinde bulunulmuştur. [52,s.189]

9 Kasım 2003 yılında İran'ın, üst düzey yetkililerinden Hasan Mohani, Rusya'yı ziyaret ederek NPT'nin Ek Protokolü'nü imzalamayı kabul ettiğini ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerini de bir süreliğine durdurma kararı aldığını açıklamıştır. İran tarafından Rusya'nın da desteğiyle ortaya çıkan bu sonuç, Rusya'nın dünya kamuoyunda önemli bir saygınlık kazanmasını sağlamıştır. [52,s.190] Uluslararası Atom Enerji Kurumu Başkanı El Baradey'in 2004

Haziranında Rusya Atom Enerji Ajansı Başkanı Aleksandr Rumyantsev'i ziyaret etmiş ve ziyaret esnasında Rumyantsev'in yaptığı açıklamalar, Rusya'nın İran ile ilgili yaklaşımını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Rumyantsev, "İran nükleer silah geliştirme konusunda UAİK Ek Protokolünü imzalamıştır ve nükleer silah geliştirme niyeti yoktur. Devlet başkanımızın G-8 zirvesinde söylediği gibi, Moskova Tahran'la olan nükleer işbirliğini devam ettirecek ve hiçbir dış baskı bunu engelleyemez" açıklamasını yapmıştır. [52,s.192]

2005 yılı Rusya, İran'nın uranyumun zenginleştirilmesi faaliyetlerini Rusya'nın topraklarında yapılmasını ve hasıl olacak yakıtın İran'a ulaştırılmasını önerdi. Rusya tarafından sorunun çözümü için öngörülen bu teklife, ABD ve AB taraflarında hoş karşıladı. Tehran ise 2005 yılı 26 Aralık tarihi Moskova'nın önerisine karşı çıktı ve uranyum zenginleştirilmesini kendi topraklarında gerçekleştireceğini beyan etdi. Ocak 2005 yılı İran durumun ciddi olduğunu anlayıp işin BM'e yansımadan Rusya'nın teklifine olumlu yaklaştığını açıkladı. Sonunda 21 Şubat 2008 yılında, teklif hakkındaki görüşmelere başlanılmış oldu. Yalnız görüşmelere başlamadan bir gün önce, ekonomik açıdan AB ve Rusya'ya etkilemek amaçlı 20 adet nükleer santrali yapmak istediğini belirtmiştir. İran heyeti, 22 Şubat Moskova'dan ayrıldı. 27 Şubat Rusya üst düzey heyeti İrana ziyarette bulundu ve bir anlaşmaya varıldı. Bununla da Rusya görüşmelere kendinde önemli bir itibar sağlamış oldu. Fakat ilerleyen günlerde İran, fikrini değiştirerek teklifi reddettiğini açıklamıştır. [48,s.106]

4 Şubat 2006 tarihinde UAEA'nın olağanüstü toplantısı geçirildi. 27 olumlu oyla, UAEA başkanının İran'nın nükleer programı ile ilgili tüm haberlerden BM Güvenlik Konseyi'ni malumatlandırması dair kararı kabul edildi. Karara olumlu ses verenlerin içerisinde, Rusya ve Çin de var idi. Moskova'nın UAEA'nın bu kararına destek vermesi İran tarafında rahatsızlığa neden oldu. İran Parlamentosunda Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Komisyonu üyesi olan C. Cihangirzade durumla ilgili çok ilginç açıklamada bulunmuştur: "Rusya-İran ilişkileri son yüzyıl içerisinde oldukça çok acı tecrübelerle hafızalarda kalmıştır ve bundan dolayı Batı'nın İran için çizdiği senaryoda Rusya'ya iyi polis rolü verilmiştir." [53] Buşehr'deki tesis 2007

yılında anahtar teslim şekilde tamamlanmıştır. İran'ın nükleer enerji santrali Buşehr, 2012 yılında 1000 megavat olarak tam kapasiteyle çalışmaya başlamış, 2013 yılında Rusya tarafından santralin İran'a teslimi tam olarak başa çatmıştır. İran'ın hesaplamalarına göre 2021 yılı bu reaktör 6000 MW'lık nükleer güç hasıl edecektir. [10] 11 Kasım 2014 yılında Moskova ve Tehran arasında nükleer anlaşması, bu alandaki işbirliğini daha da iyileştirmiştir. Anlaşma Rosatom Başkanı Sergey Kiriyenko ve İran'ın Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi tarafından imzalandı. Anlaşma ile Rusya İran'ın güneyinde 8 yeni nükleer santralının inşası iznini almıştır. Buna ek olarak da, Rusya tarafı anlaşma ile inşası tamamlanan nükleer ünitelerin yakıtlarının Rusya bölgesinde üretimi ve sağlanması; bu atıkların işlemden geçirilmesi ve depolanması için tekrardan Rusya'ya gönderilmesi şansını elde etmiştir. [9]

İran'ın resmi ajansı olan IRNA'a, "İran Atom Enerjisi Kurumu Ali Ekber Salihi, 22 Aralık 2015 tarihinde yaklaşık 11 ton aşağı düzeyli zenginleştirilmiş uranyumu Rusya'ya ihraç ettiklerini Rusya tarafı ise buna karşılık olarak nükleer reaktörlerde yakıt olarak kullanılan 197 ton 'sarı kek' İran'dan aldığını" açıklayan haber yayınladı.

7 Şubat 2017 yılı İran resmi ajansı IRNA'nın diğer bir haberine göre, İran Atom Enerjisi Kurumu Başkan Yardımcısı Esger Zarean, nükleer anlaşmaya uygun olarak Rusya'dan alınan "sarı kek" 149 ton öğütülmüş uranyumun bugün kendilerine teslim edileceğini duyurdu. Rusya'dan 5 kilogram yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyumun da teslim alınacağını belirten Zarean, "Tahran'daki 3 nükleer yakıt tesisine radyoizotop üretmek amacıyla yüzde 20 zenginleştirilmiş 5 kilogram uranyum Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı gözetiminde ülkeye girecek. İhtiyaç duyulması halinde UAEA'nın bilgisi dahilinde, daha fazla yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum alabiliriz" dedi.[13]

3.2.2 İran P5+1 Görüşmeleri.

İran'ın, Pakistan, Irak, İsrail ve ABD'den kendisine karşı tehdit alması, iç ekonomik ve kendi güvenliğini korumak gibi unsurlara dayalı olarak geliştirdiği öne sürülen

nükleer programı kapsamında gerçekleştirilen müzakereler, İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından oluşan "AB üçlüsü" bağlamında, 2004 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve Almanya'dan oluşan "P5+1" grubuyla ise 2006 yılında başladı. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) ise, 2008 yılında İran'ın nükleer tesislerde yürüttüğü aktiviteleri denetlemeye ve İran ile müzakereler düzenlemeye başladı. [3] Son müzakereler 2015 yılı mart ayının sonları oldu. Müzakerelerin ilkinde İran tarafından talep edilen en önemli konu uranyum zenginleştirmesini tamamen bırakmasıydı, fakat İran tarafı bunu kabul etmedi. İş böyle olduğu zaman müzakerelerin sonraki aşamalarında P5+1 ülkeleri, İran'ı uranyum zenginleştirmesi işini faaliyetlerinin tamamen bırakmasını değil, zenginleştirme oranını düşürmesini (sadece elektrik üretiminde kullanılan reaktörde kullanılan oranda) istedi. Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak adlandırılan anlaşma ile İran'ın nükleer tesislerini uluslararası denetime açacak, nükleer faaliyetini sınırlandıracaktır ve bunun karşılığında da İran'a uygulanan, BM, ABD ve AB tarafından yapılan yaptırımlarının kaldırılması ve İran'ın nükleer haklarının tanınması öngörüldü.[38]

Taraflar arasında varılan uzlaşmaya göre İran, nükleer bombası elde edilmesi için zenginleştirilen uranyumun santrifüjlerini 15 yıl boyunca, yaklaşık 3'te 2 oranında azaltmalı idi, buda nükleer silahı elde edememek demek idi. Bütün bunlar Fordo tesisinde değil, sadece Natanz'daki tesislerde eski teknoloji ile yapılmalı idi. Uzlaşmadan önce 8 bin ton zenginleştirilmiş uranyumu olan İran yönetimi, depolarındaki yaklaşık tüm hammaddeyi Rusya'ya göndererek yalnızca 300 kilogramı kendisinde saklamağı kabullendi. Tehran santrifüjlerin sayısını 19 binden 5 bine indirecekti. Faaliyette olan tüm santrifüjlerdeki zenginleştirilmiş altyapılar ise Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun izlediği depolarda tutulacak ve bunlar, sadece işleyen santrifüjler ile ekipmanın değiştirilmesinde kullanılacak. İran anlaşmada önce bir tane nükleer bombaya sahip olmak için gerekli materyallere ulaşma süresi 2-3 ay iken, bu zaman en az bir yıla çıkarılacaktı. [7] Haziran ayında uzlaşma anlaşma haline varacaktı. Ancak gecikmeler nedeniyle anlaşma Temmuz ayına ertelendi.[8]

Rusya, İran'ın nükleer silahına sahip olmasını kendisine tehlike olarak görmektedir. Çünkü nükleer silahına sahip olan İranç Rusya'nın Orta Asyada, Kafkasya ve Hazar havzasındaki tutumuna etki edecektir. Fakat hem nükleer silaha, hem de ABD ile iyi ilişkilere sahip İran'ı, bölgede rakip olarak istemeyen Rusya, kontrollü iş birliği ile kendisine yakın tutmaktadır. Rusyaç aslında İran'ın nükleer çalışmalarını Batı'ya tehdit gibi gösterip uzun yıllar Batı'dan çıkar sağlamıştır. İran'ın nükleer programı Rusya ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Rusya, İran'a yaptığı nükleer alanındaki yardımlarla Amerika Birleşik Devleti ile ilişkilerinde baskı aracı olarak kullanmaktadır. Putin 30 Kasım 2016 tarihili imzaladığı Rusya Dış Politika Doktrininin 94. Maddesinde İran'a ait kısmında yazılmıştır: “Moskova, Tehran ile ilişkilerini tüm alanlarda geliştirmekte devam edecektir. İran'a yönelik uygulanan nükleer programıyla ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2231 numaralı kararına uyulacaktır.”

Rusya'nın eski Savunma Bakanı Mareşal İgor Sergejev, 24 Mayıs 2006 tarihli yaptığı açıklamada, Rusya ve BDT ülkeleri İran'ın nükleer silahına sahibi olması mövzusunda ABD'den daha fazla rahatsızdırlar. Buna neden ise ülkelerinin İran füzelerinin menzili dahilinde olduğunu vurgulamıştır. Sergejev bütün olanlara rağmen sorunu güç kullanmakla değil, diplomatik ve ulusal hukuk kayıtlarına dayalı yollarla çözülmesini önermiştir. Rusya Bilimler Akademisi İsrail ve Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü uzmanı Prof. Dr.V.İ.Sajin'e göre, “İran'ın nükleer bombasını embriyon haline bile getirmesine izin verilmemelidir... Tüm politik ve ekonomik araçlar kullanılarak, İran'ın nükleer silahı elde etme düşüncesinden kaçındırılmalıdır... Ekonomik baskı yolu da gözardı edilmemelidir. [52,s.203]

Rusya'nın İran nükleer pazarını kaybetmek istememesi nedenlerinden birisi askeri-teknik alanlardaki ilişkileridir. İran'ın nükleer programında gizli sakladığı askeri amaçlı planları hakkındaki bilgilere ulaşabilmenin ilk yolu kaynağa en yakın olmaktır. Bu ise Rusya'nın İran'da olmasını gerekli kılıyor. Rusya bunula duruma nezarat etmek, gelişmeleri önceden tahmin ederek ola bileceklerin karşısını alabilecek konumunda olmasını istemektedir. Bunlardan dolayı da Rusya İran gibi

nükleer pazarını ABD ve AB gibi ülkelere vermek istememektedir.[19] Böyle ki, Haziran 2003'teki İngiltere ziyaretinden önce BBC'ye açıklama yapan Rusya Cumhurbaşkanı V.V.Putin,“İran bizim komşumuz, geleneksel ortağımız. Ülkelerimiz arasındaki ilişkilerde belirli bir sistem ve seviye var ve biz, İran'daki pozisyonumuzu kaybetmek istemiyoruz. Bu ülke ile ilişkilerimizi geliştirmek istiyoruz... Bazı Batı Avrupa ülkelerinin şirketlerinin İran ile bu alanda aktif işbirliği içerisinde olduğunu ve en azından kullanılabilir teknikler sattığını biliyoruz... Bu yüzden, Rus şirketlerinin İran pazarından çıkarılması için bir araç olarak kullanılmasına karşı çıkmaya devam edeceğiz” sözleriyle konunun bu yönüne dikkat çekmiştir. [52,s.203]

Rusya ayrıca İran ile Batı arasında bir denge rolü oynamak istemektedir. Bu rol kimi zaman, ikili oynama olarak yorumlanabilir. Nitekim bazı İranlı yorumcular “Rusya'nın özellikle Putin döneminde ikili oyun oynadığını” düşünmektedir. Aslında Rusya, Batı ile İran arasındaki ilişkileri dengelemek istediye de iki tarafa da yararlanamamıştır. İran'a dönük bütün ambargolarda Rusya'nın da imzası vardı ancak İran'ın beklentisi Rusya'nın bu kararları veto etmesi idi. Veto etmediyse de sert kararlar peşinde olan yaptırımları “sulandırarak” ABD'nin istediğini yapmadı. [32]

İran'ın en büyük korkularından biri, Rusya'nın nükleer çalışmalar konusunda vermiş olduğu desteğini kendisinden çekmesiydi. Nitekim UAEK, İran'dan ne zaman nükleer tesislerin varlığının tam olarak açıklanması, tesislerin tam olarak sorunsuz denetlenmesi veya nükleer materyaller hakkında sahip olunan tüm bilgileri talep etse, İran devamlı olarak bu bilgilerin sunulmasıyla alakalı bir sorun çıkartmakta; ya tesisleri ülke güvenliğini bahane ederek tam olarak denetlenmesine engel olmakta, ya nükleer çalışmaları gizli bir şekilde yürütmeye çalışıp, daha sonradan açıklandığında kabul etmekte ve bu da İran'ı olan güveni sarsmakta, ya da sunulan raporlarda eksik veya yanlış bilgi aktarılmaktaydı. Her yerde İran'ın barışçıl amaçlı nükleer çalışmaları olduğunu belirtmeye çalışan Rusya, İran'ın bu tarz yaklaşımlarıyla hem zor durumda kalıyor hem de İran'ı savunacak herhangi bir dayanak noktası kalmıyordu. Son olarak da; İran'ın İsrail için yapmış olduğu sert açıklamalar

konusunda artık Rusya'nın da herhangi bir tutunacak dalı kalmamıştı. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedi Necad'ın, İsrail Başbakanı Ariel Şaron hakkında konuştuğu zaman "en kısa zamanda ölmesini arzuladığı" açıklamasını yapmış, Rusya tarafı bu açıklamayı nedeni ile İran'ı kınamış ve uluslararası kamuoyunda İran'ı yalnız bırakmıştır. [52,s.193]

Sonuç olarak Rusya- İran nükleer ilişkilerini değerlendirsek Rusya hiç bir zaman İran'ın güçlü bir nükleer devleti olmasını istememiş fakat İranın nükleer programının Rusyanın kendi çıkarlarına uygun olmasını istemiştir.

3.3 Şanghay iş birliği örgütü çerçevesinde Rusya-İran ilişkileri

Şanghay İşbirliği ilk olarak 1996 yılı tarihinde Çin, RF, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi ülkeler, kendi aralarında güvenliklerini artırmak, sınır bölgelerini silahsızlandırma ve bölgesel işbirliğinin yaradılması amacıyla "Şanghay Beşlisi" adıyla kurulmuştur. Şanghay Beşlisi'nin her yıl, devlet başkanları düzeyinde zirve görüşleri gerçekleşiyor. Zirve toplantılarında alınan kararlar, örgütün temel hedeflerini ortaya çıkarmak için çok önemli rol oynuyor. Zirvelerde bir növ örgütün anayasası oluşturulmuştur. Her zirvede bir birinden farklı konulara değinilmiş, daha öncekilerinden dahada önemli konulara dokunulmuş ve kendisinden sonraki zirvenin altyapısını oluşturmuştur. [114,s.106] Şanghay Zirvesi kendi rotasyon kurallarına göre 1997 Moskova, 1998 Almatı, 1999 Bişkek ve 2000 Duşanbe'de geçirilmiştir. 14-15 Haziran 2001 yılında Şanhay'da Devlet Başkanları Zirve toplantısı düzenleyen üye ülkeler ister kendi iç isterse de diğer ülkelerde terörizm, milli ve dini ayrılıkçılık ve tüm tehditlerle mücadele aparılması için Şanhay Beşlisi'nin bölgesel bir örgüt haline dönüştürülmesi kararı kabul edilmiştir. Zirve'de Özbekistan'ın da "Şanhay Beşlisi"ne katılması için bir Ortak Deklarasyon kabul edilmiştir. Bununla da "Şanhay İşbirliği Örgütü'nün Kurulması için Ortak Deklarasyon" ile örgüt resmen kurulmuştur. [47,s.1]

Pakistan, Hindistan, İran, Afganistan, Belarus ve Moğolistan gözlemci statüsüne; Türkiye, Ermenistan, Sri Lanka, Azerbaycan, Kamboçya ve Nepal diyalog

ortağı statüsüne sahip ülkelerdir. İran, 2005 yılı tarihinde gözlemci statüsünü kazanmıştır. 2008 yılında da tam üyeliye kabul edilmesi için başvuru yapmıştır.[76] Bu yıldan başlayarak zirvelerin hepsinde İran tarafı tam üyeliği gündeme getirse de örgüt bu konuda kesin bir cevap vermemiştir.[65] ŞİÖ üyeleri 2015’de Rusya Federasyonu’nun Ufa kentindeki ŞİÖ Zirvesine kadar bölgede güçlü ülkeler sayılan Hindistan ve Pakistan’ın da tam üye olması ile genişlemeye sıcak bakmazken; zirvenin sonununda her iki ülkenin de 2016 yılı tarihindeki zirveye kadar tam üye olması karara alınmıştır. Bununla da 2004 yılından beri gözlemci ülkeler sayılan Hindistan ve Pakistan’ın katılımı ile, ŞİÖ, kontrol alanını dünya nüfusunun yarısından fazlasını kapsayacak şekilde genişletmiştir. [114,s.110]

9-10 Haziran 2018 yılı tarihinde Şangay İşbirliği Örgütü’nün (ŞİÖ) 18. zirvesi Qingdao’da geçirildi. Zirve İran’ın örgüte tam üyelik olmak isteyen bir kez daha açık bir yanıt verilmeden sona ermişti. Geçtiğimiz on yıl içerisinde yapılan zirve toplantılarında Rusya başta olmakla tüm üye ülkeler, İran’ın tam şekilde üye olmasına dikkat çekmiş ve lakin bunu için henüz uygun vaktin gelmediğini bildirmişler. Bu nedenle İran’ın üyelik kararı sonraki zirvelere ertelenmiştir. Benzer politika 2018 yılı zirvesinde de sürdürülmüştür. Zirve toplantısında, ŞİÖ üyeleri resmi adı Kapsamlı Ortak Eylem Planı(KOEP) olan nükleer anlaşmayı destekleyen çağrıda bulunsalar da İran’ın örgüte tam üyelik olma konusunda tereddütlü konumu korumuşlardı. İran Devlet Başkanı Ruhani, zirve toplantısını kabul eden Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ŞİÖ Zirvesi öncesi ikili bir toplantıya davet edildi. Bu olay ABD’ni rahatsız etmiştir. Bu hareket Çin’in de eleştirmekten kaçınmadığı İran ilişkilerinin güçlenerek büyüdüğünü göstermektedir. Çin’in zirveye İran’ı davet etmesi de ABD politikalarına karşı bir hamle olarak yorumlanabilir.[54] Zirve öncesi gerçekleşen bu toplantıyı Tahran’ın bakış açısından analiz etsek İran’ın örgüte üyeliğinin hızlanması şeklinde yorumlayabiliriz. İran’ın Çin ve Rusya’yla olan bağlarının son zamanlarda derinleştiği söylenebilir. İran Rusya’nın önderliğindeki AEB (Avrasya Ekonomik Birliği) ile serbest ticaret anlaşması imzalamasının yanı sıra 2018 yılı başında da Çin’le Yol ve Kuşak inisiyatifi kapsamında işbirliğinin

geliştirilmesi için bir uzlaşma belgesi imzalamıştı.[1] İran'ın üyeliği konusunda uzun yıllar boyunca bu ikircikli tutuma nedenlerden ilki, İran'a karşı bir çevreleme politikası yapan ABD'ni rahatsız edecek bir haber olacağı ve örgütün böyle bir kararı kabul etmesinden dolayı karşılık ödemek zorunda kalacağı gerçeğidir. ŞİÖ üyelerinin çoğunluğu kesinlikle böyle bir işin içerisine girmeyi ve bu yolda karşılık ödemeye de istekli değildir. Tramp yönetiminin İran'a olan olağan bir çevreleme politikasından da öteye geçerek çatışma yönünde geliştiği düşünülürse örgütün Tehran'ı tam üye olmağa kabullenmesi doğrudan de örgüte sanmadığı kadar pahalıya mal olabilir.

ŞİÖ'nün İran ile bağı tutumunun ikinci nedeni, İran'ın dış politikasındaki temel hedef ve stratejik kaygıları ile ŞİÖ üyelerinin çoğunun dış politik hedeflerinin uyuma- masıdır. İran son yıllarda stratejik politikadaki kapasitesini Doğu Akdeniz'de yoğunlaştırmıştır ve bu strateji İran'ın güvenlik ve dış politikasının merkezinde gelecekte önemli yer almakla sürecektir.

İran'la ŞİÖ üyeleri arasındaki ikircikli halin üçüncü nedeni üyelerin İran'ın örgüte olan üyeliğine karşı farklı tutumlar sergilenmesidir. Rusya, İran'ın üye olmasına desteklerken, Çin daha muhafazakar bir tutum göstermektedir. Bazı Orta Asya ülkeleri özellikle Tacikistan ise bu konuda tamamen karşıt bir tutum sergilemektedir. [65]

İran'ın Şanghay İş Birliği Örgütüne ilgisi bir dizi ekonomik ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. 2000'li yılların başlarında Afganistan ve Irak'ın işgali bölgedeki güç dengesini ABD lehine değiştirmekle kalmamış, İran'ın kendisi, ABD'nin hedefi hâline gelmiştir. ABD'den güvenlik tehdidi algılayan Tahran'ın, Şanghay İş Birliği Örgütüne üye olma isteği bu nedenle daha da artmıştır. Başlangıçta İran'ın Şanghay İş Birliği Örgütüne ilgisi, reformist Cumhurbaşkanı Hatemi'nin "medeniyetler arası diyalog" konseptini hayata geçirmek amacıyla başlasa da, daha sonra İran'ın örgüte üyelik hedefinde güvenlik, önemli bir boyut kazanmaya başlamıştır. Böylelikle 2005'te Hindistan ve Pakistan'la birlikte İran Şanghay İş Birliği Örgütünde gözlemci statüsünü elde etmiş, tam üyelik için ise çabalarını sürdürmüştür. [87,s.6] İran,

Şanghay İş Birliği Örgütüne tam üye olmakla pek çok kazanım elde edeceğini düşünmektedir. Öncelikli olarak Şanghay İş Birliği Örgütüne üyeliğiyle iç güvenlik meselelerinin üstesinden gelmeyi hedeflemektedir. 2001’de kabul edilen ve Şanghay İş Birliği Örgütünün kurucu ilkeleri olan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele, İran’ın ülke içindeki güvenlik politikalarıyla örtüşmekteydi. Örgüte tam üyeliği, çok etnisiteli, çok mezhepli ve sosyo-ekonomik farklılıklara sahip İran’a, ülke içinde meydana gelen “ayrılıkçılık” tehdidiyle mücadele etmesinde uluslararası bir meşruiyet boyutu kazandıracaktı. [87,s.7]

İran’ın Şanghay İş Birliği Örgütüne tam üyelik amaçlarından bir diğeri de, uluslararası ekonomik izolasyondan kurtulmaktır. Nükleer programından dolayı yaptırımlara uğrayan ve zengin enerji kaynaklarına sahip İran, öncelikle uluslararası enerji projeleri dahil olmak üzere sınırlamaların önüne geçmeye çalışmaktadır. 2006’da Şanghay Zirvesi’nde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Şanghay İş Birliği Örgütü Enerji Kulübünün kurulmasının gerektiği fikrini öne sürmesi,16 İran için bir fırsat olmuştur. Ancak bu projede yer almak için büyük çaba gösteren İran, uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle Şanghay İş Birliği Örgütüne üye olamadığı için söz konusu projelerde de yer alamamıştır.İran’ın Şanghay İş Birliği Örgütüne olması Rusya ve Çin gibi örgütün önde gelen güçleri için bir silah pazarında kayda değer bir öneme sahiptir. Rusya Federasyonu, Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri içerisinde İran ile en çok jeopolitik ortaklık ve işbirliği konumunda olan en önemli ülkedir. Bundan dolayı RF, İran’a ŞİÖ’e üyelik için en çok destekte bulunan ülkedir .Astana’da yapılan Şangay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısına katılan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yaptığı açıklamada Birleşmiş Milletler ile yaptırım sorunlarını çözen Tahran yönetiminin ŞİÖ’nün tüm üyelik kriterlerine uyduğunu söylemişti.[105]

Fakat işin asıl tarafına baktığımızda Rusya İran’ın örgüte üye olması ile hangi sorunları yaşaya bilir. Birincisi İran için örgüt, içinde Rusya’nın geleneksel olarak kendi etki alanı saydığı Orta Asya’daki etkisini artırma fırsatı tanıyacaktır. Rusya’nın buna ne derecede istekli olacağı tartışılır. İkincisi İran’ı örgüte tam üye kabul

etmesiyle Moskova, kendisine alternatif Tahran-Pekin hattının güçlenmesinin önünü açmış olacaktır. Böyle bir durumda Tahran Moskova'ya olan bağımlılığını azaltma yoluna gidebilir. Bu Moskova'nın Tahran üzerindeki etkisinin zayıflaması demektir. Moskova'nın böyle bir gelişmeye rıza göstermesi, Rusya'nın bunun karşılığında ne elde edeceğine bağlı olacaktır. [87,s.11]

Sonuç olarak diye bileriz ki, Rusya ve Çin, Batı'yla kutuplaşmadan kaçınacağına ve İran'dan dolayı bölge ülkeleriyle ilişkilerini bozmak istemeyeceğine göre, İran'ın Şanghay İş Birliği Örgütüne tam üyeliği yakın gelecekte mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

RF ve İran arasında bazı sorunlar yaşansa da taraflar kendi aralarında, ortak çıkarlar etrafında yakınlaşmalarını devam ettirmektedirler. Taraflar arasındaki ilişkiler SSCB döneminde sınırlı hudutlarda yapılsa da, SSCB'nin dağılmasından sonraki yıllarda, bölgesel iş birliğinden nükleer iş birliğine kadar uzanmıştır. Rusya'nın İran politikasındaki temel hedefi, İran'ın jeopolitik durumuna ve İran'a ihrac ettiği silah ve nükleer malzeme ticaretine göre şekillenmiştir. Tehran'ın Moskova'le nükleer ve askeri alandaki iş birliğini geliştirmesi, Rusya ekonomisine önemli fırsatlar arz etmektedir. İran'a ise Körfez İşbirliği Teşkilatı üyelerinin aksine olarak en güncel teknolojilere uyum sağlayabilen çok iyi eğitilmiş bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Böyle ki, Körfez Devletleri günümüze kadar petrol alanı hariç hiçbir üretim yeteneğini geliştire bilmedikleri için, bu malzemelere bakım ve tamirini yapacak potensiala sahiplene bilmediler. İran ise tam aksi kendi bütçesinin büyük bir kısmını eğitime ve araştırmaya adadı ve karşılığında da güçlü bir askeri potensiala sahip oldu.

İki ülkenin de Doğu'nun zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip büyük ülkeler oluşu, İran ile Rusya arasındaki stratejik bir ortaklığı söz konusunu ortaya çıkarıyor. Fakat İran, Rusya'nın İran'a yönelik yayılmacı siyaseti nedeniyle Rusya'ya güvenmeyen taraf olmuştur. Safevi hanedanlığı zamanından beri İran için Rusya tehditkar bir komşudur ve Rusya'nı anarken 'meşum Rusya' tabiri kullanıla gelmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren İran ile Rusya arasında giderek artan ekonomik ve siyasi işbirliği, İran için bu algının gölgesinde gelişmektedir. Nitekim Buşehr reaktörünün İran'a tesliminin yaklaşık on yıllık bir gecikmeyle gerçekleşmesi ve reaktörün ancak 2013 yılında işler hale gelebilmesi, 2007 yılında Rusya'nın İran'a satmak üzere anlaştığı füze savunma sistemlerini BM Güvenlik Konseyi yaptırımları nedeniyle teslim etmemiş olması gibi gelişmeler İran tarafından hoşnutsuzlukla karşılanırsa da şaşkırtıcı değildir.

Genel bir değerlendirme yapsak Rusya-İran arasında yaşanan ilişkilerin sonucunda yapılan anlaşmalar kalıcı bir ortaklığın göstercisi gibi değil de iki ülkenin ekonomik ve stratejik çıkarlarının kesişmesi nedeniyle başvurdukları kazan-kazan

siyasetinin sonucu olarak okunmalıdır.

KAYNAKLAR

1. "Iran, China Chess Federations Sign MoU." Islamic Republic News Agency. (Accessed June 18, 2018.) <http://www.irna.ir/en/News/82927281>.
2. "Putin Snyal zapret na postavku İranu ZRK C-300 "sistemi satışıyla ilgili yasağı kaldırdı), Nezavisimaya Gazeta, <http://www.ng.ru/news/500219.html> (13 Nisan 2015)
3. "İran ve P5 1 ülkeleri arasında nükleer görüşmeler sürüyor"
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/406530/iran_ve_P5_1_ulkeleri_arasi_nda_nukleer_gorusmeler_suruyor.html (28 Şubat 2013 Perşembe)
4. "2000'li Yıllarda Rusya-İran İlişkileri"
<http://politikaakademisi.org/2012/06/30/1408/>
5. "Dokumenti vneşnei politiki SSSR" (Documents of Foreign Policy of the USSR), (Moscow, 1957) cilt.1 ss.12-92
6. "Financial Tribune Daily: Time to Attract Russian Tourists".
<https://goo.gl/QZ0Qty>.
7. "İran anlaşmayı gerçekten bozdu mu" <http://www.ensonhaber.com/iran-anlasmayi-gercekten-bozdu-mu.html> (09.05.2018)
8. "İran ile nükleer anlaşmanın çerçevesinde uzlaşıldı"
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201504031014793901/>
9. "İran ile Rusya nükleer için anlaştı". <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-ile-rusya-nukleer-icin-anlasti> (11 Kas 2014)
10. "İran Nükleer Santralini Açıyor",
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/irannukleer-santralini-aciyor-8808.html>
(Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2015).
11. "İran ve Rusya'dan 30 milyar dolarlık enerji anlaşması" (2 Aralık 2017)
<http://www.enerjigunlugu.net/icerik/24753/iran-ve-rusyadan-30-milyar-dolarlik-enerji-anlasmasi.html>

12. “İran ve Rusya’nın enerji alanında stratejik işbirliği” Pars Today . (Dec 15, 2017) http://parstoday.com/tr/news/iran-i92347-%C4%B0ran_ve_rusya%E2%80%99n%C4%B1n_enerji_alan%C4%B1nda_stratejik_i%C5%9Fbirli%C4%9Fi
13. “İran, Rusya'dan 197 ton 'sarı kek' aldı”. <http://www.mynet.com/haber/dunya/iran-rusyadan-197-ton-sari-kek-aldi-2246688-1> (29 Aralık 2015)
14. “İranlı ve Rus şirketlerden petrol anlaşması” (15Mart 2018) <http://www.mynet.com/haber/dunya/iranli-ve-rus-sirketlerden-petrol-anlasmasi-3867052-1>
15. “Journal for Iranian Studies” Year 1,issue 3, (June. 2017)
16. “Kremil otkazalsya ne ot sdelki Gor-Çernomrdin, a ot prodoljeniy elçinskoy vneşney politiki” Nezavisimaya Gazeta, Kasım 24, 2000, http://www.ng.ru/%0Bpolitics/2000-11-24/1_denies.html (12 Nisan 2015)
17. “Russia offers gas, oil swap deals to Iran”, Iranian Daily, <http://www.iran-daily.com/News/129541.html>
18. “Russia sign deal to form a joint banking oversight body”. Press TV. <http://www.presstv.ir/Video/2015/03/14/401800/Iran-Russia-move-closer-to-joint-bank> — 2015 (Erişim tarihi 09.04.2015)
19. “RF-İran Askeri-Teknik İlişkileri”. TASAM(Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi). (14.12.2006) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/213/rusya_federasyonu-iran_askeri-teknik_iliskileri
20. “Rusya ve İran arasında S-300 krizi” <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-ve-iran-arasinda-s-300-krizi-163784.html>
21. “Moskova’dan Tehran’ı Rahatlatacak Açıklama”, <http://arsiv.ajans5.com/detay/2014/01/10/rusya-dan-iran-i-rahatlatacak-anlasma.html> (8 Nisan 2015) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264330>
22. “Rusya-İran İlişkileri 2000’li Yıllarda”. Uluslararası Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2012/06/30/1408/>
23. “Voенно-теhnическое сотрудниçество İrana i Rossi” , TASS Haber Ajansı, , <http://tass.ru/info/1707163> (Erişim tarihi: 19 Ocak 2015)

24. “World Oil Transit Chokepoints”,
<https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=WOTC>
25. Amerika Birleşik Devletleri Hazine Bakanlığı, “An overview of O.F.A.C. Regulations involving Sanctions against Iran”,
<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/iran.txt> “Embargoes and Sanctions on Iran”, <https://www.gov.uk/guidance/sanctions-on-iran>; European Union External Action Service, “The European Union and Iran”,
http://eeas.europa.eu/top_stories/2012/130412_iran_en.htm. “Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği” TENVA Türkiye Enerji Vakfı Yayın No: 5 (Şubat 2016) s.21
26. Adam Tarock, “Iran and Russia in ‘strategicalliance’, Third World Quarterly, Vol. 18, No. 2, (Yıl 2007). s. 211.
27. Ahmet Sapmaz, Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri, Ötüken Yayınları, İstanbul (2008), s.116-118
28. Aleksander Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, 2. Baskı, Çev. Vügar Imanov, Küre Yayınları, (İstanbul, 2004), s. 73-80.
29. Ali A. Jalali, “The Strategic Partnership of Russia and Iran”, Parameters, s. 98-111, <https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/parameters/articles/01winter/jalali.htm> (Erişim tarihi: 2001).
30. Andrew E. Kramer, “An Embargo and a Boon”, The New York Times, http://www.nytimes.com/2012/02/17/business/global/russian-oil-industry-set-to-capitalize-if-embargo-hits-iran.html?_r=0. (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2012)
31. Andrey Gennadeviç Volodin, Dr. of History; Y.Y. Belobrov, Ph.D. in Political Science; Sergey.V. Demidenko, Ph.D. in History; Nikolay.I. Kozyrev; Y.V. Lankin; V.Y. Novikov, Ph.D. in Economics; V.I. Sazhin, Ph.D. in History; V.I. Yurtaev, Dr. of History “Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities (Working Paper)”, Russian International Affairs Council (RIAC), (Moskova 2014), s. 15. <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf>
32. Arif Keskin “İran-Rusya İlişkileri Nereye? “ (25 April 2009)
<https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/iran-rusya-iliskileri-nereye-arif-keskin-m11107>
33. Arif Keskin, Rusya ve İran’ın Nükleer Çalışmaları, www.1news.com.tr. (Erişim tarihi: 09.01.2012)

- 34.Arif Keskin. “ İran ile Rusya dost olursa”
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-ile-rusya-dost-olursa>
- 35.Arzu Celalifer Ekinçi, “İran Nükleer Krizi”, USAK Yayınları, (Ankara 2009), s. 32-34
- 36.Aydın, Dilek ve Tekbıyık, Arif “İran Nükleer Programının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, , Güvenlik Stratejileri Dergisi,(2007), s.109
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84561>
- 37.Bayram Sinkaya “Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İnan-Rusya Ekseni”. ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) (Ocak-Şubat 2016) Cilt: 8 Sayı: 72 s.24
- 38.BBC News“İnan uranyum zenginleştirme kapasitesini artırıyor”.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44378866> (6 Haziran 2018)
- 39.BM Comtrade Veri Tabanı
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1|643||364||TOTAL||2|1|1|1|2|1|1|1|1
- 40.BM Comtrade Veri Tabanı
https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|643||TOTAL||2|1|1|1|2|1|2|1
- 41.BM Comtrade Veri Tabanı
https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|364||TOTAL||2|1|1|1|2|1|2|1|1
- 42.BP Statistical Review of World Energy 2017. Total product reserves of oil s.16
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
- 43.BP Statistical Review of World Energy 2017. Total Production reserves of natural gas. s.26
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
- 44.BP Statistical Review of World Energy 2017. Total Production reserves of natural gas. s.28
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
- 45.BP Statistical Review of World Energy 2017. Total Production reserves of natural gas. s.28
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>

46. BP Statistical Review of World Energy 2017. Total proved reserves of oil s.12
<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
47. BP. <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/investors/bp-annual-report-and-form-20f-2015.pdf>
48. Cakşılık Şarşekov. “Kırgızistan ve Şanghay İşbirliği Örgütü” (Bişkek 2105) s.1
49. Defne Atasoy. “İran’da Şah Sonrası Nükleer Enerji Politikası”. (İstanbul 2008) ss.102-106
50. Elnur İsmayılov “Lozan Çerçeve Antlaşması Sonrasında İran-Rusya İlişkilerinin Geleceği” Bilgisem Analiz/Rusya N0: 1206 (14 Nisan 2015) ss.2-4
51. Emel Kahraman “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri” Güvenlik Stratejileri (Yıl: 2012) Sayı: 24 ss.35-60
52. Fatih Özbay “Putin İran’ı Niçin Ziyaret Etti ?” (Erişim Tarihi: 26.10.2007)
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/704/putin_irani_nicin_ziyaret_etti_
53. Fatih Özbay, Realpolitik, Pragmatizm, Ulusal Çıkarlar ve Nükleer Program Ekseninde Dünden Bugüne Rusya-İran İlişkileri, Kenan Dağcı, Atilla Sandıklı (Editörler), Satranç Tahtasında İran, 1. (Baskı, İstanbul), (Ocak 2007), Tasam Yayınları, ss.177-203
54. Fatih Özbay.” Nükleer Prizmasından Bakarak Rusya-İran İlişkilerinin Geleceği” (18 Kasım 2009). <http://www.bilgesam.org/incele/113/-nukleer-prizmasindan-bakarak-rusya-iran-iliskilerinin-gelecegi/#.W2VjrNIzbcS>
55. Guest. "A Power Shift to the East: Iran and the SCO." LobeLog. (June 07, 2018). (Accessed June 18, 2018). <https://lobelog.com/a-power-shift-to-the-east-iran-and-the-sco/>
<http://www.ilyaskemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=72>
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201504031014793901/> (03.04.2015)
56. İgor Sergeyiviç İvanov. Rossiya v sovremennom mire. Otvetı na vızovı XXI veka: Stati i vıstupleniya. “Rusya ve Çağdaş Dünya. XXI. Yüzyılın Meydan Okumalarına Cevaplar. Makale ve Konuşmalar”. Moskva, OLMA-PRESS, 2004, s. 20.
57. İlyas Kemalov, “Orta Doğu Silah Pazarı’nda Rusya’nın Payı”, <http://ilyaskemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=72> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015).

58. İran İslam Cumhuriyeti Gümrük İdaresi
(IRICA) https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvm=1|364|||TOTAL||2|1|1|2|1|2|1
59. İsmail, Yurdakurban, “Devrim Sonrası İran Dış Politikası(1979-2005)”, Selçuk Üniv. SBE, Yayınlanmamış YL Tezi, 2007, ss.32-35.
https://www.academia.edu/3221982/DEVIR%C4%B0M_SONRASI_%C4%B0RAN_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASI
60. Lionel Beehner “Russia-Iran Arms Trade” (November 1, 2006)
<https://www.cfr.org/backgrounder/russia-iran-arms-trade>
61. Lüdmila Mihajlovna Kulagina and Eelena Viktorovna Dunaeva, “Granitsa Rossii s Iranom” (istoriya formirovaniya) (The Frontier of Russia with Iran (the History of its establishment), Moscow, 1998. s.75
62. Mark N. Katz “Iran and Russia” <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-russia>
63. Mehdi Mokhtari, “K voprosu ob otnosheniyakh Irana i Rossii” (Rusya Iran ilişkilerine dair sorular) (About the question of relations between Iran and Russia), Islamskaya Respublika Iran v 90-e gody (İran İslam Cumhuriyeti 90 yılları) (Islamic Republic of Iran in the 90s), (Moscow, 1998.)
64. Merve Aksoy Ercümen “Dünyanın Enerji Görünümü” _ (27 Ekim 2016)
http://insamer.com/tr/dunyanin-enerji-gorunumu_388.html
65. Mihail Vasileviç Popov, “Missiya E. A. Babuşkina v Irane” (Mission of E. A. Babushkin in Iran), (Moscow, 1974.)
66. Mohsen Shariatinia. “Şangay İşbirliği Örgütü’nün İran Pozisyonu: ‘Evet’ Kisvesinde ‘Hayır’” <https://iramcenter.org/sangay-isbirligi-orgutunun-iran-pozisyonu-evet-kisvesinde-hayir/>
67. Murat Jane “İran’ın Nükleer Politikasını Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi” ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi (Ekim 2017) ss.264-290
68. Mustafa Cem Ünal “Rus Dış politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji politikasına Etkisi” Yüksek lisans tezi (Ankara-2011) ss. 27 - 29
<https://docplayer.biz.tr/9952109-Rus-dis-politikasinda-enerjinin-rolu-ve-ab-enerji-politikasina-etkisi.html>
69. Mustafa Gökçe “Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran’ın Hazar Ddenizi Siyaseti” Tarih’in Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Yıl: 2011,) Sayı: 6 Sayfa: 153-176 Edvard Hallet Carr, “Bolşevik Devrimi”,

Cilt 3, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınlar, (İstanbul 2004),

70. Mustafa Kibaroglu, “İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor ?”, Avrasya Dosyası Dergisi- İran Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı 3, (Güz 1999), s. 177
71. Natalya Mamedova, “RUSSIA ii. IRANIAN-SOVIET RELATIONS (1917-1991) <http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991> (07 Temmuz 2009)
72. Nazım Cafersoy, “Rusya-İran İlişkilerinde Stratejik Boyut”, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3526-rusya-iran-iliskilerinde-stratejik-boyut.html>. http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2012/01/23/6462/rusyanin-abd-irana-mudahale-edecek-iddiasi-istihbarat-mi-paranoya-mi#_ftnref11(Erişim tarihi: 23 Ocak 2012).
73. Omid Shokri Kalehsar “İran-Rusya Enerji İşbirliği” Bilgesam Analiz/Enerji (18 Aralık 2017) NO: 1379 ss.1-10. Helen Belopolsky, Russia and the Challengers Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era, 2009, s.111-117, Palgrave Macmillan, U.S,
74. Osman Metin Öztürk, “Son Dönem Rusya-İran İlişkileri üzerine”Asya Çalışmalar Merkezi (Center for Asian Studies) <http://ascmer.org/son-donem-rusya-iran-iliskileri-uzerine/>
75. Ömer Akdoğan,” Rusyan’ın Enerji politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim dalı (Edirne-2008) s. 78-90 (Edirne-2008)
76. Özcan Yeniçeri, “Kafkaslar’a Rusya-nın Müdahalesi ve Türkiye”, (24.08.2009), www.21yyte.org, (Erişim Tarihi: 09.01.2012).
77. Özlem Zerrin Keyvan. “İran’ın Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği İsteği Ve Çin” ANKASAM (Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi) (15 Haziran 2015) <https://ankasam.org/iranin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi-istegi-ve-cin/>
78. Pravda (The Newspaper “Pravda”), 16 September 1962
79. Putin, Rusya’nın en eski Kuran-ı Kerim’ini Hamaney’e hediye etti. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/putin-rusyanin-en-eski-kuran-i-kerimini-hediye-etti-40017751>
80. Rabizade, “Razvitie kapitalisticheskogo predprinimatel’sstva v promyshlennosti Irana v 30-kh godakh XX veka” (Development of the Capitalist Undertaking in the Industry of Iran in the 30s of the 20th Century), (Baku, 1970.)

81. Robert O. Freedman . Russia, Iran, and the Nuclear Question: The Putin Record. <http://www.jcpa.org/jl/vp544.htm> (2 Eylül , 2006) 70 de olan
82. Robert O. Freedman “1990’larda Rusya-İran İlişkileri” Avrasya Dosyası, Rusya Özel, (Kış 2001), Cilt: 6, Sayı: 4, s. 356-374. Çev. E. Banu Tepe
83. Robert O. Freedman “Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Cilt.2, sayı.2, (Yay 2003) ss.76-81 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/19417>
84. Robert O. Freedman, “Russia and the Middle East Under Putin”, Ortadoğu Etütleri, Cilt. 2, Sayı: 3, (Temmuz 2010), ss. 9-55.
85. Robert O. Freedman. “Putin and İran: A Changing Relationship” (Washington, D.C. Mart 2006) s.6
86. Russian Center for the Preservation and Study of Modern Historical Documents, Fond 122, Inventory 1, Case 261, unnumbered folio
87. Rusya ile İran vizeleri karşılıklı olarak kaldırdı. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/709050/Rusya_ile_iran_vizeleri_karsilikli_olarak_kaldirdi.html
88. Sabir Askeroğlu. Şangay İş Birliği Örgütü İran’ın Güvenlik Garantisi Olabilir mi? IRAM (Iran Araştırma Merkezi. (Nisan 2018) s.6-11
89. Sait Sönmez “Moskova’nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası” Avrasya Etütleri Dergisi (Yıl:2016), Sayı:37 s.41. Nzim Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, s. 94-99.
90. Salih Mehemedoglu Aliev, “İstoriya Irana. XX vek”. İran tarihi 20. yüzyıl (History of Iran. 20th century),(Moscow, 2004)
91. Samira Mirzazad Barijough. "İran’da Siyasi ve Ekonomik Çıkar Çatışmaları. (1921-1950” (Bitlis 2105)) ss.30-68
92. Saynur Giray Derman “SCB Dönemi Rusya-İran İlişkileri: 1979 İran Devrimi Sonrası Dönem” Iran Araştırmaları Merkezi (03 Haziran 2017) <https://www.mepanews.com/sscb-donemi-rusya-iran-iliskileri-1979-iran-devrimi-sonrasi-donem-6167h.htm>
93. Sedide Kayrak “Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası” <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.W6NW6iQzbc> (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2012)
94. Serhan Ünal “Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği” Yayın No: 5 (Şubat 2016) ss.18-45.

95. Serhan Ünal, Eyüp Ersoy, “Türkiye –İran ilişkilerinin politik ekonomisi”: Three Asymmetries”, Middle East Studies, ciltl. 5, sayı. 2, s. 141-164.
96. Severtsev. “Rossiya-İran:Drujba navek?”. Nezavisimaya Gazeta (Dipkuryer NG). <http://world.ng.ru/2001-04-05> (14.12.2006), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/213/rusya_federasyonu-iran_askeri-%20teknik_iliskileri.
97. Sevim Şeker, “RF Orta Asya ve Güney Kafkasyadaki Siyaseti (1991-2010)”, Hiperlink Yayınları, (İstanbul, 2011), s. 565
98. Simon Saradzhyan, “Russia needs Iran proof of incentives,” Moscow Times, (Temmuz3, 2003).
99. Sinan Oğan “Doğu Avrupa’daki Füzelerin Kaldırılması Karşılığında Rusya İran’a Olan Desteğini Çeker mi? “<http://turksam.org/dogu-avrupa-daki-fuzelerin-kaldirilmesi-karsiliginda-rusya-iran-a-olan-destegini-ceker-mi>
100. Sinan Oğan. “Rusya İran’a Olan Desteğini Çeker mi?” <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Haberler-Yorumlar&Git=Haber-Goster&Baslik=rusya-iran-a-olan-destegini-ceker-mi-sinan-ogan-turksam-baskani&xHbr=851>
101. Siret Hürsoy “Modern Dünya Sisteminde Sermaye Birikimi ve İran’ın Enerji Politikaları “ Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi. Cilt 3, Sayı 2, 2012 s.63-89. ABD EIA <https://www.eia.gov/beta/international/>
102. Stephen Kinzer, ‘Caspian Lands Back a Pipeline Pushed by the West’, New York Times, (19 Kasım 1999) <http://movies2.nytimes.com/library/world/europe/111999summit-pipeline.html>
103. Süleyman Erkan “Sovyet-İran İlişkileri (1979-1989)” Akademik Orta Doğu, Cilt 8, Sayı 2, (Yıl 2014) ss.164-177
104. Şahin, Kenan, “RF Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-verusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa (Erişim 16 Haziran 2014).
105. Şenol Kantarcı, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 8, Sayı 16. (Aralık 2012), s. 61.
106. ŞİÖ Dışişleri Bakanları Astana’da toplandı”. <http://www.kazakistan.kz/kazakistan-hindistan-pakistanin-uyeligi-sioye-guveni->

[artiracak/](#)

107. Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”, MKM Yayıncılık, (Bursa, 2008), s. 397
108. Tuğçe E. Öztürk, “Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler”, s.29
<http://www.tasam.org/Files/PDF/abdsonucraporu.pdf>, (18.07.2011)
109. Vestnik: Iran seeks balanced tourism ties with Russia – media.
<https://goo.gl/BSn5dN>
110. Viktor Vishniakov “Russian- Iranian Relations and Regional Stability, International Affairs” (Moscow), Cilt. 45, sayı. 1, (yıl 1999), ss. 143-153. Shahram Chubin, Iran’s Strategic Predicament, Middle East Journal, Cilt. 54, sayı. 1 (Kış 2000), s. 10- 24.
111. Vladimir Genis, “Krasnaya Persiya”, (Kırmızı Fars) (Red Persia), (Moscow, 2000) ss. 21-68
112. Vügar İmanov, Rusya’nın Ortadoğu Politikası: Putin Dönemi, Ortadoğu Yıllığı 2007, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Murat Yeşiltaş (eds.), Küre Yayınları, İstanbul,(Şubat 2009), s. 377-399.
113. Yakup Ateş “Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikaları ve Bu Politikaların Türkiyey’ye Etkileri” (İstanbul 2017) s.7
https://www.academia.edu/33102875/YAKUP_ATES_Rusyan%C4%B1n_Do%C4%9Fu_Akdeniz_Politikalar%C4%B1_makale.pdf
114. Yılmaz Karadeniz “İran’ın Sömürgeci İngiltere ve Rusya İle İmtihanı.”
<https://www.beyaztarih.com/iran-tarihi/iranin-somurgeci-ingiltere-ve-rusya-ile-imtihani>
115. Zehra Altundağ.” Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü” (Yıl 2016) Avrasya Etüdüleri 49/2016-1 (99-124) s.100-124

ÖZET

İran ve Rusya arasındaki ilişkilere bakıldığında ilişkilerde yalnızca iki önemli siyasi aktörün arasındaki bağ açısından değil, uluslararası ve bölgesel bakış açıları bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Makalede Rusya-İran ilişkileri aynı başlık altında ilk önce tarihsel daha sonra ise askeri ekonomik, enerji ve diğer alanlarında ele alınmıştır. İlişkilere genel olarak bakıldığında enişli kalkışlı bir yol sürdüğünü göre bileriz. Özel olarakda , Rusya Federasyonu İran'a satacağı S-300 füze savunma sistemleri anlaşmasını reddettikten sonra, yaşanan gerilemeni göstermek olar. Fakat Vladimir Putin'in yeniden Rusya Devlet Başkanı seçilmesinden sonra Rusya Federasiyonunun yaşadığı bölgesel ve uluslararası kalkınma ikili ilişkileri geliştirmiştir. Sadece olarak bir yıl içinde 170 diplomatik heyetin değişilmesi ilişkilerin ne kadar ciddi bir gelişim yaşadığına örnek göstermek olar. İki ülke arasında Soğuk Savaştan sonra farklı hususlarda diplomatik görüşmeler daha da artmış ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliği alanlarında anlaşmalar yapılmıştır.

Sonuç olarak İran ve Rusya işbirliği ve koordinasyon yoluyla, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek taraflı yaklaşımlarının daha da güçlenmesini ve diğer Batı ülkelerinin zorbalık politikalarını önleyerek Orta Doğu'daki bölgesel kalkınmada büyük rol oynayabileceklerini kanıtlamışlardır diğе bileriz.

Anahtar Kelimeler: Rusya-İran ilişkileri, SSCB, Rusya, İran, Soğuk Savaş sonrası, Şanghay İşbirliyi Örgütü, Askeri, Ekonomi, Enerji

ABSTRACT

Paying attention to the relations between Iran and Russia, it plays a big part in there in terms of the ties between the two important political figures, as well as their international and regional perspectives. The Russia-Iran relations firstly have been discussed under the same title in the field of history, and subsequently in the fields of military and economy and energy etc. when looking at the relations in general, we can see them unstable. Especially, we may give an example of the tension between these two countries after Russia refused the contract to supply Iran with S-300 missile defense systems. After Vladimir Putin's reelection as the president of Russia, Russia's international and regional development helped them restore their bilateral relations. It's simply enough to show as an example that the change of the 170 members of the diplomacy board within 1 year caused a serious tension in their relations. After the Cold War between these two countries, diplomatic relations has been developed in different spheres as well as in the fields of economy and politics and cultural cooperation. As a conclusion, we may reach an endpoint that, stopping the further development in the US unilateral foreign policy and bullying policy of the other western countries through the way of cooperation and coordination between Iran and Russia, they have proved that they are capable of playing a big role in the regional development of Middle East.

Keywords: post-Russia-Iran relations, USSR, Russia, Iran, After the Cold War, Shanghai Cooperation Organization, Military, Economy, Energy

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petrol
KOEP	Kapsamlı Ortak Eğlim
KP	Komnist Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
RF	Rusya Federasyonu
RSFSC	Rusya Sovyet Federativ Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİO	Şanghay İşbirliği Örgütü